

Suojelupoliisi ja Central Intelligence Agency vuoden 1962 Helsingin nuorisofestivaalissa

Poliittisen historian
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Micke Salo

Ohjaaja:
yliopistolehtori Mika Suonpää

12.11.2024

Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia

Tekijä(t): Micke Salo

Otsikko: Suojelupoliisi ja Central Intelligence Agency vuoden 1962 Helsingin nuorisofestivaalissa

Ohjaaja(t): yliopistolehtori Mika Suonpää

Sivumäärä: 94 sivua

Päivämäärä: 12.11.2024

Suomi ajautui tahtomattaan 1960-luvun alkuvuosina Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välisen kulttuuridiplomatian keskiöön, kun Helsingissä järjestettiin vuonna 1962 Neuvostoliiton tukema nuorisofestivaali. Helsingin nuorisofestivaali toi Suomeen yli 10 000 ulkomaalaista festivaaliosallistujaa. Festivaalin alkupäiviä värjittivät laajat nuorisomellakat Helsingin keskustassa, eikä muultakaan festivaalihäirinnältä välttytty. Tässä pro gradu -tutkielmassa selvitän Suomen turvallisuuspoliisi suojelupoliisin ja Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelu Central Intelligence Agencyn (CIA) toimintaa, mitkä liittyivät Helsingin nuorisofestivaaliin vuosien 1960–1962 välisenä aikana.

Tutkielman tavoitteena on selvittää suojelupoliisin toimintaa 1960-luvun alkuvuosina. Tarkastelen, mitä tietoja suojelupoliisi sai nuorisofestivaalista ja millä keinoin suojelupoliisi hankki tietoja. Lisäksi selvitän, että koettiinko nuorisofestivaalin olevan turvallisuusuhka Suomessa. Tarkastelen myös, minkälaiset henkilöt herättivät suojelupoliisissa kiinnostusta. Selvitän myös, oliko suojelupoliisilla kontakteja muiden valtioiden turvallisuus- ja tiedustelupalveluihin. CIA:n osalta tarkastelen sen toimintaa erityisesti Suomessa ja oliko CIA:lla yhteistoimintaa suojelupoliisin kanssa.

Tutkielmassa käytettynä primääriaineistona ovat olleet Kansallisarkistossa olevat suojelupoliisin asiakirjat vuosilta 1960–1962. Suojelupoliisin asiakirjat liittyen nuorisofestivaalin valvontaan on arkistoitu omiksi asiakokonaisuuksiksi. Pääsääntöisesti asiakirjat ovat olleet ilmoituksia ja raportteja suojelupoliisin sisäiseen käyttöön. Muita asiakirjoja, joita tutkielmassa on käytetty, ovat olleet muun muassa työtilastoja ja kokouspöytäkirjoja. CIA:n osalta primääriaineistona on CIA:n asiakirjat, jotka ovat olleet saatavilla verkossa. Nämä asiakirjat ovat sisältäneet muun muassa sähköisiä ja raportteja. Kaikki käytetyt asiakirjat ovat olleet julkisia, mutta joissain CIA:n asiakirjoissa on ollut tätä tutkielmaa tehdessä vielä salattuja kohtia. Tutkimusmenetelmänä tutkielmassa on käytetty aineiston laadullista analyysiä ja lähdekritiikkiä. Lisäksi olen käyttänyt havaintojen pelkistämistä tutkimuskysymyksiin vastaamisessa.

Keskeisenä tutkimustuloksena on, että suojelupoliisi valvoi nuorisofestivaalin järjestelyjä tarkkaan. Suojelupoliisilla oli laaja tietolähteiden verkosto festivaalia järjestäneiden joukossa ja suojelupoliisi keräsi tietoja ympäri Suomea. Suojelupoliisi oli lisäksi tietoinen festivaalivalmisteluiden häirinnästä, mutta häirintää suorittaneita ei valvottu yhtä tehokkaasti kuin festivaalijärjestäjiä. Suojelupoliisi sai tietoja myös ulkomailta ja sillä oli ollut tiedonvaihtoa läntisten turvallisuus- ja tiedustelupalveluiden kanssa. Nuorisofestivaalissa suojelupoliisi valvoi festivaalitapahtumia kattavasta. CIA:n osalta tutkielmassa selviää, että sillä oli aikaisemmin pimennossa ollutta toimintaa Suomessa. CIA:lla oli peitetoimintaa Helsingissä ja se suoritti myös Rolando Cubelan värväyksen nuorisofestivaalilla. Lisäksi CIA suoritti neuvostoliitonvastaista operaatiota nuorisofestivaalilla. CIA:lla ja suojelupoliisilla oli ollut yhteistyötä, mutta CIA ei ollut kertonut omasta toiminnastaan suojelupoliisille.

Avainsanat: suojelupoliisi, Central Intelligence Agency, nuorisofestivaali, tiedusteluhistoria, kylmä sota, diplomatia

Sisällysluettelo

1	Johdanto	6
1.1	Aihe ja aikaisempi tutkimus	6
1.2	Tutkimuskysymykset, aineisto ja tutkimusmenetelmä	8
1.3	Käsitteet	12
2	Nuorisofestivaalin valmistelut	16
2.1	Nuorisofestivaalin järjestelyiden tarkkailu	16
2.2	Festivaalitoimikuntien tarkkailu	22
2.3	Nuorisofestivaalia vastustaneiden valvonta	26
2.4	Diplomaattista painostusta ja propagandaa	32
3	Festivaali lähestyy: informaatiolähteet, valvonta ja CIA:n vaikuttamistoiminta	37
3.1	Suojelupoliisin tarkastuspiirit tiedonlähteinä	37
3.2	Ulkomaalaisten toiminnan valvonta ja festivaalihäirinnän tarkkailu	41
3.3	CIA:n vaikutustoiminta sekä Rolando Cubelan ja Anatol Kaminkyn tapaukset	46
4	Nuorisofestivaali: mellakointia, diplomatiaa ja tarkkailua	56
4.1	Avajaispäivien mellakat ja diplomaattinen selkkaus	56
4.2	Mellakoitsijoiden kuulustelut, Supon valvontaryhmien toiminta ja ulkomaalaisten tarkkailu	60
4.3	Valvontaryhmien toiminta	63
4.4	Cubela ja Kaminsky: toinen näytös	73
4.5	Jälkihöyryt	81
5	Johtopäätökset	87
	Lähteet	90

Lyhenteet

AECASSOWARY/29	CIA:n peitenimi Anatol Kaminskylle
AMLASH/1	CIA:n peitenimi Rolando Cubela Secadesille
AMWHIP/1	CIA:n peitenimi Carlos Tepedinolle
CIA	Central Intelligence Agency
DMNL	Demokraattisen Nuorison Maailmanliitto
DRE	Directorio Revolucinario Estudiantil
IRD	Information Research Department
IRS	Independent Research Service
ISC	International Student Conference
IUS	International Union of Students, Kansainvälinen ylioppilasliitto
KGB	Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti, Neuvostoliiton valtion turvallisuuskomitea
KNL	Kokoomuksen Nuorten Liitto
MI5	Military Intelligence 5
MLN	Maaseudun Nuorten Liitto
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NTS	Narodno Trudovoj Sojuz, Kansan Työläisliitto
PUSD	Permanent Under-Secretarys' s Department
SDNL	Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
SIS	Secret Intelligence Service
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto
SKP	Suomen Kommunistinen Puolue
SYL	Suomen Ylioppilaskuntien Liitto
SYS	Scandinavian Youth Service
SYT	Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki-säätiö

TPPAPMEAT	CIA:n vahvistamaton peitenimi
TUL	Suomen Työväen Urheiluliitto
UNRUMBLE/2	CIA:n peitenimi Pedro Ruiz Quinterolle
VACHAP/1	CIA:n peitenimi, mahdollisesti suojelupoliisin päällikkö
VALINK/1	CIA:n peitenimi suojelupoliisin Armas Alhavalle
VALINK/4	CIA:n peitenimi suojelupoliisin Kalevi Järviselle
VALINK/6	CIA:n peitenimi vahvistamattomalle suojelupoliisin työntekijälle
VALINK/9	CIA:n peitenimi vahvistamattomalle suojelupoliisin työntekijälle
VAL	Vapauden Akateeminen Liitto
VATRIP/1	CIA:n vahvistamaton peitenimi
WAY	World Assembly of Youth

1 Johdanto

1.1 Aihe ja aikaisempi tutkimus

1960-luvun alussa kylmä sota idän ja lännen välillä kiihtyi. Berliinin muuri rakennettiin vuonna 1961, Neuvostoliitto käytti aggressiivista ydinaseretoriikkaa ja Suomessa huolestuttiin noottikriisistä. Loppukesällä 1962 seurattiin jännittyneenä Kuuban ohjuskriisiä ja mahdollista ydinsodan alkua Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välillä. Kylmän sodan viilentyessä Suomen puolueettomuuspolitiikka oli koetuksella, kun Suomi joutui tahtomattaan idän ja lännen välisen kulttuuridiplomatian keskelle. Nuorisofestivaali eli Maailman nuorison ja ylioppilaiden VIII rauhan ja ystävyyden festivaali järjestettiin Helsingissä loppukesällä 1962. Heinä- ja elokuun vaihteessa nuorisofestivaaliin osallistui noin 14 000 osallistujaa lähes 140 valtiosta. Suomen ulkopuolelta festivaaliin saapui noin 12 000 festivaalivierasta. Helsingin nuorisofestivaalin alussa syttyi nuorisomellakoita, joiden lakkauttamiseksi poliisi joutui käyttämään voimakeinoja.¹ Tässä pro-gradu -tutkielmassa selvitetään Suomen turvallisuuspoliisin suojelupoliisin ja Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelu Central Intelligence Agency:n toimintaa Helsingin nuorisofestivaalissa.

Neuvostoliitto oli halunnut ensisijaisesti järjestää nuorisofestivaalin Roomassa. Italian länsimielisyys ei kuitenkaan edesauttanut festivaalin järjestämistä, eikä festivaalin pitämiseksi Roomassa ollut realistisia mahdollisuuksia. Nuorisofestivaalia ehdotettiin lopulta järjestettäväksi Helsingissä. Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) nuorisosaasto käsitteli asiaa vuoden 1960 alussa ja päätyi hyväksymään ehdotuksen festivaalin tuomisesta Helsinkiin, mikäli festivaalia ei olisi mahdollista järjestää jossain suuremmassa paikassa. Festivaalia järjestäneelle Demokraattisen Nuorison Maailmanliitolle (DNML) vakuutettiin, että festivaali pystyttäisiin järjestämään Helsingissä ja järjestelyt pystyttäisiin hoitamaan viranomaisten tukemana. Vastatoimia odotettiin nousevan esiin, mutta Suomen Demokraattisessa Nuorisoliitossa (SDNL) uskottiin, että nuorisofestivaali saisi taakseen laajan yhteiskunnallisen tuen. Lopullisen sinetin Helsingin festivaali-isännyydelle tuli, kun SKP antoi festivaalille hyväksynnän kesällä 1960. Festivaaliasia oli pidetty salassa, mutta viimeistään lokakuussa 1960 asiasta tuli julkinen, kun festivaalin tunnusteluvaliokunta saapui Suomeen.²

¹ Krekola 2012, 10–12.

² Krekola 2012, 20–22.

Aikaisempi tutkimus Helsingin nuorisofestivaalista on lähinnä keskittynyt Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian suorittamaan laajamittaiseen mielipidevaikuttamiseen, propagandan laatimiseen ja Suomen diplomaattiseen painostukseen. Aikaisemmin salatut CIA:n asiakirjat on viime vuosina tulleet julkisiksi eikä niistä ole tehty aikaisempaa tutkimusta. Tämä antaa mahdollisuuden tarkastella CIA:n toimintaa lähemmin. Suojelupoliisin osalta aikaisempi tutkimus ei ole keskittynyt suojelupoliisin toimintaan Helsingin nuorisofestivaalilla. Tässä tutkielmassa tarkastellaan juuri suojelupoliisia, jossa Helsingin vuoden 1962 nuorisofestivaali on tarkastelyn kehyksenä. Nuorisofestivaalin käyttäminen suojelupoliisin toiminnan tarkasteluun on erinomainen kohde, sillä siinä yhdistyvät tapahtuman järjestelyiden valvonta ja itse tapahtuman seuraaminen. Festivaalia järjestivät vasemmistopiirit, joita suojelupoliisi jo valmiiksi valvoi. Suojelupoliisin toiminta Helsingin nuorisofestivaalilla on jäänyt lähes kokonaan tutkimatta. Lisäksi suojelupoliisin ja CIA:n toiminnan tarkastelu mahdollistaa niiden toiminnan vertailua sekä mahdollisen yhteistyön paljastamista arkistomateriaaleja vertailemalla.

Tiedustelun historiatutkimus kehittyi ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä tiedonhankinnan, diplomatian ja valtion sisäisen turvallisuuden tutkimuksesta. Tiedustelun historiantutkijan tulee hallita näitä kaikkia aloja. Usein käytetyt lähdemateriaalit ja tutkimusmetodologiat ovat näillä tutkimusaloilla olleet samoja.³ Tiedustelun historiantutkimuksen tekemisen kannalta merkittävin tutkijan kohtaama ongelma on asiakirjojen salaisuus. Suojelupoliisin asiakirjat ovat salaisia 60 vuoden ajan, jonka jälkeen niistä tulee julkisia. Tutkimuskäyttöön suojelupoliisin asiakirjoja voi saada jo aikaisemmin, mutta tähän tarvitaan suojelupoliisilta lupa, jota ei esimerkiksi myönnetä pro gradu -tutkielmia varten.⁴

Suomen sisäisen turvallisuuden valvontaan ja suojelupoliisin toimintaa on jo tutkittu. Suojelupoliisi on ollut itse aktiivinen teettämällä tutkimuksia omasta historiasta. Tämänkaltaista tutkimusta edustavat muun muassa julkaistu *Isänmaan puolesta: Suojelupoliisi 50 vuotta* (1999), *Ratakatu 12: Suojelupoliisi 1949–2009* (2009) ja *Suomi, terrorismi, Supo: koiria joka ei haukkunut: miksi ja miten Suomi on välttynyt terroristisen toiminnan leviämiseltä?* (2011). Suojelupoliisin terrorisminvastaista toimintaa on tutkinut myös Christian Jokinen teoksessaan *Terrorismista ja sen torjunnasta: Suojelupoliisi ja*

³ Warner 2007, 22.

⁴ ”Suojelupoliisi palvelee tutkijoita”, suojelupoliisin verkkosivut. <<https://supo.fi/tutkijoille>> [luettu 28.10.2024]

kansainvälinen terrorismi 1958–2004 (2015). Uusinta tutkimusta edustaa Mari Luukkosen *Rautaesiripun varjossa: Supo idän ja lännen jännitekentässä 1978–1990* (2022). Laaja-alaisesta tutkimuksesta huolimatta suojelupoliisin toiminta Helsingin nuorisofestivaalilla on jäänyt pimentoon.

Suomalaista tiedustelun historiaa on hankala tehdä mainitsematta Kimmo Rentolan laatimia tutkimuksia. Rentola on tutkinut kattavasti suojelupoliisin roolia suomalaisessa yhteiskunnassa. Rentolan tutkimukset kuten *Niin kylmää että polttaa: kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947-1958* (1997) ja *Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991* (2009) ovat tuoneet ilmi suojelupoliisin toimintaa sen alkua ajoilta, jolloin suojelupoliisi oli erityisen kiinnostunut kommunistien valvonnasta. Rentola on myös tutkinut suojelupoliisin ja Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelu Central Intelligence Agency:n välistä tiedonvaihtoa.⁵ Lisäksi Rentola on käsitellyt tiedustelun historian tekemiseen liittyviä metodologisia kysymyksiä artikkelissaan *Tiedustelun historian ongelmia* (2009).⁶

Joni Krekola on tutkinut Helsingin nuorisofestivaalia kattavasti teoksessaan *Maailma kylässä 1962: Helsingin nuorisofestivaali* (2012). Krekola on tarkastellut muun muassa Helsingin nuorisofestivaalin valmisteluvaiheita, festivaalinvastaista toimintaa ja nuorisofestivaalin aikaisia tapahtumia. Hän on myös tutkimuksessaan tuonut esiin suojelupoliisin toimintaa, mutta ei mitenkään laaja-alaisesti.⁷ Krekolan tutkimus on auttanut tuomaan kontekstia tutkielmaani, jota ei suojelupoliisin asiakirjoista ole ilmennyt.

Mikko Virta on tutkinut Iso-Britannian tiedustelutoimintaa Suomessa 1950- ja 1960-luvuilla teoksessaan *Operaatio Kekkonen: lännen agentit Tamminiemen sisäpiirissä* (2022). Hän on samalla tarkastellut Iso-Britannian ja Yhdysvaltojen toimintaa Helsingin nuorisofestivaalilla vuonna 1962. Virta on tuonut esiin Iso-Britannian ja Yhdysvaltojen suorittamaa Suomen diplomaattista painostusta ja nuorisofestivaalin vastaista mielipidevaikuttamista.⁸

1.2 Tutkimuskysymykset, aineisto ja tutkimusmenetelmä

Tämän tutkielman pääasiallisena kohteena on suojelupoliisi, joka toimii kotimaisena turvallisuuspoliisina Suomessa. Suojelupoliisin Helsingin nuorisofestivaaliin liittyvän toiminnan selvittämiseksi olen käyttänyt tässä tutkielmassa useita yksityiskohtaisempia

⁵ Rentola 1997; Rentola 2009a.

⁶ Rentola 2009b.

⁷ Krekola 2012.

⁸ Virta 2022.

tutkimuskysymyksiä. Tutkielmassa selvitän: miten suojelupoliisi valvoi nuorisofestivaalin valmistelua? Mitä tietoja suojelupoliisi sai ja minkälaisin keinoin se hankki tietoa? Minkälaiset tiedot ja henkilöt kiinnostivat suojelupoliisia? Pitikö suojelupoliisi nuorisofestivaalia turvallisuusuhkana Suomen sisäiselle turvallisuudelle? Oliko suojelupoliisilla yhteistyötä läntisten tiedustelu- ja turvallisuuspalvelujen kanssa? Mikäli oli, minkälaisesta yhteistyöstä oli kyse?

Yhdysvaltalaisen Central Intelligence Agency:n (CIA) toiminnassa liittyen Helsingin nuorisofestivaaliin kiinnostaa erityisesti toiminta Suomessa. Tämä osa-alue on jäänyt aikaisemman tutkimuksen ulkopuolelle. CIA:n toiminnan tarkastelua olen tarkentanut tutkimuskysymyksillä: minkälaisiin toimiin CIA ryhtyi nuorisofestivaalin suhteen? Oliko CIA:lla ja suojelupoliisilla yhteistoimintaa? Kertoiko CIA toiminnastaan suojelupoliisille?

Pro gradu -tutkielmani primäärilähteenä ovat suojelupoliisin asiakirjat Helsingin nuorisofestivaalista. Suojelupoliisin asiakirjat on jaoteltu arkistoon aihekohtaisesti, joten suojelupoliisin nuorisofestivaalia koskevat asiakirjat suojelupoliisi on arkistoinut omiksi asiakokonaisuuksiksi. Nuorisofestivaalia koskevat suojelupoliisin ovat asiamapit 104, 105, 106, 107 ja 108. Asiakirjat on myös arkistoitu vuosittain. Koska asiakirjat on arkistoitu vuosittain, pystyy jo ensimmäiseksi huomioimaan asiakirjojen lukumäärän nousevan merkittävästi vuoden 1960 määrästä vuoden 1962 nuorisofestivaalia koskevien asiakirjojen määrään.⁹

Nuorisofestivaalia koskevien mappien ja asiakirjojen lisäksi käytän myös muita suojelupoliisin asiakirjoja hyväksi. Tarkastelen muun muassa suojelupoliisin kuukausikatsauksia¹⁰, työtilastoja¹¹ ja neuvottelukokouksien pöytäkirjoja¹². Muiden asiakirjojen käyttö on perusteltua, sillä niiden avulla pystyn rakentamaan paremmin kokonaiskuvaa suojelupoliisista ja sen toiminnasta 1960-luvun alkuvuosina. Selvittämällä suojelupoliisin toimintatapoja laajemmin pystyn arvioimaan paremmin sen toimintaa ja toimintamahdollisuuksia Helsingin nuorisofestivaalin valvonnassa.

CIA:n ollessa toinen tarkastelun alla oleva kohde, olen käyttänyt myös CIA:n asiakirjoja primäärilähteenä. CIA:n asiakirjoista olen voinut käyttää ainoastaan verkossa olevia

⁹ 104 XXXV D5, Supo,KA; 105 XXXV D5, Supo, KA; 106 XXXV D5, Supo, KA; 107 XXXV D5, Supo, KA; 108 XXXV D5, Supo, KA.

¹⁰ 43 XXII D2, Kuukausikatsaukset, 1962, Supo, KA.

¹¹ 61 XXII H1, Suojelupoliisin vuosikertomukset ja työtilastot, Supo, KA.

¹² 54 XXII E3, Neuvottelukokouksia, Supo, KA.

asiakirjoja. CIA:n asiakirjoja olen käyttänyt kahdesta eri arkistokokoelmasta. Olen merkannut lähdeviitteisiin, mistä verkkolähteestä asiakirja on peräisin. Lähdeviitteestä löytyy myös asiakirjan dokumenttinumero, mikäli sille on tällainen annettu. Apunani CIA:n asiakirjojen löytämisessä olen käyttänyt Mary Ferrel Foundation -verkkosivua¹³, jossa olen voinut tehdä asiakirjoihin liittyviä sanahakuja. Sanahaun perusteella löytyneistä asiakirjoista olen kuitenkin käyttänyt Yhdysvaltojen kansalliarkiston asiakirjakokonaisuuksia, sillä niistä on löytynyt asiakirjoista julkisemmat versiot kuin Mary Ferrel Foundation -verkkosivulta.

Tässä tutkimuksessa tutkimusmenetelmänä olen käyttänyt lähteiden laadullista analyysiä. Koska tutkielmani primäärilähteet ovat olleet arkistolähteitä, nousee näiden alkuperäislähteiden kriittinen tarkastelu keskiöön. Lähdeaineiston kriittiseen analyysiin sisältyy muun muassa lähdemateriaalina käytettyjen asiakirjojen syntytavan ja tarkoituksen pohtiminen.¹⁴ Tiedustelu- ja turvallisuuspalvelujen asiakirjoja käyttäessä tulee huomioida, että niistä ilmenee vain näiden oma näkökulma. Asiakirjojen näkökulman kapeuden takia tutkimuksen tapahtumia tulee taustoittaa paljon myös muita lähteitä käyttäen. Lisäksi osa tiedusteluasiakirjoista on jälkiviisaita ja niistä saa vaikutelman, että tilanne olisi ollut hallittu. Näin ei kuitenkaan aina ole ollut.¹⁵ Ei ole ollenkaan poikkeuksellista, että tiedustelupalvelujen tiedot olisivat olleet virheellisiä.

Käyttämässäni lähteiden laadullisessa analysoinnissa olen myös käyttänyt asiakirjoissa esiintyneiden havaintojen pelkistämistä tutkimuskysymyksiini vastaamiseksi. Pertti Alasuutari tarkoittaa havaintojen pelkistämällä sitä, että aineistosta etsitään seikat, joilla pystytään vastaamaan tutkimuksen esittämiin kysymyksiin. Aineistosta kerätään tutkimuksessa käytettyjen kysymyksiin vastaavat havainnot, jotka lopuksi yhdistetään kokonaisuudeksi.¹⁶ Havaintojen pelkistäminen on ollut avuksi, sillä asiakirjalähteitä tätä tutkielmaa varten on käytetty useita satoja sivuja. Kaikkien asiakirjojen käyttäminen ei ole täten mahdollista.

Kimmo Rentola on tuonut esiin tiedustelun historian ongelmia. Rentolan mukaan sisäinen lähdekritiikki on erityisessä asemassa tiedustelua tarkastellessa. Lähdekritiikissä asiakirjojen sisäinen tarkistelu on erityisessä asemassa, sillä varsinkin suojelupoliisin arkistoissa väärennetyjen asiakirjojen mahdollisuus on ollut pieni, joten asiakirjojen sisällön

¹³ Mary Ferrel Foundationin verkkosivut <https://www.maryferrell.org/pages/Main_Page.html>.

¹⁴ Danielsbacka et al. 2018, 14.

¹⁵ Mainio 2024, 24.

¹⁶ Alasuutari 2011, 39–40.

tarkasteluun tulee panostaa. Sisäiseen lähdekritiikkiin sisältyy asiakirjoissa ilmenevän tiedon alkulähde. Lisäksi tiedustelupalvelujen sisäisellä työskentelyllä ja tavoilla on merkitystä. Se, miten esimerkiksi suojelupoliisi ilmaisi asioita, voi olla merkityksellistä. Tutkijan tulee pystyä analysoimaan asiakirjoissa olevaa tietoa juuri asiakirjan laatijan näkökulmasta ilman, että tekee ylimalkaisia tulkintoja, jotka saattavat olla lopulta virheellisiä.¹⁷ Lähdekritiikin lisäksi tulee ottaa huomioon, ettei suojelupoliisissa kaikkea kirjoitettu ylös tai arkistoitu.¹⁸ Tätä tutkielmaa tehdessäni törmäsin asiakirjaan, jossa muistutettiin suojelupoliisin tarkastuspiirejä varmistamaan, että poliisitarkastajille lähetetyt asiakirjat tuhottiin.¹⁹

Toinen seikka, jonka Rentola on tuonut esiin, on tiedustelun historiantutkimuksen eettisyys. Tiedustelun historiantutkimuksessa ilmenee henkilöitä, jotka ovat olleet esimerkiksi suojelupoliisin tiedottajia. Tällaiset tiedot voivat tulla henkilöiden lähipiirille järkytyksenä. Tutkija joutuu pohtimaan, julkaiseeko hän tutkimuksessaan esiintyneiden henkilöiden nimiä.²⁰ Historiantutkimusta tehdessä on kuitenkin otettava huomioon, että tutkimusta pitää tehdä mahdollisimman oikeudenmukaisesti. Oikeudenmukaiseen tutkimukseen kuuluu, että tapahtumia käsitellään mahdollisimman todenmukaisesti.²¹ Tässä tutkimuksessa olen päättänyt julkaisemaan henkilöiden nimiä. Päädyin tähän ratkaisuun ensisijaisesti siitä syystä, että kaikki käyttämäni asiakirjat ovat julkisia, kaikkien saatavilla olevia asiakirjoja. Toinen syy on se, että tapahtumista on kulunut jo yli 60 vuotta. Lisäksi julkaistut nimet voivat olla avuksi tulevalle tutkimukselle.

Tiedustelun historiaa tehdessä aikaisempaa tutkimusta on käytetty erityisesti lisäämään kontekstia aiheesta, josta ei löydy alkuperäislähteistä.²² Olen käyttänyt tässä tutkielmassa aikaisempaa tutkimusta apunani juuri lisäämään kontekstia primäärilähteinä käytettyjen arkistolähteiden tukena. Aikaisemman tutkimuksen avulla olen lisännyt tutkimukseeni muun muassa lisätietoja Helsingin nuorisofestivaalista ja tutkimuksessa esiintyvistä toimijoista ja tapahtumista. Aikaisempaa tutkimusta olen käyttänyt myös tuomaan esiin länsivaltioiden toimintaa nuorisofestivaalilla.

¹⁷ Rentola 2009b, 4.

¹⁸ Rentola 2009a, 18.

¹⁹ Pöytäkirja suojelupoliisin tarkastajien neuvottelupäiviltä 1.–2.6.1962, päiväämätön. 54 XXII E3, 1962, Supo, KA.

²⁰ Rentola 2009b, 5.

²¹ Kalela, 2002, 55.

²² Warner 2007, 21.

Michael Warner on tarkastellut sekä tiedustelun historian lähdemateriaalia koskevia että metodologisia seikkoja. Metodologisesti Warnerin mukaan paras lähtökohta on tarkastella käsiteltävää asiaa kronologisesti. Kronologisella käsittelyllä tutkija pystyy parhaiten rakentamaan johdonmukaisen tulkinnan tapahtuneesta. Samalla myös tarkasteltavan organisaation toimintatavat nousevat paremmin esiin. Myös syy- ja seuraussuhteiden hahmottaminen ja niiden ymmärtäminen helpottuu, kun asiaa käsitellään kronologisessa järjestyksessä. Syy- ja seuraussuhteet myös liittyvät toiseen kronologisen käsittelytavan etuihin.²³ Olen valinnut tässä tutkielmassa tarkastella tutkittavaa aihetta kronologisesti alkaen vuodesta 1960 ja loppuen Helsingin nuorisofestivaalin välittömään jälkipyykkiin. Kronologinen käsittely mahdollistaa myös toimijoiden tiedonsaannin nopeuden analysoinnin. On täysin eri asia, mikäli suojelupoliisi sai ennakkoon tietoja verrattuna siihen, että se sai kuusi kuukautta tapahtuman jälkeen kyseiset tiedot. Käsittelylukujen sisällöt menevät osittain päällekkäin, joten täydellisestä kronologisuudesta ei voi puhua, mutta tämä valinta on tehty parhaan kerronnallisuuden mahdollistamiseksi.

Olen jakanut tutkielman käsittelyn kolmeen osioon. Luvussa 2 tarkastelen nuorisofestivaalin järjestelyiden ja vastatoimien valvontaa ja länsivaltioiden toimintaa vuosien 1960 ja 1961 aikana. Luvussa 3 on käsitelty vuotta 1962 aina festivaalin alkamiseen saakka. Luvussa 4 tarkastelen nuorisofestivaalin tapahtumia ja festivaalin jälkeistä aikaa.

1.3 Käsitteet

Nuorisofestivaalit, viralliselta nimeltään ”Maailman nuorison ja ylioppilaiden rauhan ja ystävyysfestivaalit”, toivat kymmeniä tuhansia nuoria työläisiä, opiskelijoita, taitelijoita ja aktivisteja yhteen kulttuuri- ja urheilutapahtumia sisältäneisiin festivaaleihin. Vuodesta 1947 alkaen järjestettyä festivaalitapahtumaa organisoivat Demokraattisen Nuorison Maailmanliitto (DNML), jonka toimintaan vaikuttivat Neuvostoliitto ja Komsomolin nuorisojärjestö. Nuorisofestivaalit olivat malliesimerkkejä kylmän sodan aikaisesta Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisestä kilpailusta kapitalistisen ja sosialistisen järjestelmän välillä. Nuorisofestivaalit olivat osa Neuvostoliiton kulttuuridiplomatiaa, jolla se pyrki levittämään mielikuvia Neuvostoliiton kulttuurisesta ylivoimasta ja sosialistisen järjestelmän erinomaisuudesta.²⁴ Nuorisofestivaaleja järjestettiin sosialistisissa maissa, kunnes vuoden 1959 nuorisofestivaali päätettiin järjestää puolueettomassa Itävallassa ja muutama vuosi

²³ Warner 2007, 24.

²⁴ Koivunen 2022, 2, 4, 25.

myöhemmin Suomessa. DNML koki festivaalin järjestämisen puolueettomissa maissa hyvänä mahdollisuutena vaikuttaa ideologisesti erityisesti vastikään itsenäistyneisiin entisiin siirtomaihin. Yhdysvallat näki nuorisofestivaalien siirron sosialististen maiden ulkopuolelle kommunistisen ideologian levittämisenä ja länsimaat alkoivat häiritsemään festivaalijärjestelyjä. Läntisen maailman nuorisojärjestöt boikotoivat laaja-alaisesti nuorisofestivaaleja, jotka ne kokivat olevan poliittisia tapahtumia kulttuuritoiminnan peitteellä.²⁵

Suojelupoliisi aloitti tehtävänsä Suomen turvallisuuspoliisina vuonna 1949, jolloin se korvasi sitä edeltäneen valtiollisen poliisin. Suojelupoliisin perustaminen oli yksi esimerkki kommunistien poistamisesta valta-asemista vuoden 1948 eduskuntavaalituloksen jälkeen, jolloin kommunistit jäivät hallituksen ulkopuolelle. Eduskunnassa suojelupoliisin perustamista perusteltiin tarpeella luoda sisäpolitiikasta riippumaton Suomen sisäistä turvallisuutta ja yleistä etua ajava virasto. Uutena turvallisuuspoliisina suojelupoliisin valtaoikeuksia vähennettiin huomattavasti verrattuna valtiollisen poliisin oikeuksiin. Suojelupoliisilla ei ollut pidätys- ja esitutkintaoikeutta. Oikeutta ei ollut myöskään kuunnella puhelinkeskusteluja tai lukea kirjeitä. Samoin henkilökunnan määrää supistettiin rajusti ja suojelupoliisiin ei valtiollisesta poliisista siirtynyt juuri kukaan.²⁶ Henkilökuntaa suojelupoliisissa oli noin seitsemänkymmentäviisi. Vasta 1970-luvulla suojelupoliisin henkilökunnan määrä nousi yli sadan.²⁷

Organisaationa suojelupoliisi oli vielä 1960-luvun alussa hyvin yksinkertainen. Suojelupoliisin toiminta oli jaettu valvontatoimistoon ja kansliatoimistoon. Valvontatoimisto sisälsi vastavakoilujaoston, turvallisuusjaoston ja teknillisen jaoston. Hallinnollisesti suojelupoliisi oli jaettu 1960-luvun alussa kahdeksaan tarkastuspiiriin. Tarkastuspiirejä olivat Helsinki, Turku, Tampere, Kuopio, Lappeenranta, Oulu, Rovaniemi ja Joensuu. Suojelupoliisilla oli yksiköitä yhteensä kuudellatoista paikkakunnalla. Osa yksiköistä oli hyvin pieniä.²⁸ Näistä pienemmistä yksiköistä käytän termiä piiritoimisto. Myös suojelupoliisin asiakirjoissa on käytetty piiritoimistoa kuvaamaan, missä raportti oli laadittu.

Central Intelligence Agency (CIA) eli Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelu perustettiin toisen maailmansodan jälkeen rauhanajan tiedustelupalveluksi. Aluksi se oli keskittynyt

²⁵ Krekola 2012, 10–16.

²⁶ Rentola 2009a, 10, 13.

²⁷ Simola 1999, 230–231.

²⁸ Simola 1999, 214, 228.

perinteisiin tiedustelutehtäviin, eli tiedonhankintaan ja analyysiin.²⁹ Tämä kuitenkin muuttui jo vuoden 1947 joulukuussa, kun CIA sai luvan ryhtyä Neuvostoliiton ja kommunismin vastaiseen työhön. CIA sai luvan suorittaa tiedustelua ja vastatiedustelua Yhdysvalloissa ja ulkomailla. Vuoteen 1952 mennessä sillä oli jo 6 000 työntekijää ja toimintaa melkein viidessäkymmenessä valtiossa.³⁰ Suomesta tuli myös yksi tällainen valtio, jossa yhdysvaltalaiset keräsivät tiedustelutietoa ja toimivat Neuvostoliittoa vastaan. CIA:n edustusto Suomessa oli vaatimaton, mutta siitä huolimatta sillä oli suurin länsimainen tiedusteluedustus Suomessa. Henkilökuntaa edustustossa oli viisi, joista yksi oli aseman päällikkö. CIA teki yhteistyötä suojelupoliisin kanssa jo pelkästään siinä, että se ilmoitti, ketkä kuuluvat sen henkilökuntaan.³¹

Tiedustelu on käsitteenä moninainen. Tiedustelua voidaan kuvailla toiminnaksi, jonka tarkoituksena on tuottaa tietoa. Tiedustelutiedolla tarkoitetaan prosessoitua tietoa eli tiedusteluun kuuluu olennaisesti hankitun tiedon analysointi. Tiedustelu käsitteenä sisältää myös organisaatiot, jotka suorittavat tiedustelutoimintaa ja näin tuottavat tiedustelutietoa muun muassa raporteina.³² Tiedustelun on myös kuvailtu olevan salattua tiedonhankintaa turvallisuusasioista. Tiedustelun salaamisen on perusteltu johtuvan vastatoiminnan minimoinnista.³³ On hyvä huomioida tiedusteluorganisaatioiden eroavaisuuksia tiedustelutoiminnan avoimuudesta. Esimerkiksi suojelupoliisi julkaisee nykyään vuosittain vuosikirjan, jossa se raportoi yleiset suuntaviivat Suomeen liittyvistä uhkakuvista ja suojelupoliisin vastaamisesta näihin uhkiin.

Tiedustelutiedon hankinnan prosessia kuvataan usein tiedustelusyklinä. Syklisyys kuvaa tiedustelun ominaisuutta alati jatkuvana prosessina. Tiedustelu ei tule varsinaisesti koskaan valmiiksi. Tiedustelusykli alkaa tavoitteen asettamisesta, josta halutaan saada lisää tietoa. Tiedustelusyklissä tavoitteen asettajana esitetään esimerkiksi päättävissä asemassa olevia poliitikkoja eikä tiedusteluviranomaisia. Tämän jälkeen tiedusteluviranomaiset alkavat hankkia tietoa ja kerätty tieto kootaan yhteen, jonka jälkeen koottu data analysoidaan. Lopuksi analysoidusta datasta laaditaan raportti, joka luovutetaan tavoitteen asettajalle. Laadittu tiedusteluraportti saa usein aikaan uusia kysymyksiä, joihin halutaan vastaus ja koko

²⁹ Del Pero 2003, 68.

³⁰ Zegart 2022, 64.

³¹ Rentola 2009a, 162.

³² Prunckun 2019, 19.

³³ Gill 2010, 45.

prosessi alkaa uudestaan.³⁴ Tiedustelusykli on pelkistetty kuvaus tiedusteluprosessista, joka helpottaa tiedustelutiedon hankinnan hahmottamisessa. Usein tiedustelusyklin eri vaiheet ovat todellisuudessa samanaikaisia eikä toisiaan seuraavia.

Tiedustelun esittämistä syklisenä toimintona on myös kritisoitu. Arthur Hulnic on todennut, että jo tiedustelusyklin alkuasetelma on virheellinen. Hulnicin mukaan poliitikot harvoin esittävät tiedusteluviranomaisille aiheita, joista he haluavat hankittavan tietoa. Tätä tapahtuu, mutta ei läheskään niin paljon, että poliitikot voisi asettaa kategorisesti tehtävän antajiksi. Myös tiedon hankinnan kuvaaminen yhtenä erillisenä toimena tiedon analyysistä on Hulnicin mukaan virheellinen. Hänen mukaansa tiedustelutietoa hankitaan ja analysoidaan samanaikaisesti. Tiedustelusyklissä tiedon hankinta ja analysointi kuvataan usein vuorovaikutuksena, mutta Hulnic huomauttaa, että usein tämä vuorovaikutus on hyvin vajavaista. Tiedon hankkijat ja analysoijat voivat olla eri organisaatioissa tai eri osastoilla, joiden välillä tiedonkulku ei ole välttämättä vapaata.³⁵ Tiedustelun historiaa tutkiessa on hyvä muistaa ja ottaa huomioon tiedustelusyklin epäkohdat. Toisin kuin usein esitetään, tiedusteluviranomaisilla on suuri merkitys siihen, minkälaista tietoa lähdetään hankkimaan. Lisäksi tiedon hankkimisen ja analysoinnin samanaikaisuus on hyvä pitää mielessä.

Valtiollinen tiedustelutoiminta voidaan jakaa useaan eri osa-alueeseen. Näitä osa-alueita ovat: vakoilu, valvonta, tutkimus ja analysointi sekä peitetoiminta. Vakoilu ja valvonta tuottavat tutkimukselle tietoa analysoitavaksi. Kerättyä ja analysoitua tiedustelutietoa käytetään taas peitetoiminnan mahdollistamisessa. Voidaan vielä lisätä vastatiedustelu omaksi kategoriakseen, joka yhdistää näitä edellä mainittuja tiedustelun osa-alueita.³⁶

Vastatiedustelulla tarkoitetaan toimintaa, jolla pyritään estämään itseensä kohdistuvaa tiedustelua, vakoilua ja muuta haitallista toimintaa.³⁷

Tässä tutkielmassa käytetään termiä agentti kuvaamaan henkilöä, joka on värvätty työskentelemään vieraan valtion tiedustelupalvelulle. Agentit eivät toimi itsenäisesti, vaan heillä on tiedustelupalvelulle työskentelevä virkamies esimiehenä. Tämä on usein sama henkilö, joka on tehnyt agentin värväyksen.³⁸

³⁴ Prunckun 2015, 17–19.

³⁵ Hulnic 2006, 960–963.

³⁶ Prunckun 2019, 20.

³⁷ Prunckun 2019, 38.

³⁸ Prunckun 2015, 28.

2 Nuorisofestivaalin valmistelut

2.1 Nuorisofestivaalin järjestelyiden tarkkailu

Suojelupoliisia kiinnosti 1960-luvulla erityisesti kommunistit ja vasemmistoaatetta kannattaneet henkilöt. Rentolan mukaan suojelupoliisissa vallitsi pelko vasemmistopiirien mahdollisista salahankkeista tai jopa vallankumouksellisuudesta. Suojelupoliisi pyrki alkuaikeinaan rekisteröimään kaikki kommunistit Suomessa. Myös kansandemokraattien tilaisuuksien järjestysmiehistä pidettiin kirjaa. Tietoja suojelupoliisi sai tukimiehiltä, avustajilta ja tiedottajilta. Tärkeimpiä tietolähteitä olivat nimenomaan tiedottajat, jotka olivat esimerkiksi valvottavien järjestöjen jäseniä. Tällöin suojelupoliisi sai tietoja suoraan järjestöjen sisältä.³⁹

Suojelupoliisi valvoi kommunistisia nuorisoliikkeitä jo ennen kuin oli ollut tietoa nuorisofestivaalin järjestämisestä Suomessa. Suojelupoliisi raportoi Tukholmassa marraskuussa vuonna 1959 pidetystä pohjoismaiden kommunististen nuorisoliittojen konferenssista. Konferenssissa osallistuvien valtioiden edustajat antoivat selonteon kommunististen nuorisjärjestöjen toimintasuunnitelmista vuosina 1960–1961. Suomen edustaja Fjalar Björkqvistin raportointiin konferenssin lisäksi vierailleen tukholmalaisilla Demokratisk Ungsomin klubeilla pitämässä esitelmiä. Turusta matkasi Tukholmaan myös Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton (SDNL) jäseniä, jotka olivat liittyneet Björkqvistin seuraan. He palasivat takaisin Suomeen muutaman päivän kuluttua. Etsivä Neuvosen raportti sisältää myös konferenssiin osallistuneiden henkilöiden nimiä ja lisätietoja, kuten heidän asemansa organisaatiossa.⁴⁰ Suojelupoliisin aikaisempien tietojen mukaan Björkqvistillä oli ollut yhteyksiä Suomi-Neuvostoliitto-Seuraan.⁴¹ Raportista ei ilmene, miten tiedot oli saatu Ruotsin tapahtumista. Huomionarvoista raportin tiedoissa on se, että siinä on henkilötietoja ulkomaalaisista henkilöistä ja tieto marraskuun alun konferenssista tuli suojelupoliisiin tietoon vasta tammikuun alussa. Raportti osoittaa, että vasemmistojärjestöjä valvottiin ja valvonta ulottui myös Suomen ulkopuolelle. Nuorisofestivaalin järjestelyjen valvonta osui täten yhteen jo valmiiksi valvotun tahon valvontaan.

³⁹ Rentola 2009a, 20.

⁴⁰ ”Kommunistinuorten konferensseja Tukholmassa”, 4.1.1960. 104 XXXV D5, 1960, Supo, KA.

⁴¹ Rentola 1997, 416.

Suojelupoliisi sai tietoja festivaalia järjestäneen Kansainvälisen Festivaalikeskuksen edustajien saapumisesta Helsinkiin lokakuussa 1960. Nämä henkilöt olivat käyneet muun muassa Kokoomuksen Nuorten Liiton (KNL) edustajien kanssa keskusteluja Helsingin nuorisofestivaalista ja KNL:n suhtautumisesta festivaalin järjestämiseen Suomessa.⁴² Suomalaisiin oli oltu yhteydessä nuorisofestivaalista jo kesällä 1960, mutta suojelupoliisi ei näytä olleen siitä vielä tuolloin tietoinen. Joulukuussa suojelupoliisi sai tiedon, että Suomen Ylioppilaskuntien Liiton (SYL) puheenjohtaja Pentti Mahlamäki ja hallituksen ulkoasianvaliokunnan sihteeri Börje Thilman olivat osallistuneet loppukesällä 1960 International Student Conference:n (ISC) kokoukseen Sveitsissä. Kokouksessa he saivat kutsun ISC:n itäblokin rinnakkaisjärjestön International Union of Students (IUS) presidentti Jiri Pelikanilta lähteä myös Prahaan keskustelemaan ajankohtaisista asioista. Prahassa heiltä oli tiedusteltu SYL:n kantaa siihen, että nuorisofestivaali järjestettäisiin Helsingissä. SYL:n kanta raportin mukaan oli ollut kielteinen, eikä se tulisi osallistumaan nuorisofestivaalin järjestelyihin.⁴³

Tieto Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) sisäisestä suhtautumisesta nuorisofestivaalin järjestämiseen Suomessa saavutti asiakirjojen mukaan suojelupoliisiin vasta maaliskuussa 1961. Tarkastaja Arvi Koli toi esiin, että SKP:n huhtikuussa 1960 pidetyssä edustajakokouksessa oli neuvoteltu nuorisofestivaalin tuomisesta Suomeen. Neuvotteluun olivat osallistuneet kansanedustaja Hertta Kuusinen, SKP:n keskuskomitean toimitsija Olavi Poikolainen ja Antti Heikkilä, joka oli edustanut kokouksessa DNML:ää. Myös Neuvostoliiton, Puolan ja Itä-Saksan kommunististen puolueiden puoluekokouksiin osallistuneita henkilöitä oli osallistunut SKP:n sisäiseen neuvotteluun, mutta heidän henkilöllisyydestä ei ollut tietoa. SKP:n myönteinen kanta festivaalin järjestämiseen Suomessa paljastui syksyllä 1960. Suojelupoliisilla kesti lähes vuosi saada tiedot SKP:n sisäisestä päätöksestä tuoda nuorisofestivaali Suomeen.⁴⁴ SKP:n päätös salata neuvottelut oli onnistunut pitämään tiedot suojelupoliisin ulottumattomissa, joten neuvotteluihin osallistuneet tuskin olivat olleet suojelupoliisin tiedottajia.

Suojelupoliisiin tarkastaja Arvi Koli oli saanut tammikuussa 1961 tietoonsa, että Helsingin Kulttuuritalolla aiottiin järjestää helmikuun loppupuolella nuorisofestivaalin toimeenpanevan

⁴² ”Festivaavalmisteluja”, 27.10.1960. 104 XXXV D5, 1960, Supo, KA.

⁴³ ”Suomen Ylioppilaskuntien Liiton asennoituminen VIII festivaalin järjestelyihin”, 23.12.1960. 104 XXXV D5, 1960, Supo, KA.

⁴⁴ ”Neuvottelu festivaalien pitämisestä Helsingissä v. 1962”, 13.3.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

komitean kokous. Kyseinen kokous oli ollut määrä pitää Beirutissa jo edeltävänä vuonna, mutta Beirutin kokous oli peruuntunut. Kokouksessa oli suojelupoliisin tietojen mukaan tarkoitus päättää lopullisesti nuorisofestivaalin järjestämisestä Helsingissä. Kaikki Suomessa toimineet nuorison keskusjärjestöt olivat Kolin tietojen mukaan saaneet kutsun osallistua kokoukseen, mutta suurin osa ei-kommunistisista järjestöistä oli kieltäytynyt osallistumasta.⁴⁵

Helsingin nuorisofestivaalin toimeenpaneva toimikunta kokoontui Helsingissä helmikuun lopulla vuonna 1961. Jälleen suojelupoliisin tarkastaja Arvi Koli oli saanut tietoja festivaalijärjestelyistä. Koli raportoi, että useista lähteistä saamiensa tietojen mukaan nuorisofestivaali oli jo päätetty pitää Helsingissä, vaikka virallista päätöstä ei ollut vielä tuolloin tehty. Toimeenpanevaan kokoukseen kutsutut nuorisojärjestöt oli myös kutsuttu suojelupoliisin mukaan Neuvostoliiton suurlähetystön järjestämään elokuvaesitykseen, jonka arvioitiin olleen osa nuorisofestivaaliin liittyvää propagandakampanjaa.⁴⁶ Toimeenpanevan toimikunnan kokouksesta tarkastaja Koli oli laatinut usean sivun mittaisen raportin. Raportin mukaan kokous oli pidetty SKP:n omistamassa Helsingin Kulttuuritalossa, sillä järjestäjät eivät olleet saaneet hankittua puolueetonta tapahtumapaikkaa. Kokouksen alkua oli värittänyt molemminpuolinen mielipidevaikuttaminen. Toimeenpanevan kokouksen osallistujille oli jaettu kommunisminvastaisia lentolehtisiä. Poliisi oli joutunut lopulta puuttumaan lentolehtisten jakeluun. Lentolehtisiä jakaneiden ja Kulttuuritalon järjestysmiesten välille oli syntynyt kahinointia, jota suojelupoliisin raportin mukaan oli agitoinut Kulttuuritalon isännöitsijä Eetu ”Patu” Hautojärvi. Tietojen mukaan kommunistit olivat lähteneet seuraamaan lentolehtisiä jakaneita myöhemmin autolla.⁴⁷ Neuvostoliitto arvioi, että Hautojärven toiminta kommunisminvastaisten lentolehtisten jakamista kohtaan oli ollut liian voimakasta ja nuorisofestivaali sai vääränlaista mediahuomiota osakseen. Suojelupoliisin ylietsivä Neuvosen tietojen mukaan Neuvostoliiton ärtyneisyys Hautojärven toimintaan viestitettiin Hautojärvelle SKP:n kautta, ja hän sai toiminnastaan huomautuksen.⁴⁸

Suojelupoliisin raportti toimeenpaneavasta kokouksesta on sisällöllisesti hyvin kattava. Raportista ilmenee, ketkä olivat puhuneet kokouksessa ja mistä asioista. Myös kokouksen toisena päivänä tapahtuneita valiokuntakokouksia ja niiden kulkua on raportoitu. Raportin mukaan kaikki kokoukseen osallistuneet järjestöt olivat kannattaneet nuorisofestivaalin

⁴⁵ ”Vuoden 1962 festivaalijuhliin liittymää toimintaa”, 24.1.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁴⁶ ”Vuoden 1962 festivaalijuhliin liittyvää toimintaa”, 24.1.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁴⁷ ”Festivaaleja valmisteleva kokous Kulttuuritalossa 20–22.2.1961”, 24.2.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁴⁸ Krekola 2012, 28.

järjestämistä Helsingissä. Unkarin edustaja oli tuonut esiin, että nuorisofestivaalissa voisi olla tapahtumia myös Helsingin ulkopuolella.⁴⁹ Yleisen tapahtumaraportoinnin lisäksi raporttiin oli liitetty lista kaikista henkilöistä, jotka olivat osallistuneet kokoukseen.⁵⁰ Raportista ei ilmene, miten tiedot kokouksen kulusta oli saatu, mutta raportin seikkaperäisyyden perusteella voidaan arvioida, että suojelupoliisi oli saanut tiedot kokouksen kulusta siihen osallistuneelta henkilöltä, mahdollisesti joltain kenellä oli pääsy kokouksen pöytäkirjaan.

Suojelupoliisin Kemian piiritoimiston ylietsivä Olavi Koivurova oli saanut tietoja työmies Laineelta, jonka mukaan 27.2.1961 Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton Kemian osasto oli kokoustanut Kemian Työväentalolla. Tilaisuudessa Kemian kaupunginjohtaja Risto Hölttä oli puhunut vuonna 1962 pidettävästä Helsingin nuorisofestivaalista. Hölttä oli tiedon mukaan puhunut räikeäsanaisesti ja hyökkäävästi oikeistoa kohtaan, koska porvarit eivät olleet kannattaneet nuorisofestivaalia. Kemian kaupunkilaisten keskuudessa oli herännyt keskustelua siitä, että Hölttä on taas tehnyt jotain kommunisteille. Tämän takia kaupunkilaiset arvioivat Höltän puhuneen niin räikeästi. Ylietsivä Koivurovan saaman tiedon mukaan Höltän ja kommunistien suhteet eivät ole hyvät, ja Hölttä puhui liikaa porvariain keskuudessa. Hänen arvioitiin saavan anteeksi Kemian kommunisteilta kovasanaisella porvareidenvastaisella puheenvuorolla.⁵¹ Kaupunginjohtaja Hölttä tasapainotteli Kemian oikeistolaisten ja vasemmistolaisten välillä. Höltän toiminnassa tulee myös ottaa huomioon se, että hän oli toiminut suojelupoliisia edeltäneen valtiollisen poliisin apulaispäällikkönä vuonna 1948.

Kesäkuussa 1961 Helsinkiin oli yllättäen saapunut Neuvostoliiton nuorisojärjestöjen komitean Komsomolin varapuheenjohtaja Vladislav Sevtsenko, joka oli ollut yhteyksissä useisiin suomalaisiin nuorisojärjestöihin. Sevtsenko oli DNML:n johdossa ja hän oli osallistunut useisiin nuorisofestivaaleihin. Hän oli yrittänyt saada suomalaisia nuorisojärjestöjä muuttamaan kielteistä suhtautumistaan nuorisofestivaalista. Hän uhkaili, että Neuvostoliiton suhteet Suomen kanssa heikkenevät, mikäli järjestöt eivät muuta suhtautumistaan myönteiseksi. Suojelupoliisin mukaan Sevtsenkon tulo Suomeen oli seurausta festivaalin siirtämisyhteyksestä Kuubaan, minkä Neuvostoliitto oli torpannut. Neuvostoliitolle olisi aiheuttanut mainehaittaa, jos festivaalit eivät olisi saaneet kannatusta Suomesta, vaikka

⁴⁹ ”Festivaaleja valmisteleva kokous Kulttuuritalossa 20–22.2.1961”, 24.2.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁵⁰ ”Kulttuuritalossa 20–22.2.1961 pidetyn maailman nuorison VIII festivaalien valmistavan komitean perustavan kokouksen osanottajat”, 27.2.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁵¹ ”Kaupunginjohtaja Risto Hölttä pitänyt puheen festivaaleista”, 9.3.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA; Krekola 2012, 20.

Neuvostoliitto oli vakuuttanut, että festivaali järjestetään Helsingissä. Neuvostoliitosta oli saapunut kesäkuussa Suomeen myös Neuvostoliiton valmistelevan komitean edustaja, jonka tehtävänä arvioitiin olleen festivaalijärjestelyjen vilkastaminen. Nuorisofestivaalin järjestelyt olivat suojelupoliisin mukaan vielä kesäkuussa 1961 sujuneet verkkaisesti.⁵²

Suojelupoliisi sai mielenkiintoisesti tietoja ulkomailta, kun suojelupoliisin etsivä Björn-H. Harms oli tavannut kesäkuussa 1961 Belgradissa Jugoslavian Kansan Nuorison Keskuskomitean puheenjohtaja Miko Tripalon. Tripalo oli keskustellut suojelupoliisin etsivän kanssa nuorisofestivaalista. Yleisenä huomiona Tripalo oli kertonut, että Jugoslavian olisi vaikea olla osallistumatta nuorisofestivaaliin. Hänen mukaansa olisi ollut vaikea perustella poisjääntiä muille sosialistisille maille. Nuorisofestivaali oli hyvä tilaisuus Jugoslavialle levittää omaa neutraaliteettilinjaansa niille, jotka olivat ajautumassa Neuvostoliiton vaikutusvallan alle. Tripalo piti festivaalin järjestämistä sosialististen maiden ulkopuolella hyvänä asiana ja uskoi, että puolueettomissa valtioissa festivaalin järjestäminen oli tehnyt nuorisofestivaaleista vähemmän propagandantistisia. Hän kuitenkin totesi, ettei festivaalia tulisi järjestää valtioissa, joissa niitä vastustetaan laaja-alaisesti. Tripalo oli myös kertonut, että mikäli Suomessa nuoriso- ja opiskelijajärjestöt laaja-alaisesti vastustavat festivaalin järjestämistä, tulisi myös hänen edustamansa järjestö ilmoittamaan, ettei se hyväksy festivaalin järjestämistä Suomessa.⁵³

Suojelupoliisi raportoi alkukesästä 1961, että Helsingin nuorisofestivaalien järjestelyjen tueksi perustettiin Festivaalit 1962 r.y. Suojelupoliisin tietojen mukaan yhdistyksen tarkoituksena oli avustaa järjestöjä ja yksityishenkilöitä, jotka halusivat muun muassa kehittää Suomen nuorison kansainvälisiä suhteita. Pääasiallisena tehtävänä yhdistyksellä oli tosiasiansa avustaa Helsingin nuorisofestivaalin järjestelyissä. Suojelupoliisilla oli myös lista järjestön toimintaan osallistuneista henkilöistä.⁵⁴ Mielenkiintoinen yksityiskohta ilmenee kyseisestä nimelistasta. Järjestön toiminnassa oli ollut mukana entinen kansanedustaja, silloinen maaherra Väinö Meltti, joka kuului sotienvälisenä aikana kuutosiksi kutsuttuun sosiaalidemokraattisen puolueen sisäiseen oppositioon, joka oli arvostellut SDP:tä muun muassa työväenlaulun hylkäämisestä. Valtiollinen poliisi valvoi kuutosia vuosien ajan, ja

⁵² ”V. 1962 festivaalien mahd. siirtäminen Havannaan”, 15.6.1962. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁵³ ”Jugoslavian asennoituminen VIII maailman nuorisofestivaaleihin”, 20.6.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁵⁴ ”Festivaalit 1962 r.y.”, 23.5.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

jatkosodan sytyttyä heidät pantiin turvasäilöön ja lopulta tuomittiin vankeuteen valtionpetoksen suunnittelusta.⁵⁵

Nuorisofestivaalin kansainvälinen toimeenpaneva toimikunta kokousti uudelleen Helsingissä elokuun 1961 puolivälissä hotelli Klaus Kurjessa. Suojelupoliisi oli saanut haltuunsa muun muassa kokouksessa laadittun päätöslauselman luonnoksen, listan kokoukseen osallistuneista henkilöistä ja festivaalin ohjelmaluonnoksen. Festivaali suunniteltiin kymmenpäiväiseksi alkaen 27.7.1962. Suojelupoliisin etsivä Harmsin mukaan kokouksessa oli noussut esiin festivaalijärjestäjien huolet, ettei Suomessa muut kuin kommunistiset nuorisojärjestöt olleet osallistuneet festivaalijärjestelyihin. Festivaalijärjestäjät olivat törmänneet vaikeuksiin festivaalijärjestelyiden käytännöllisissä seikoissa juuri nuorisojärjestöjen välisen yhteistoiminnan puuttuessa. Etsivä Harmis raportoi myös, että kokouksessa huomioitsijan rooleissa olivat olleet Suomen Työväen Urheiluliiton (TUL) ja Maaseudun Nuorten Liiton (MLN) edustajat. Kokouksen puheenjohtaja oli puheessaan tuonut esiin, että kyseiset järjestöt ottavat osaa festivaalin valmisteluihin. Yksityisissä keskusteluissa TUL:n ja MLN:n edustajat olivat tuoneet omat mielipiteensä festivaalin järjestelyihin osallistumisesta. TUL:n edustaja ilmoitti, ettei TUL tule ottamaan osaa, vaikka sen alaiset kommunistiset järjestöt tulisivatkin. Myöskään MLN:n edustaja ei ollut vahvistanut järjestelyihin osallistumista, vaan sanoi, ettei päätöstä ole vielä tehty.⁵⁶

Suojelupoliisi raportoi, että lokakuussa 1961 kaupparekisteriin oli merkitty Barvi Oy -niminen elintarvike- ja ravintolapalveluja harjoittanut osakeyhtiö. Suojelupoliisi oli tutkinut yhtiön taustaa ja tutkimuksen perusteella suojelupoliisi arvioi, että Barvi Oy oli perustettu hoitamaan Helsingin nuorisofestivaaliin osallistuvien muonitusta. Yhtiön kotipaikaksi oli merkitty Helsinki ja sen perustajat olivat toimineet SKP:ssa ja siihen yhteyksissä olevissa järjestöissä. Barvi Oy:n hallituksen puheenjohtaja oli vastikään Kemistä Helsinkiin muuttanut Oiva Juntikka, joka oli ollut SKP:n Lapin piiritoimiston taloudenhoitaja. Yhtiön toimitusjohtajalla, entisellä SDNL:n piirisihteeri Teuvo Pietilällä, oli kokemusta nuorisofestivaalista, sillä hän oli toiminut Maailman festivaalikeskuksessa vuonna 1958.⁵⁷ Vahvistus Barvi Oy:n osallisuudesta ilmenee suojelupoliisin raportista nuorisofestivaalin

⁵⁵ Okkonen ja Lintunen 2023, 11–12.

⁵⁶ ”VIII Maailman nuorison ja ylioppilaiden rauhan ja ystävyysfestivaalit”, 24.8.1961. 104 XXXV D5, ilm.1448/31.8.1961, Supo, KA.

⁵⁷ ”Barvi Oy”, 13.12.1961. 104 XXXV D5, 1961, Supo, KA.

valmisteluista, jossa ilmoitettiin, että Barvi Oy hoiti festivaaliosallistujien muonitukseen liittyneet hankinnat.⁵⁸

Nuorisofestivaalin valmistelut olivat alkaneet Suomessa etenemään ja festivaalin järjestelyitä varten oli ryhdytty perustamaan yhtiöitä ja yhdistyksiä. Sisäministeriö oli syyskuussa 1961 pyytänyt suojelupoliisilta lausuntoa Maailman nuorison ja ylioppilaiden VIII rauhan ja ystävyyden festivaalia valmistelevan kansainvälisen yhdistyksen anomukseen rekisteröimisestä yhdistysrekisteriä varten. Suojelupoliisin apulaispäällikkö Henry Stenlund ilmoitti sisäministeriölle, ettei suojelupoliisilla ollut mitään rekisteröimistä vastaan.⁵⁹ Suojelupoliisin lausunnosta huolimatta yhdistyksen rekisteröityminen viivästyi. Se vaikeutti nuorisofestivaalin järjestelyjä, sillä useat festivaaliasioiden parissa Suomeen tulleet ulkomaalaiset eivät voineet työskennellä Suomessa ilman yhdistyksen rekisteröimistä yhdistysrekisteriin. Festivaalijärjestäjät yrittivät vauhdittaa yhdistyksen rekisteröintiä tapaamalla virkaatekevän pääministeri Emil Luukan, mutta hän sysäsi vastuun ulkoministeri Ahti Karjalaiselle. Krekolan mukaan yhdistys joutui muuttamaan sääntöjään ja lopulta hyväksymään Suomen hallituksen saneleman kompromissin.⁶⁰ Yhdistys merkittiin yhdistymisrekisteriin 30.12.1961.⁶¹ Suojelupoliisilla oli yhdistyksen jäsenluettelo, jossa jokaisen jäsenen kohdalla on merkintöjä. Lähes puolet kolmestakymmenestä kahdeksasta jäsenluetteloon listatuista henkilöistä oli mapitettu suojelupoliisin henkilökortistoon.⁶²

2.2 Festivaalitoimikuntien tarkkailu

Syksyllä 1961 nuorisofestivaalien järjestelyt alkoivat saada tuekseen alueellisia festivaalitoimikuntia. Alueellisten toimikuntien valvonnassa nousee hyvin esiin suojelupoliisin valtakunnallisen levittäytyneisyyden tärkeys. Suojelupoliisi sai lokakuussa 1961 tiedon, että Satakunnassa oli alkanut valmistelut paikallisen festivaalitoimikunnan perustamiseksi. Toimikuntaa oli ollut perustamassa seitsemän henkilöä, joiden joukossa oli ollut SKDL:n kansanedustaja Irma Rosenell. Kaikista mukana olleista henkilöistä suojelupoliisi oli tehnyt henkilömapit. Satakunnan festivaalitoimikunnan perustava kokous oli

⁵⁸ ”26.7–6.8.1962 Helsingissä pidettävien Maailman nuorison ja ylioppilaiden VIII festivaalien valmisteluista”, 21.6.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

⁵⁹ ”SM:n lähete 13000/PH, 6.9.1961”, 13.9.1961. 104 XXXV D5, 1961, Supo, KA.

⁶⁰ Krekola 2012, 40–41.

⁶¹ ”Maailman nuorison ja ylioppilaiden VIII rauhan ja ystävyyden festivaalia valmistelevan kansainvälinen yhdistys r.y.”, 29.1.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

⁶² ”Maailman nuorison ja ylioppilaiden VIII rauhan ja ystävyyden festivaalia valmisteleva kansainvälinen yhdistys r.y.”, 29.1.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

suunniteltu pidettäväksi 8.10.1961 Porin Työväentalossa. Kokoukseen oli kutsuttu kirjeellä SDNL:n edustajia ja muille kutsu oli liitettyä 5.10.1961 ilmestyneessä Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) piirilehti *Satakunnan Työssä*.⁶³

24. päivä lokakuuta 1961 järjestettiin Turun VPK:n talolla tilaisuus liittyen nuorisofestivaalia valmistelevalle komitealle perustamiseen Varsinais-Suomeen. Tilaisuuteen oli lähetetty kutsuja useille turkulaisille urheilu- ja nuorisojärjestöille. Kutsun allekirjottajien joukossa oli muun muassa SKDL:n jäsen, eduskunnan varapuhemies, Paavo Aitio. Suojelupoliisin tekemän kokousraportin perusteella on todennäköistä, että suojelupoliisilla oli ollut joku seuraamassa kokousta. Kokoukseen oli saapunut kuusikymmentäviisi henkilöä ja kokouksessa oli käsitelty muun muassa nuorisofestivaalin luonnetta. Puheenvuoroissa ei ollut mainittu suojelupoliisin mukaan mitään Neuvostoliiton roolista nuorisofestivaalissa. Suomen festivaalikeskus ry:n edustaja Paavo Hyvönen oli verrannut nuorisofestivaaleja olympialaisiin. Hyvönen oli myös tuonut esiin, että kaikki nuorisojärjestöt, mukaan lukien kokoomuslaiset, olisivat olleet mukana festivaalijärjestelyissä. Kommunistien lisäksi kokouksessa oli havaittu olleen paikalla pari tarkkailijaa myös muista puolueista, joita ei kuitenkaan mainittu.⁶⁴ Paavo Hyvönen valehteli, kun hän oli väittänyt, että kaikki nuorisojärjestöt osallistuisivat festivaalijärjestelyihin.⁶⁵

Kolmen kuukauden viiveellä suojelupoliisi sai tietää, että Oulun Järjestötalolla perustettiin Pohjois-Pohjanmaan festivaalitoimikunta marraskuun puolivälissä 1961. Pitkä väliaika kokouksen ja raportin välillä osoittaa, ettei tilaisuutta ollut seuraamassa suojelupoliisin henkilö. Tietoa siitä, mistä tiedot oli peräisin, ei ilmene etsivä Erkki Karilan tekemästä raportista. Raportissa ei myöskään ole mitään tietoja kokouksen kulusta. Sen sijaan suojelupoliisilla oli tiedossa kokoukseen osallistuneiden nimet. Monet kokoukseen osallistuneista olivat suojelupoliisille ennestään tuttuja. Lisäksi raportissa on henkilöiden nimiä, joista ei ollut ehditty hankkia tarkempia henkilötietoja, kuten kotiosoitetta, ja puuttuvat tiedot ilmoitettiin toimitettavan myöhemmin.⁶⁶ Henkilötietojen hankkiminen vaati suojelupoliisin valvontahenkilökunnalta paljon aikaa. Suojelupoliisin sisäisen aloitteen mukaan henkilötietojen hankkiminen oli erityisen vaivalloista maakunnissa, joissa

⁶³ ”VIII:n Maailman nuorison ja ylioppilaiden rauhan ja ystävyyden festivaalin aluetoimikunta Satakunnassa, ja Satakunnan festivaalitoimikunnan perustaminen”, 5.10.1961. 104 XXXV D5, 1961, Supo, KA.

⁶⁴ ”Varsinais-Suomen maakunnallisen festivaalikomitean perustaminen Turussa 24.10.1961”, 25.10.1961. 104 XXXV D5, 1961, Supo, KA.

⁶⁵ Katso esimerkiksi ”Festivaalijuhlan järjestäminen Helsinkiin ja suunnitelmat sen järjestelmällisestä vastustamisesta”, 3.3.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁶⁶ ”Pohjois-Pohjanmaan maakunnallinen festivaalitoimikunta”, 15.3.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

henkilötietoja joutui hakemaan useista eri paikoista. Suojelupoliisin henkilökunta oli tehnyt aloitteen tärkeimpien maaseutukuntien henkikirjojen hankkimisesta piiritoimistojen käyttöön. Suojelupoliisissa oli jo pienimuotoisesti lunastettu henkikirjoja, mutta ei vielä mittavassa luokassa.⁶⁷

Järvenpäässä festivaalitoimikunta perustettiin 24.1.1962 Järvenpään Seuratalolla. Suojelupoliisin raportti kokouksesta tehtiin kuitenkin vasta maaliskuun alussa. SDNL:n järjestösihteeri Ossi Sjöman oli pitänyt alustuksen kokouksessa.⁶⁸ Sjömanin puheesta oli myös aikaisempi raportti tammikuun lopulta. Hän oli puhunut, että NATO aikoi yrittää estää nuorisofestivaalin järjestämisen Suomessa ja tätä toimintaa johdettiin Suomessa Iso-Britannian suurlähetystöstä käsin. Sjömanin mukaan useat nuorisojärjestöt olivat olleet yhteyksissä Iso-Britannian suurlähetystöön ja tämän jälkeen kieltäytyneet yhteistyöstä festivaalijärjestäjien kanssa.⁶⁹ Järvenpään festivaalitoimikunnan kokouksista suojelupoliisi raportoi jälleen selvästi kokouksien jälkeen. Järvenpään Seurahuoneella oli kokoustettu peräkkäisinä päivinä 14.- ja 15.2.1962. 14.2. festivaalityövaliokunta oli laatinut työsuunnitelmaehdotuksen, joka hyväksyttiin tietyin muutoksin seuraavan päivän kokouksessa. Suojelupoliisilla vaikuttaa olleen kopio työsuunnitelmasta. Järvenpäässä haluttiin panostaa erityisesti nuorisofestivaalin tunnettavuuden edistämiseen muun muassa järjestämällä yleisötilaisuuksia. Festivaalipropagandaa haluttiin saada lehdistöön ja toimikunnan tuli valmistaa festivaalimainoksia. Myös varainkeruu oli asialistalla ja rahaa haluttiin kerätä järjestämällä keräyksiä työpaikoilla. Järvenpään Festivaalityövaliokunnan toiminta ei lähtenyt kuitenkaan täysin käyntiin, sillä sitä johtamaan ehdotetut henkilöt eivät olleet ottaneet tätä vastuuta vastaan.⁷⁰

Suojelupoliisilla vaikutti olleen tietolähteitä festivaalitoimikunnissa. Etsivä Leo Lindbergin tekemä raportti Uudenmaan festivaalitoimikunnan toimintasuunnitelmasta vaikuttaa olevan suora kopio toimikunnan laatimasta toimintasuunnitelmasta. Toimintasuunnitelma sisälsi useita kohtia liittyen nuorisofestivaalin järjestelyihin. Uudenmaan festivaalitoimikunnan toiminta erosi muista toimikunnista selvästi. Sen toimintasuunnitelma oli laaja ja vaikutti ammattimaisemmalta kuin muiden alueellisten toimikuntien. Uudenmaan toimikunnan sisälle

⁶⁷ ”Henkikirjojen lunastaminen piiritoimistojen käyttöön”, 9.1.1960. 46 XXII E2, 1960, Supo, KA.

⁶⁸ ”Järvenpään paikallisen festivaalikomitean perustava kokous 24.1.1962”, 5.3.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

⁶⁹ ”VIII Festivaalit”, 31.1.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

⁷⁰ ”Järvenpään Festivaalitoimikunnan kokous 14.2.1962”, 6.3.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA; ”Järvenpään Festivaalitoimikunnan kokous 15.2.1962”, 6.3.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

haluttiin perustaa useita eri osastoja ja paikallisia toimikuntia ympäri Uuttamaata. Lisäksi ammatillisia toimikuntia haluttiin perustaa. Toimikuntien perustamisessa ja muun toiminnan ytimessä vaikutti olleen tietoisuuden lisääminen nuorisofestivaalista ja mahdollisimman monen henkilön saaminen mukaan festivaalijärjestelyihin.⁷¹

Suojelupoliisilla oli tietolähteitä myös muualla. Varkauden festivaalitoimikunnan perustamiskokousta oli seuraamassa suojelupoliisin tietolähteenä toiminut henkilö. Suojelupoliisi sai Olavi Anttonen nimiseltä henkilöltä tietoja kokouksen järjestelyistä, paikalle saapuneista henkilöistä ja kokouksen kulusta. On hyvin mahdollista, että Olavi Anttonen oli peitenimi eikä tietolähteen oikea nimi. Anttoselta saatujen tietojen mukaan Varkauden festivaalitoimikunta perustettiin 27.3.1962 ravintola Laivalinnassa, jonne oli kutsuttu viisikymmentäneljä eri nuorisojärjestön edustajaa. Lopulta paikalle saapui vain kahdeksantoista kommunistiksi kuvailtua henkilöä. Kokouksen aluksi oli Varkauden Työn Nuorten entinen johtaja Eero Huovinen ilmoittanut, että Työn Nuoret olivat tehneet aloitteen kokouksen järjestämiseksi. Tämä oli Huoviselta lipsahdus, sillä Anttoselta saatuun oli etukäteen sovittu, että edellä mainittu järjestö pidetään erillään festivaalijärjestelyistä. Koska paikalla ei ollut Anttoselta saatuun kuin kommunisteja, lausunto ei ollut aiheuttanut yleisössä ihmetystä. Kokouksessa festivaalijärjestelyjä oli selostanut festivaalisihteeri Helge Kinnunen, jonka puheen kuvailtiin sisältäneen samoja asioita, joita kommunistisissa lehdissä oli jo kirjoitettu.⁷²

Lappeenrannassa nuorisofestivaalijärjestelijät alkoivat organisoitua vasta keväällä 1962. Suojelupoliisi sai tietoja, että Etelä-Karjalan festivaalitoimikunta perustettiin Kurki Baarissa pidetyssä kokouksessa, johon oli kutsuttu nuorisojärjestöjen edustajia. Suojelupoliisilla oli hallussaan kyseinen kokouskutsu. Etsivä Aito Haapasen tekemä raportti on hyvin yksityiskohtainen ja se sisälsi muiden muassa tietoja kokouksessa pidetyistä puheenvuoroista, osallistuneista henkilöistä ja heidän puoluetustastaan. Perustettuun toimikuntaan valittiin jäseniksi lähes pelkästään SKP:n tai SKDL:n jäseniä. Sama kaava jatkui myös toimikunnan eri jaostoissa ja valiokunnissa, joita miehittivät kyseisten puolueiden jäsenet. Etsivä Haapasen mukaan toimikunnan ja sen alaisten jaostojen paikat oli annettu juurikin alueen luotetuimpien SKP:n ja SKDL:n aktiivien käsiin. Etelä-Karjalan festivaalitoimikunnan työvaliokunta oli jo kokoontunut ennen perustavaa kokousta ja kokoukseen oli kutsuttu ainoastaan valiokunnan

⁷¹ ”Ehdotus Uudenmaan Festivaalitoimikunnan toimintasuunnitelmaksi”, 8.3.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

⁷² ”Festivaalivalmisteluja Varkaudessa”, 30.3.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

kommunistiset jäsenet. Tätä oli kokouksessa perusteltu sillä, että kommunistien ulkopuolelta valitut henkilöt ovat valiokunnassa mukana ainoastaan propagandan takia, jotta toiminta näyttäisi puolueettomalta.⁷³ Suojelupoliisin raportista ei ilmene, mistä se oli saanut kyseiset tiedot, mutta koska sillä oli tietoja kokouksesta, johon oli kutsuttu pelkästään kommunisteja, on hyvin mahdollista, että joku kokoukseen osallistunut kommunisti oli tiedottanut suojelupoliisille kokouksen kulusta.

Suojelupoliisi hankki tietoja ympäri Suomea perustetuista festivaalitoimikunnista. Vaikka suojelupoliisi oli pieni virasto, se pystyi hankkimaan tietoa laajasti. Suojelupoliisin valtakunnallisen levinneisyyden merkitys tiedonkeruussa oli ollut erittäin tärkeä. Suojelupoliisilla vaikutti olleen tietolähteitä ympäri Suomea. Tätä vahvistaa suojelupoliisin tarkat tiedot kokouksien kulusta ja niihin osallistuneista henkilöistä. Vielä tässä vaiheessa suojelupoliisin raporteissa ei ollut arvioitu nuorisofestivaalin aiheuttavan turvallisuusuhkia.

2.3 Nuorisofestivaalia vastustaneiden valvonta

Kun nuorisofestivaalin järjestäminen Helsingissä tuli julkiseksi, ryhtyivät myös festivaalia vastustaneet toimeen. Nuorisofestivaalin pitäminen Helsingissä kohtasi Suomessa laaja-alaisesti vastustusta. Jopa oppikoulujen yläluokkalaisten järjestö Teiniliitto päätti olla tukematta festivaalia, vaikka sitä yritettiin saada tukemaan festivaalia.⁷⁴ Tässä luvussa tarkastelen, minkäläistä vastustusta festivaalijärjestelyt kohtasivat, ja miltä festivaalin vastustus näytti suojelupoliisin silmin ja mitkä järjestöt suojelupoliisi tiesi ryhtyneen vastatoimiin.

Nuorisofestivaalia järjestäneen Kansainvälisen Festivaalikeskuksen toimeenpanevan komitean edustajia oli suojelupoliisin saaman tiedon mukaan vierailut Helsingissä vuonna 1960. Edustajat olivat tavanneet muun muassa Kokoomuksen Nuorten Liiton (KNL) johtoa. KNL:ää oli suojelupoliisin tietojen mukaan houkuteltu osallistumaan festivaalin järjestelyihin ja sille oli tarjottu mahdollisuutta lähettää edustaja nuorisofestivaalin perustamiskokoukseen Beirutin. Kokoomusnuorille oli pyritty vakuuttamaan, että nuorisofestivaali olisi ainoastaan nuorisoaatteellinen tapahtuma, eikä sillä olisi poliittista motiivia. KNL oli kuitenkin ilmoittanut, ettei se kannata Helsingissä pidettävää festivaalia. Nuoret kokoomuslaiset näkivät nuorisofestivaalin kommunistisen propagandan levittämisenä. Lisäksi Helsingin arvioitiin

⁷³ ”Festivaalitoimintaa Etelä-Karjalan alueella”, 22.5.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

⁷⁴ Soimetsä et al. 2023, 119–120.

olevan liian pieni kaupunki festivaalia varten ja nuorisofestivaalin järjestäminen ei olisi eduksi Suomen ulkopoliitikalle. KNL:ltä oli kysytty, että aikooko se ryhtyä vastatoimiin nuorisofestivaalia vastaan. KNL oli ilmoittanut, ettei se ryhdy vastatoimiin. Kuitenkin KNL oli sisäisesti harkinnut vastatoimiin ryhtymistä. Kokoomusnuorille oli myös jäänyt mielikuva siitä, että festivaali tullaan joka tapauksessa järjestämään Helsingissä, sillä pitkän neuvottelun aikana ei noussut muita vaihtoehtoja esiin.⁷⁵ Raportissa ei ole mainintaa, mistä tiedot oli saatu, mutta erittäin todennäköisesti Kokoomuksen Nuorten Liitosta oli annettu tietoja suojelupoliisille.

Kokoomuksen Nuorten Liitto suhtautui vastahakoisesti Helsingin nuorisofestivaaliin. Sotien jälkeisessä Suomessa varttuneissa kokoomusnuorissa oli vielä 1960-luvun alussa valloillaan mielikuvat Neuvostoliiton uhasta ja pelko kommunismista. KNL:n totesi tammikuun 1961 liittokokouksessaan, että kaikki mahdolliset keinot oli otettava käyttöön, jotta festivaalin järjestäminen Suomessa olisi voitu estää. Myös huhtikuun liittokokouksessa festivaalista puhuttiin kovasävyisesti. Kokoomusnuoret olivat Vesa Vareksen mukaan selvästi kokoomuspuoluetta kärkkäämpiä ja festivaalin myötäilijät oli kokoomusnuorten mukaan rinnastettava kommunisteiksi. Huomionarvoista on, että KNL liittokokouksissa mielipiteet festivaalista olivat rajumpia kuin kokoomusnuorten julkisissa ulostuloissa. Helmikuussa 1961 KNL toivoi julkilausumassaan nuorisofestivaalille vain vähäistä osanottajien määrää, jotta festivaalin aiheuttamat ongelmat Suomen puolueettomuudelle olisivat mahdollisimman pieniä.⁷⁶ Kovempi kommunisminvastainen retoriikka oli jäänyt liittokokouksen seinien sisälle.

Tammikuussa 1961 suojelupoliisi oli saanut tietoja liittyen Helsingin nuorisofestivaalin järjestelyiden sabotointiin. Virolaiset, unkarilaiset ja balttialaiset emigranttiryhmät olivat olleet yhteydessä Kokoomuksen Nuorten Liittoon ja tiedustelleet sen suhtautumista nuorisofestivaaliin. Lisäksi mahdollisuuksia yhteistoiminnasta nuorisofestivaalin sabotoinniseksi oli kyselty. KNL ei ollut innoissaan yhteistoiminnasta muiden kanssa. Vaikka KNL ei aikonut olla festivaalin passiivinen sivusta seuraaja, he halusivat suorittaa festivaalivastustusta itsenäisesti. Kokoomusnuoret suunnittelivat samankaltaisten toimien järjestämistä festivaalia vastaan kuin oli käytetty Wienin nuorisofestivaalia vastaan. He aikoivat ennakkovarata mahdollisia juhlapaikkoja, painattaa ja jakaa kommunisminvastaista

⁷⁵ ”Festivaalivalmisteluja”, 27.10.1960. 104 XXXV D5, 1960, Supo, KA.

⁷⁶ Vares 1999, 50–51

propagandaa sekä järjestää mielenosoituksia. KNL pyrki 1961 vuoden alussa vaikuttamaan ulkoministeriöön festivaalin järjestämisen estämiseksi. Nuorisofestivaalin koettiin vaarantavan Suomen puolueettomuuspolitiikkaa ja täten suhteita länsivaltioiden kanssa, jonka takia festivaalin pitäminen Helsingissä tuli estää. Ulkoministeriön vaikuttamiseen KNL käytti suojelupoliisin tietojen mukaan emopuolue kokoomusta.⁷⁷

Neuvostoliitonvastaiset ulkomaalaiset emigranttijärjestöt huolestuttivat Suomessa. Suojelupoliisilla oli tiedossa, että Wienin vuoden 1959 nuorisofestivaalilla oli jaettu neuvostoliitonvastaisia julkaisuja. Tällaisesta materiaalista erityisesti Narondo Trudovoj Sojuz:in (NTS) julkaisut olivat huolenaihe, sillä arvioitiin, että samankaltaista materiaalia tullaan myös Suomen nuorisofestivaalilla jakamaan.⁷⁸ NTS oli Länsi-Saksassa toiminut Kansan Työläisliitto -niminen neuvostoliitonvastainen emigranttijärjestö, joka tavoitteli vallankumousta Neuvostoliitossa.⁷⁹ Suojelupoliisi oli hyvin tietoinen NTS:n aikaisemmasta toiminnasta ja suojelupoliisilla oli ollut myös tiedontaja NTS:ssä. Neuvostoliiton turvallisuuspoliisi KGB oli myös soluttautunut NTS:ään. Vuonna 1958 suomalainen pariskunta jäi toiminnastaan kiinni ja heidät tuomittiin Suomessa reilun vuoden mittaisiin vankeusrangaistuksiin. Suojelupoliisin tiedoista huolimatta pariskunta oli saanut toimia laittomasti, mutta kun he jäivät Neuvostoliitolle kiinni toiminnastaan, oli suojelupoliisin puututtava.⁸⁰

Kotkasta maaliskuussa 1961 saadun tiedon mukaan Suomen ylioppilasjärjestöjen, sosiaalidemokraattisen nuorisojärjestön ja KNL:n yhteisessä kokouksessa sopineet suunnitelmasta vallata festivaalia järjestäneen keskuskomitean kokous ja äänestää noin kolmen tuhannen osallistujan voimalla kumoon ehdotus valita Helsinki festivaalipaikaksi. Tämä suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut, sillä keskuskomitea asetti kokoukselle kymmenen dollarin sisäänpääsymaksun. Järjestöt alkoivat toisenlaisiin vastatoimiin. Tietojen mukaan festivaalia vastustaneet järjestöt olivat kehottaneet Helsingin urheilu- ja juhlapaikkojen pitäjiä olemaan ottamatta vastaan tilavarauksia vielä vuodelle 1962. Samanlaista vetoomusta oli myös esitetty muille paikkakunnille, joihin oli suunniteltu festivaalitapahtumia. Festivaalia vastustaneet järjestöt pitivät varmana, että festivaali pidettäisiin juhannuksen aikaan 1962. Suojelupoliisi oli saanut myös tiedon ulkomaisista

⁷⁷ ”Toimintaa Helsinkiin v.1962 suunnitellun festivaalijuhlan johdosta”, 10.1.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁷⁸ ”NTS”, 19.7.1961. 105 XXXV D5, 1961, Supo, KA.

⁷⁹ Krekola 2012, 201.

⁸⁰ Rentola 1997, 495–496

järjestöistä, jotka olivat ottaneet yhteyttä suomalaisiin festivaalivastustajiin. He olivat olleet halukkaita osallistumaan vastatoimintaan niin ennen festivaalia kuin festivaalin aikana.⁸¹

Festivaalia vastustaneet järjestöt epäilivät, että nuorisofestivaalin järjestävät tahot olivat aikeissa pitää vaalijuhlat juuri ennen vuoden 1962 presidentinvaaleja. Vaalijuhlan ajoittaminen ennen presidentinvaaleja ja festivaalijärjestäjien tiedot festivaalivastustuksesta oletettiin olevan festivaalijärjestäjien tietoinen tapa saada aikaiseksi järjestyshäiriöitä. Tästä syystä festivaalia vastustaneet järjestöt olivat toivoneet, etteivät ulkomaalaiset festivaalia vastustaneet emigranttijärjestöt saapuisi Suomeen vaalijuhlan aikana. Näin festivaalia vastustaneet tahot halusivat välttää järjestyshäiriöt, joita festivaalijärjestelijöiden arveltiin käyttävän hyväkseen omassa tiedotustoiminnassaan.⁸²

Suojelupoliisi vahvisti tiedon nuorisofestivaalien kohtaamasta järjestäytyneestä vastatoiminnasta syyskuussa 1961. Suojelupoliisin mukaan Helsinkiin oli perustettu anti-festivaalitoimikunta. Samanlaisia toimikuntia oli perustettu myös muille paikkakunnille. Niiden tavoitteena oli suorittaa passiivista vastatoimintaa nuorisofestivaalia kohtaan. Nuorisofestivaalin ajankohdan selvennyttyä vastatoimintaa oli alettu suorittaa varaamalla muun muassa tapahtumapaikkoja Kotkasta, jotta nuorisofestivaalin käyttöön olisi jäänyt ainoastaan kommunistien omistuksessa olevat paikat.⁸³

Helsingin nuorisofestivaalin järjestelyt saivat Suomen kommunisminvastaistaiset piirit yhdistymään yhteisen vihollisen edessä. Edellä mainitut suojelupoliisin raportoimat festivaalin järjestämistä haitanneet toimenpiteet, kuten tapahtumapaikkojen varaaminen, olivat yhtäläisiä Suomen elinkeinoelämää edustaneen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiön (SYT) nuorisofestivaalin vastaisten toimenpiteiden kanssa. Järjestön aloittamat toimenpiteet eivät yllätä kun ottaa huomioon sen aikaisemman toiminnan.⁸⁴ SYT oli toiminut kommunisminvastaisesti myös aikaisemmin, ja SYT:n puheenjohtaja oli verrannut vuonna 1957 kommunismia sairaudeksi.⁸⁵ SYT ryhtyi aktiiviseen festivaalivastustukseen ja perusti festivaalinvastaisen toimikunnan, johon kuuluivat muun muassa SYL:n puheenjohtaja Pentti Mahlamäki ja SDP:n Pauli Burman ja kokoomuksen Pentti Pusa. Festivaalin järjestelyjä

⁸¹ ”Festivaalijuhlan järjestäminen Helsinkiin ja suunnitelmat sen järjestelmällisestä vastustamisesta”, 3.3.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁸² ”Festivaalijuhlan järjestäminen Helsinkiin ja suunnitelmat sen järjestelmällisestä vastustamisesta”, 3.3.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁸³ ”Festivaalijuhlan järjestäminen Helsinkiin ja suunnitelmat sen järjestelmällisestä vastustamisesta”, 3.3.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

⁸⁴ Vesikansa 2004, 215–216.

⁸⁵ Okkonen 2023, 191–192.

aloitettiin vaikeuttaa muun muassa olemalla yhteydessä paikallispoliitikkoihin, jotta festivaalia varten ei vuokrattaisi tapahtumapaikkoja.⁸⁶ Suojelupoliisin raporteissa SYT:n toimintaa ei kuitenkaan nimeltä mainita, vaikka festivaalinvastaiset toimet olivat olleet samankaltaisia SYT:n toimiin.

SYL:n puheenjohtajan ollessa mukana SYT:n festivaalinvastaisessa toimikunnassa myös SYL vastusti nuorisofestivaalin järjestämistä Helsingissä. SYL oli ollut yhteyksissä Iso-Britanniaan ja Yhdysvaltoihin, joista sitä oli kannustettu festivaalinvastaiseen toimintaan. Länneistä oli toivottu SYL:n ottavan yhteyttä puolueettomien valtioiden nuorisojärjestöihin ja suostuttelevan niitä vastustamaan nuorisofestivaalia. SYL oli myös pyytänyt Iso-Britanniasta listaa osotteista, joihin SYL voisi lähettää nuorisofestivaalinvastaista propagandaa. Kyseinen lista toimitettiin SYL:n puheenjohtaja Pentti Mahlamäelle Iso-Britannian suurlähetystöstä.⁸⁷

Suojelupoliisi sai lokakuun lopussa 1961 tiedon Vapauden Akateemisen Liiton (VAL) syyskuussa samaisena vuonna suunnittelema luonnoksesta nuorisofestivaalin sabotoimiseksi.⁸⁸ VAL oli 1950-luvulla perustettu opiskelijajärjestö, joka toimi pääasiassa Helsingin yliopistossa. 1960-luvun alkupuolella VAL:n toiminta oli jo alkanut hiipua.⁸⁹ VAL:n tuli festivaalinvastaisensuunnitelman mukaan luoda yhteyksiä muihin festivaalia vastustaviin tahoihin, koska sillä ei itsellään ollut taloudellisia resursseja toimia festivaalia vastaan itsenäisesti. Nuorisofestivaalin sabotoimiseksi yhteyksiä tuli pyrkiä luomaan laaja-alaisesti yhteiskunnan eri aloilla ja järjestötasolla muun muassa SYL:n kanssa. VAL halusi myös kontaktoida puolustusvoimien ja poliisin johtoa saadakseen tietoa niiden valmistautumisesta nuorisofestivaaliin. Nuorisofestivaalin ajaksi tuli pyrkiä järjestämään rinnakkaistoimintaa, kuten Wienin nuorisofestivaalissa oli aikaisemmin järjestetty. VAL halusi luoda laajan jäsenistään koostuvan verkoston, jotta kaikilla festivaalipaikkakunnilla olisi järjestön yhdyshenkilö. Yhdyshenkilöt tuli valita jo olemassa olevasta jäsenistöstä tai uusista jäsenistä niillä paikkakunnilla, joissa jäseniä ei ollut. Yhdyshenkilön tehtävinä olisi muun muassa laatia tiedotteita, olla yhteyksissä lehdistöön ja suunnitella festivaalinvastaista toimintaa. Osa-alue, jolla Vapauden Akateeminen Liitto odotti saavansa aikaan suurinta vaikutusta, oli tiedotustoiminta. VAL halusi luoda yhteyksiä ulkomaiseen lehdistöön ja mahdollisesti avustaa valittuja julkaisuja. Kotimaisesta lehdistöstä VAL halusi selvittää

⁸⁶ Vesikansa 2004, 215–216.

⁸⁷ Virta 2022, 378–380.

⁸⁸ ”Vapauden Akateemisen Liiton (VAL) suunnitelmaluonnos festivaalien sabotoimiseksi.” 31.10.1961. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

⁸⁹ Vesikansa 2011, 13–14.

lehtien kannat nuorisofestivaalista ja missä määrin ne aikovat julkaista uutisia nuorisofestivaalista. VAL:in pääpainona oli kommunisminvastaisen propagandan levittäminen.⁹⁰

Joni Krekola on aikaisemmin kiinnittänyt huomiota Vapauden Akateemisen Liiton festivaalivastustukseen. Hänen mukaansa VAL oli sisäisesti jakautunut järjestön festivaalivastustuksesta. Vastuun festivaalivastustuksesta oli saanut VAL:n sihteeri Kari Tuominen, mutta hänen laatimaansa nuorisofestivaalinvastaista ohjelmaehdotusta ei käsitelty VAL:n hallituksessa vakavasti ja asia jäi sikseen. Tuominen on myöhemmin haastattelussa kertonut festivaalivastustuksen olleen nuoren miehen ihanteellista antikommunismia. Tuominen oli käyttänyt suunnitelmassaan hyödyksi Wienin nuorisofestivaalinvastaista *Report on the Vienna Youth Festival* -julkaisua.⁹¹ Raportin oli Mikko Virran mukaan julkaissut CIA:n peitejärjestö Independent Service for Information in the Vienna Youth Festival, joka vaihtoi vuonna 1959 nimensä Independent Research Service:ksi (IRS).⁹²

Nuorisofestivaalin järjestäminen Suomessa synnytti laajan vastustuksen rintaman, jossa nuorisojärjestöt ja elinkeinoelämä yhdistyivät. Nousee kysymys, miksi nuorisofestivaali saivat aikaan tällaisen laajan vastustuksen? Tätä on selitetty muun muassa sillä, että vielä 1960-luvun vaihteessa suomalaiset eivät olleet kovinkaan paljon yhteyksissä kansainvälisiin joukkoliikkeihin, eikä vasemmistolaisilla aatteilla ollut kovinkaan suurta suosiota koulutetun väestön keskuudessa. Myös rauhanliikkeet olivat olleet Suomessa vielä 1960-luvun alussa verrattain tuntemattomia.⁹³ Suojelupoliisilla oli tiedossa, että festivaalijärjestelyjä häiritään, mutta sen tietoon ei ollut tullut lainvastaista toimintaa festivaalin häiritsemiseksi.⁹⁴ Suojelupoliisi ei ollut kiinnittänyt samanlaista huomiota festivaalivastustukseen kuin festivaalijärjestelyihin. Ainakaan tällaista tietoa ei kirjoitettu paperille samassa määrin. Tämä kuvastaa hyvin suojelupoliisin 1960-luvun toimintaa, jolloin vasemmistolaiset, erityisesti kommunistit olivat valvonnan kohteena, mutta oikeiston valvontaa ei juurikaan ollut.

⁹⁰ ”Vapauden Akateemisen Liiton (VAL) suunnitelmaluonnos festivaalien sabotoimiseksi”, 31.10.1961. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

⁹¹ Krekola 2012, 39–40.

⁹² Virta 2022, 379.

⁹³ Jussila et al. 2009, 288–289.

⁹⁴ Kuukausikatsaus elokuu 1962. 43 XXII D2, Kuukausikatsaukset, 1962, Supo, KA.

2.4 Diplomaattista painostusta ja propagandaa

Läntisten valtioiden vastavaikuttaminen Helsingin nuorisofestivaalin suhteen vaikuttaa alkaneen Iso-Britannian aloitteesta. Iso-Britannian ulkomaantiedustelupalvelu Secret Intelligence Service (SIS), turvallisuuspalvelu Military Intelligence 5 (MI5), kommunisminvastaista salaista propagandaa valmistellut Information Research Department (IRD) ja tiedustelun suunnittelusta vastannut Permanent Under-Secretary's Department (PUSD) olivat kokoontuneet marraskuun lopussa 1960 suunnittelemaan vastatoimintaa Helsingin nuorisofestivaalia vastaan. Edellä mainitut viranomaiset valmistelivat Iso-Britannian hallitukselle suuntaviivat nuorisofestivaaliin suhtautumisesta. Lisäksi he keskustelivat informaatio-operaation aloittamisesta välittömästi ja operatiivisen toiminnan aloittamisesta ja yhteistyöstä yhdysvaltalaisien kanssa.⁹⁵

Iso-Britannia yritti ensimmäiseksi vaikuttaa presidentti Urho Kekkoseen toimittamalla hänelle jo joulukuussa 1960 muistion vuonna 1959 järjestetystä Wienin nuorisofestivaalista. Brittien tavoitteena oli vakuuttaa Kekkoselle, että nuorisofestivaalin pitäminen Suomessa olisi vahingollista Suomelle. Se, mitä kautta britit toimittivat muistion Kekkoselle, on Virran mukaan vielä epäselvää. Virran mukaan muistio olisi voinut päätyä Kekkoselle presidentin adjutantti Urpo Levon kautta. Levo oli ollut yhteyksissä brittien kanssa. Virran mukaan Levo oli juuri se taho, jonka kautta brittiedustelu oli yrittänyt avata yhteyden Kekkoseen vuonna 1959.⁹⁶ Britit ja yhdysvaltalaiset halusivat vaikuttaa juuri Kekkoseen eikä esimerkiksi hänen vastustajiinsa, sillä hänen uudelleenvalintaa presidentiksi vuonna 1962 pidettiin käytännössä varmana.⁹⁷

Iso-Britannia ja Yhdysvallat aloittivat Suomeen kohdistuneen diplomaattisen painostusoperaation helmikuussa 1961. Iso-Britannian Helsingin suurlähettiläs Con O'Neill vieraili ulkoministeriössä puhumassa nuorisofestivaalia vastaan ja hän oli antanut myös muistion ulkoministeriöön samaisesta aiheesta. Suurlähettiläs uhkasi, että nuorisofestivaalin järjestäminen Suomessa vahingoittaisi Suomen läntisiä ulkosuhteita. Yhdysvaltojen lähetystösihteeri Roy Melbourne vieraili ulkoministeri Ahti Karjalaisen luona esittämässä Yhdysvaltojen kielteisen kannan nuorisofestivaalista. Lisäksi CIA:n Helsingin asemapäällikkö Frank Fribergin on epäilty keskustelleen Urho Kekkosen läheisen ystävän,

⁹⁵ Virta 2022, 365–366.

⁹⁶ Virta 2022, 368.

⁹⁷ Vares 2011, 155.

Kustaa Vilkunan kanssa. Iso-Britannia ja Yhdysvallat olivat informoineet diplomaattisesta painostusoperaatiosta myös muita länsimaita. Diplomaattista painostustoimintaa tekivät myös Ranskan ja Länsi-Saksan diplomaatit. Painostuksella näyttää olleen vaikutusta, sillä pääministeri Sukselainen oli antanut helmikuussa 1961 lausunnon, jossa hän toivoi, että nuorisofestivaali järjestettäisiin jossain muussa valtiossa. Sukselainen oli sopinut lausunnon sisällöstä etukäteen presidentti Kekkonen kanssa.⁹⁸ Kekkonen oli ärsyyntynyt länsimaiden diplomaattisesta painostamisesta ja sekaantumista Suomen asioihin, jota hän oli pitänyt tarpeettomana.⁹⁹

Diplomaattisen painostuksen ohella Iso-Britannia ja Yhdysvallat pyrkivät vetämään Suomea lähemmäs länttä ja kauemmas Neuvostoliitosta. Presidentti Urho Kekkonen oli valtiovierailuilla Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa vuonna 1961. Kekkonen haluttiin saada vakuuttuneeksi siitä, että Suomi pystyy vastustamaan Neuvostoliittoa. Näillä valtiovierailuilla Kekkonen pysyi lännen pettymykseksi virallisella puolueettomuuslinjalla, eikä hän osoittanut länsisympatioita. Kekkonen esiintyminen Lontoossa oli tulkittu niin, että hän hyväksyy Neuvostoliiton puuttumisen Suomen politiikkaan. Lokakuun noottikriisin jälkeen lännen pettymys Kekkoseen kasvoi entisestään, kun hänen uskottiin antaneen jälleen periksi Neuvostoliitolle matkustettuaan pitkälle Siperiaan selvittämään noottikriisiä.¹⁰⁰

Perinteisten diplomaattisten kanavien lisäksi Suomea painostettiin myös sotilasjohdon kautta. CIA:n Helsingin asemapäällikkö Frank Friberg tapasi keväällä 1961 yleisesikunnan päällikkö Aatos Maunulan. Tapaamisessa oli noussut esiin, ettei Yhdysvallat ollut tyytyväinen Suomen toimiin koskien Helsingin nuorisofestivaalia. Nuorisofestivaalin salliminen olisi ollut yhdysvaltalaisten mielestä liiallinen myönnytys Neuvostoliitolle. Nuorisofestivaalin järjestämisellä Suomessa oli negatiivisia vaikutuksia Suomen käynnissä olleelle ohjuskauppahankkeelle. Yhdysvallat ei ollut vakuuttunut, ettei länsimainen ohjusteknologia vuotaisi Suomesta Neuvostoliittoon. Suomen pyrkimys puolueettomuuteen oli osaltaan haitaksi asehankinnoissa, mutta lopulta nuorisofestivaaliin suhtautumista ei pidetty lännessä erityisen haitallisena Suomen asehankintojen suhteen.¹⁰¹

Iso-Britannia alkoi vaikuttamaan myös suomalaisiin opiskelijajärjestöihin. Vuoden 1960 lopulla Lontoossa oli vierailulla suomalaisia ylioppilasjohtajia. Information Research

⁹⁸ Virta 2022, 373.

⁹⁹ Krekola ja Mikkonen 2011, 238.

¹⁰⁰ Vares 2011, 156.

¹⁰¹ Salminen 1995, 151, 162.

Department valmisteli suomalaisia vieraita varten aineistoa nuorisofestivaaleista. Suomalaiset olivat tavanneet brittiläisen nuorisojärjestön henkilöitä ja heille oli annettu tapaamisessa Wienin nuorisofestivaalista kertovaa aineistoa, jota oli julkaistu World Assembly of Youth (WAY) nuorisojärjestön nimellä. WAY oli tosiasiaassa peitejärjestö, jonka tehtävä oli samanlainen kuin IRD:llä. Britit halusivat välttää suomalaisille jaettavan aineiston näyttävän valtion valmistamalta. WAY:n taustalla toimivat muun muassa Iso-Britannian tiedustelupalvelu SIS ja turvallisuuspalvelu MI5. Tapaamisen jälkeen IRD:n johdolla oli vielä toive, että suomalaisiin opiskelijajärjestöihin otettaisiin uudelleen yhteyttä Helsingin suurlähetystön kautta.¹⁰²

Virta on tutkinut Iso-Britannian ja Yhdysvaltojen yhteyksiä suomalaisiin opiskelijajärjestöihin. Hänen mukaansa SYL:iin oltiin yhteyksissä lännestä ja tiedonvaihtoa oli sekä brittien että yhdysvaltalaisen kanssa. IRD levitti suomalaisten tekemiä nuorisofestivaalinvastaisia materiaaleja. Asiakirjoista on Virran mukaan poistettu toimijoiden nimiä, mikä viittaisi SIS:n ja CIA:n toimintaan. Ainakin britit pyrkivät peittämään suomalaisilta toiminnan todellisen lähteen.¹⁰³ Virran mukaan CIA:n toiminnasta on kuitenkin jäänyt jälkiä brittiläisiin asiakirjoihin, joiden mukaan CIA olisi avustanut SYT aktiivien Helsingin nuorisofestivaalin vastaista toimintaa.¹⁰⁴ Suojelupoliisin asiakirjoista ei myöskään löytynyt viitteitä siitä, että suojelupoliisi olisi tiennyt, että festivaalin vastustuksen takana olisivat olleet sen läntiset kollegat.

Yhdysvallat ja Iso-Britannia eivät uskoneet, että diplomaattinen painostus olisi ollut pelkästään riittävää, ja ne alkoivat suunnitella festivaalinvastaista propagandaa reilusti ennen Helsingin nuorisofestivaalin alkua.¹⁰⁵ Propagandaa ryhdyttiin valmistelemaan koordinoitusti Frankfurtissa kesällä 1961 pidetyssä kokouksessa. Paikanpäällä oli muun muassa henkilö Yhdysvaltojen Suomen lähetystöstä, joka piti alustuksen Suomen poliittisesta tilanteesta ja poliittisista käytännöistä sekä siitä, miten Helsingin nuorisofestivaalin valmistelut olivat edenneet. Tilaisuudessa oli tuotu esiin, että Suomessa on jo kotoperäistä nuorisofestivaalien vastustusta. Yhdysvaltojen lähetystön viesti propagandatyöhön oli, että propagandan tulisi

¹⁰² Virta 2022, 377–378.

¹⁰³ Virta 2022, 378–381.

¹⁰⁴ Virta 2022, 380.

¹⁰⁵ Fields 2020, 366.

olla varovaista, ettei Yhdysvaltojen rooli sen taustalla paljastu. Tässä haluttiin olla varovaisia, sillä Suomen myös arvioitiin ajautuneen poliittisesti lähemmäs Neuvostoliittoa.¹⁰⁶

Kun läntinen propagandatyö oli saanut alkunsa kesällä 1961, Iso-Britannian kommunisminvastaista propagandaa työstänyt Information Research Department alkoi julkaista *Youth Festival News* -nimistä uutiskirjettä. *Youth Festival News* -uutiskirjettä julkaistiin joulukuusta 1961 alkaen noin puolentoista kuukauden välein. Pääkohderyhmä uutiskirjeellä oli kehittyneiden maiden nuorisjärjestöt. Britit loivat vaikutelmaa, että uutiskirje olisi ollut jonkun pohjoismaisen nuorisjärjestön julkaisema uutiskirje. Uutiskirjettä julkaistiin usealla eri kielellä ja englanninkielinen versio oli vielä kirjoitettu huonolla englannin kielellä, jotta sitä ei yhdistettäisi Iso-Britanniaan. IRD näki vaivaa tehdessään uutiskirjeestä mahdollisimman aidon näköisen ja britit hankkivat jopa uusia kirjoituskoneita, joilla *Youth Festival News* kirjoitettiin. Uudet kirjoituskoneet mahdollistivat uuden fontin käyttämisen, joten uutiskirjettä ei yhdistettäisi britteihin. Uutiskirjeiden valmistamisen jälkeen kirjeet kuljetettiin Iso-Britanniasta Osloon, Tukholmaan ja Kööpenhaminaan, joista ne lähetettiin vastaanottajille. Suomesta käsin britit eivät halunneet operaatiota suorittaa kiinnijäämisriskin minimoimiseksi. Samanlaista uutiskirjettä oli laadittu jo vuoden 1959 pidetyn Wienin nuorisofestivaalin häiritsemiseksi. Nuorisofestivaalin järjestäjät alkoivat vasta keväällä 1962 toimii uutiskirjettä vastaan.¹⁰⁷ Britit olivat nähneet paljon vaivaa peittääkseen *Youth Festival News:in* oikean alkuperän. Tätä panostusta voidaan pitää merkittävänä. Joko brittien osallisuuden peittäminen oli pelkästään ammattillista ylpeyttä tai sitten todella pelättiin, että propagandasta jäädään kiinni ja tämän seurauksena Suomi ajautuisi lähemmäs Neuvostoliittoa.

Lännen nuorisofestivaalivastustus osoittautui useilla eri tavoilla. Britit ja yhdysvaltalaiset pyrkivät vaikuttamaan suomalaisten asenteisiin nuorisofestivaalista useita eri kanavia pitkin. Diplomaattisen painostuksen lisäksi mielenkiintoinen yritys painostukseen oli ottaa yhteyttä Suomen sotilasjohtoon. Britit pyrkivät myös saamaan suomalaiset opiskelijajärjestöt ottamaan kielteisen kannan nuorisofestivaalin järjestämisestä Helsingissä. Tässä tuskin tarvittiin lännen taivuttelujä, koska festivaalivastustus oli jo Suomessa valmiiksi laaja-alaista. Painostus näytti toimivan sen perusteella, että pääministeri Sukselainen esitti toiveen nuorisofestivaalin järjestämisestä muualla kuin Suomessa. Oliko tämä sitten länsivaltioiden painostuksen tulosta

¹⁰⁶ Krekola 2012, 35.

¹⁰⁷ Virta 2022, 374–376.

vai kotimaisen festivaalivastustuksen aiheuttamaa? Ehkä molempia, mutta Kekkonen ärtyneisyys lännen sotkeutumiseen Suomen asioihin antaa osviittaa siitä, ettei painostuksella ollut välttämättä Suomen festivaalikantaan suurta merkitystä. Suojelupoliisin nuorisofestivaalia koskevista asiakirjoista ei löydy viitteitä Yhdysvaltojen tai Iso-Britannian aloittamasta diplomaattisesta painostuksesta tai yhteyksistä SYL:iin. Myöskään merkkejä festivaalinvastaisesta *Youth Festival News* -lehdestä ei löydy. On kuitenkin täysin mahdollista, että suojelupoliisi tiesi jotain, mutta paperille tietoa ei ollut laitettu.

3 Festivaali lähestyy: informaatiolähteet, valvonta ja CIA:n vaikuttamistoiminta

3.1 Suojelupoliisin tarkastuspiirit tiedonlähteinä

Vuoden 1962 alusta alkaen nuorisofestivaaliin liittyvät suojelupoliisin raportit alkoivat lisääntyä merkittävästi. Erityisesti suojelupoliisin Helsingin ulkopuolisten tarkastuspiirien ja piiritoimistojen lähettämien raporttien määrä kasvoi.¹⁰⁸ Suojelupoliisin useat Helsingin ulkopuoliset toimipaikat olivat tärkeässä roolissa nuorisofestivaalin valmistelun tarkkailussa ympäri Suomea. Rovaniemen tarkastuspiiri sai tietoa Neuvostoliitossa olleelta suomalaiselta rakennustyömaalta. Työmaalla työskennellyt kirvesmies Lauri Leppikangas ilmoitti suojelupoliisille, että työmaan kommunistinen pääluottamusmies ja hänen apulaisensa olivat perustaneet työmaalla festivaalikomitean. Komitean puheenjohtajaksi oli nimetty Pentti Suomalainen ja komitean tarkoituksena oli kerätä rahaa työmaan henkilökunnalta Helsingin nuorisofestivaalin järjestelyjä varten. Kerätyillä varoilla haluttiin mahdollistaa sopiviksi katsottujen nuorten osallistuminen nuorisofestivaaliin. Rakennustyömaan festivaalikomitean toimintaan liittyneistä henkilöistä suojelupoliisi oli hankkinut henkilötietoja kuten passinumerot, kotipaikan sekä puoluetustaan. Yksi henkilöistä oli irtisanottu työmaalta noin kolme viikkoa komitean perustamisen jälkeen. Irtisanomisen perusteena oli ollut kommunistinen agitaatiotyö. Myös toista henkilöä epäiltiin kommunistisesta agitaatiosta, mutta hän oli ehtinyt irtisanoutua itse ennen kuin hänet oli irtisanottu.¹⁰⁹ Suojelupoliisi sai todennäköisesti tiedot Neuvostoliitossa olleelta työmaalta, kun kirvesmies Leppikangas oli tullut Suomeen, sillä raportin ja festivaalikomitean perustamisen välillä aikaa oli kulunut puolitoista kuukautta.

Suojelupoliisin Turun tarkastuspiiri raportoi 16.4.1962, että kansainvälisen opiskelijalehden *World Student News*:n julkaisussa oli käsitelty Helsingin nuorisofestivaalia. Suojelupoliisin mukaan ylioppilaspiirit olivat kääntäneet lehden julkaisun suomeksi ja levittäneet sitä. Raportti sisälsi myös kopion levitetystä lehtijulkaisusta.¹¹⁰ Samaiselta päivämäärältä on myös toinen raportti Turusta. Kyseisessä raportissa ilmoitettiin Turussa pidetystä keskustelutilaisuudesta, jossa käsiteltiin Helsingin nuorisofestivaalia. Raportti sisälsi myös

¹⁰⁸ 104 XXXV D5, 1962, Supo, KA.

¹⁰⁹ ”Tulomajojen voimalaitostyömaan Festivaalikomitean perustamisesta 25.3.1962”, 7.5.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

¹¹⁰ ”Helsingin festivaalit”, 16.4.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

tiedon siitä, että lehti-ilmoitus, jolla keskustelutilaisuutta mainostettiin, olisi ollut Turun SKP:n piiritoimiston maksama. Lisäksi Turun tarkastuspiiri raportoi keskustelutilaisuuden puheenvuoroista ja osallistujista. Tilaisuuden kokoonkutsujan ja puheenjohtajaksi valitun henkilön henkilötiedot on myös kirjattu raporttiin.¹¹¹ Vaikka kyseisessä raportissa ei täsmällisesti kerrota, miten tiedot oli saatu, raportin sisällöstä voidaan päätellä, että kyseisessä keskustelutilaisuudessa oli ollut henkilö suojelupoliisista seuraamassa tilaisuutta. Tätä tulkintaa vahvistaa myös se, että tilaisuuteen oli vapaapääsy, joka olisi mahdollistanut suojelupoliisin pääsyn tilaisuuteen.

Myös suojelupoliisin Tampereen tarkastuspiiri raportoi huhtikuun alussa vuonna 1962 vasemmistopiirien valmisteluista Helsingin nuorisofestivaalia varten. Suojelupoliisi raportoi SKP:n Keskuskomitean nuorisofestivaalin valmistelun ohjeistuksesta. Vaasassa pidettyyn kokoukseen oli osallistunut SKP:n nuorisojärjestön ja ammatillisen liikkeen jäseniä sekä Suomi-Neuvostoliitto-Seuran jäseniä. Kokouksessa SKP:n piirisihteeri oli tuonut esiin, että nuorisofestivaalin järjestelyt olivat kohdanneet häirintää. Hänen mukaansa Suomen oikeistopiirit olivat laajalla rintamalla yrittäneet häiritä ja vaikeuttaa Helsingin nuorisofestivaalin järjestelyjä. Tästä johtuen Suomen festivaalivaltuuskunnan kokoa piti rajoittaa. Valtuuskunnan rajoittaminen 2000 osallistujaan johti siihen, että osallistuvien kokoonpanon haluttiin olevan mahdollisimman laaja. Valtuuskuntiin haluttiin osallistujia sosiaalidemokraattisista ja uskonnollisista piireistä sekä opiskelijapiireistä. Erityinen huomio asetettiin SKP:n ulkopuolisten osallistujien saamiseen mukaan. Mahdollisia festivaaliosallistujia haluttiin rekrytoida eri työpaikoilta ja erityishuomiota tuli asettaa naisvaltaisille aloille. Kuten myös edellä mainittu suojelupoliisin Turun tarkastuspiiri, Tampereen tarkastuspiiri raportoi Vaasan puolueaktiivien kokouksen sisällöstä ja keskusteluaiheista.¹¹² Eroa Turun ja Tampereen raporteissa on se, että Tampereen tarkastuspiiri vaikuttaa saaneen tietoja kokouksen sisällöstä nimenomaan kokoukseen osallistuneelta sisäpiirin henkilöltä, joka olisi ollut suojelupoliisin tietolähde. Raportin sisältö vaikuttaakin enemmän kokouksen pöytäkirjalta kuin tarkkailijan tekemiltä muistiinpanoilta.

Festivaalijärjestäjien väitteet festivaalivastustuksesta pitivät paikkaansa. Alkukevällä 1962 nuorisofestivaalijärjestelyt kohtasivat yhteiskunnassa vankkaa vastustusta. Vielä maaliskuussa 1962 puuttui majapaikat viideltä tuhannelta festivaaliosallistujalta. Helsingin keskeisiä

¹¹¹ ”Keskustelutilaisuus Turussa tunnuksella Festivaalit ja Suomi”, 16.4.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

¹¹² ”Festivaalivalmistelut”, 9.4.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

juhlapaikkoja hallinnut Helsingin yliopisto ei halunnut olla tekemisissä nuorisofestivaalin kanssa ja samoin yksityiset tahot eivät halunneet vuokrata tilojaan festivaalin käyttöön. Krekolan mukaan tämä osoittaa Suomessa vallinneesta yhteiskunnallisesta jaosta, jossa laitavasemmiston kanssa ei haluttu olla tekemisissä, varsinkaan porvarilliset piirit.¹¹³

Turusta raportoitiin toukokuussa, että Suomen Ylioppilaskuntien Liittoa (SYL) oli pyritty useilla eri keinoilla painostamaan osallistumaan nuorisofestivaaliin. Tällä kertaa opiskelijoiden kuoron konserttimatka Neuvostoliittoon oli peruuntunut Neuvostoliiton päätöksestä, sillä opiskelijakuoro oli pitäytynyt SYL:n kannassa olla osallistumatta nuorisofestivaaliin. SYL oli myös saanut itäblokin opiskelijajärjestö Kansainväliseltä ylioppilasliitolta (IUS) aina kutsun sen järjestämiin tapahtumiin, vaikka SYL erosi IUS:stä jo vuonna 1956. Vuoden 1962 syksyllä Leningradissa järjestettävään kokoukseen SYL ei ollut kuitenkaan vielä saanut kutsua, ja suojelupoliisi arvioi, että kutsu tulee nuorisofestivaalien jälkeen.¹¹⁴

Lappeenrannan tarkastuspiiri ilmoitti, että SKP:n perusjärjestöt olivat saaneet Helsingin festivaalitoimikunnasta festivaalimerkkejä myytäksi. Suojelupoliisin mukaan maksut festivaalimerkeistä oli useimmiten tilitetty heti merkkien saapumisen jälkeen ja merkkien myynti oli jäänyt paikallisten perusjärjestöjen vastuulle. Suojelupoliisin saamien tietojen mukaan perusjärjestöjen jäsenet uskoivat, ettei merkkejä mene kaupaksi juuri ollenkaan, joten maksut merkeistä olivat tosiasiasa paikallisjärjestöjen tukimaksuja nuorisofestivaalille, jonka tiedettiin kärsivän rahapulasta.¹¹⁵ Krekolan mukaan Helsingin nuorisofestivaalin järjestelyt todella kärsivät rahapulasta. Jo vuoden 1961 lokakuussa järjestelyjen arvioitiin olevan 100 000 dollaria alijäämäiset. Keväällä 1962 festivaalijärjestelijät joutuivat SKP:n Ville Pessin nimissä myös pyytämään lisärahoitusta sosialististen valtioiden nuorisojärjestöiltä. Monet järjestöt kieltäytyivät antamasta lisäavustusta.¹¹⁶

Vaikka suojelupoliisi oli vielä kohtalaisen nuori virasto 1960-luvun alussa, se oli onnistunut rakentamaan hyvän tietolähteiden verkoston SKP:n ja SKDL:n puoluejäsenistöstä jo 1950-luvun aikana.¹¹⁷ Samanlainen verkosto näytti toimineen yhä 1960-luvun alussa. Joensuun tarkastuspiiri raportoi huhtikuussa 1962, että SKP:n piiritoimisto olisi Joensuussa kysellyt

¹¹³ Krekola 2012, 41.

¹¹⁴ ”Helsingin festivaali”, 18.5.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

¹¹⁵ ”Festivaalien rintamerkkien myynti SKP:n eri perusjärjestöissä”, 21.5.1962.” XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

¹¹⁶ Krekola 2012, 63–65.

¹¹⁷ Rentola 1997, 422, 444.

jäseniltään heidän mielipidettä nuorisofestivaaliin liittyvien jalka- ja lentopallo-otteluiden järjestämisestä Joensuussa. Suojelupoliisin raportissa tietolähdettä ei erikseen mainittu, vaan vedottiin saatuun tietoon. Joensuun tarkastuspiiri raportoi myös, että SKP:n jäsenistö olisi osallistumassa nuorisofestivaalin järjestelykuluihin.¹¹⁸ Myös Lahden piiritoimiston raportissa 16.4.1962 etsivä Kaukiainen viittaa kokouksessa mukana olleen tietoihin, mutta tietolähdettä ei erikseen nimetä.¹¹⁹

Vaikka suojelupoliisin nimesi harvoin käyttimiään tietolähteitä, on myös jäänyt asiakirjoja, joissa tietolähteet on nimetty. Suojelupoliisin Kuopion tarkastuspiiri mainitsi useasti Olavi Anttosen, jolta se oli saanut tietoa koskien nuorisofestivaalin järjestelyjä ja vasemmistolaisten tapahtumia Varkaudessa.¹²⁰ Heinäkuussa 1962 suojelupoliisin tarkastaja Hulkkonen nimeää hänen Turussa käyttämiä tietolähteitä. Molemmissa tapauksissa tietolähteistä on käytetty peitenimeä, jotka ovat kuitenkin olleet helposti arvattavia. Raision tehtaila sosiaalipäällikkönä työskennellyt Tarmo Rauramaa oli ollut suojelupoliisin tietolähde nimeltä Rauno Tarmola. Suojelupoliisin tarkastajan mukaan Rauramaa oli ollut luotettava, ja häntä oli käytetty henkilötiedustelussa ja valvonta-asioissa hyödyksi myös aikaisemmin. Raportin mukaan tarkastaja oli hankkinut Rauramaan tapaamista varten konjakkipullon, mutta siitä oli juotu vain pieni osa, kunnes kaksikko oli siirtynyt turkulaiseen hotelliin jatkamaan iltaa.¹²¹ Peitenimien käytön takia ei ole varmaa tietoa siitä, oliko Kuopion tarkastuspiirin käyttämän tietolähteen oikea henkilöllisyys Olavi Anttonen. On mahdollista, että Olavi Anttonen oli peitenimi.

Tiedonkeruu avoimista lähteistä on merkittävä osa tiedustelua. Valtaosa tiedusteluorganisaatioiden keräämästä tiedosta on peräisin juuri avoimista lähteistä, jotka ovat kaikkien saatavilla. Tiedustelutietoa voidaan kerätä niin sanomalehdistä, julkisista asiakirjoista ja nykyaikana internetistä kuten sosiaalisesta mediasta.¹²² Suojelupoliisi keräsi paljon tietoa sanomalehdistä. Jo aikaisemmin on mainittu, että suojelupoliisi sai tietää tapahtumista lehti-ilmoitusten avulla.¹²³ Suojelupoliisin nuorisofestivaalia koskevista asiamapeista löytyy satoja lehtiartikkeleita, joissa käsitellään Helsingin nuorisofestivaalia. Tässä tutkielmassa ei ole tarkasteltu suojelupoliisin saamien tietojen yhteyttä

¹¹⁸ ”Festivaalivalmisteluja Joensuussa”, 3.4.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

¹¹⁹ ”Etelä-Hämeen Festivaalitoimikunnan kokous”, 16.4.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

¹²⁰ Esimerkiksi ”Pohjois-savolaisten osallistuminen Helsingin festivaaleihin”, 3.9.1962. 104 XXXV D5, 3/1962, Supo, KA; ”Festivaalitoimintaa Varkaudessa”, 8.6.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

¹²¹ Tarkastaja Hulkkonen ilmoitus, 20.7.1962. 108 XXXV D5, 1962, Supo, KA.

¹²² Prunckun 2014, 109–112.

¹²³ ”Keskustelutilaisuus Turussa tunnuksella Festivaalit ja Suomi”, 16.4.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA

lehtiartikkeleiden tietoon tarkemmin, mutta jo muutamista otteista selviää, että suojelupoliisi käytti sanomalehdissä olleita tietoja raporteissaan.¹²⁴ Suojelupoliisi seurasi erityisesti SKDL:n puoluelehteä *Kansan Sanaa* tietojen keräämisessä.¹²⁵

3.2 Ulkomaalaisten toiminnan valvonta ja festivaalihäirinnän tarkkailu

Suojelupoliisi oli tammikuussa 1962 saanut tiedon, että Itä-Saksan kansallisen festivaalikomitean kokouksessa 4.11.1961 oli keskusteltu matkustamistavoista Suomeen. Vapaan Saksalaisen Ammattiyhdistysliiton jäsen Wilhelm Knigge oli tuonut kokouksessa esiin, että liiton matkustaja- ja lomalaivat kuljettaisivat saksalaiset Helsinkiin ja laivat toimisivat myös majoitustiloina heille.¹²⁶ Kyseisestä tiedosta ei ilmene, miten suojelupoliisi oli tiedon hankkinut. Kokouksesta raportoitiin vasta lähes kaksi kuukautta tapahtuman jälkeen. Tieto on saattanut tulla ulkomaiselta toimijalta. Suojelupoliisilla oli ollut esimerkiksi Länsi-Saksan tiedustelupalvelun kanssa dokumentoitua tiedonvaihtoa.¹²⁷

Lisää ulkomailta saatuja tietoja suojelupoliisi sai Bukarestissa pidetystä Demokraattisen Nuorison Maailmanliiton kokouksesta. Suojelupoliisilla oli tiedot kokouksen pääpuheenvuoroista ja niitä pitäneiden henkilötiedoista. Lisäksi suomalaiset osallistujat, Olavi Hänninen tai Antti Heikkilä, on nimetty ja heidät on myös henkilömapitettu.¹²⁸ Kuten edellä mainitussa Itä-Saksan tapauksessa, tiedon lähde ei ole ilmoitettu raportissa. Bukarestista raportoitiin kuitenkin hyvin nopeasti, noin viikko tapahtuman jälkeen. Herää kysymys, oliko jompikumpi kokoukseen osallistuneista suomalaisista suojelupoliisin tietolähde?

Suojelupoliisi raportoi myös ulkomaalaisten toimijoiden kiinnostuksesta nuorisofestivaalia kohtaan. Yhdysvaltojen suurlähetystön henkilökuntaan kuuluneet olivat kyselleet Lahden kaupungin osallistumisesta nuorisofestivaalin tapahtumiin ja festivaalin järjestämiseen osallistuvien järjestöjen poliittista taustaa. Saadessaan vastaukseksi, että ainoastaan kommunistiset järjestöt osallistuvat valmisteluihin, oli kysyjä tietolähteen mukaan vaikuttanut tyytyväiseltä.¹²⁹

¹²⁴ Useat lehtileikkeet festivaaliosallistujien määrystä, 105 XXXD D5, 1961–1962, Supo, KA.

¹²⁵ ”Festivaalitoimintaa Varkaudessa”, 15.5.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

¹²⁶ ”Itä-saksalaisten matkustajalaivojen tulo festivaalien ajaksi Helsinkiin”, 11.1.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

¹²⁷ ”Suojelupoliisin toimenpiteet Helsingin festivaalien varalta”, 31.7.1962. 108, XXXV D5, Selostukset järjestyshäiriöistä festivaalin aikana, 1962, Supo, KA.

¹²⁸ ”DNML:n kokous 10.–13.1.1962”, 23.1.1962. 104 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

¹²⁹ ”Yhdysvaltain suurlähetystön virkailijoiden kiinnostus festivaaleihin”, 22.5.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

Nuorisofestivaalien lähestyessä suojelupoliisin tarkastaja Arvi Koli arvioi toukokuun lopussa 1962 festivaaliin liittyviä kysymyksiä. Kolin mukaan ei ollut tietoa siitä, että suomalaiset nuorisojärjestöt ryhtyisivät aktiiviseen vastatoimintaan nuorisofestivaalia kohtaan.

Aikaisemman tiedon mukaan eteenkin Kokoomuksen Nuorten Liitto oli ollut aikeissa järjestää vastatoimintaa, mutta järjestö oli sittemmin luopunut tästä suunnitelmasta.

Kotimaisten järjestöjen pidättäytyessä vastatoimista suojelupoliisi oli saanut tietoja, että Ruotsista ja Sveitsistä olisi tulossa nuorisofestivaaliin yhteensä noin 100 henkilöä, jotka aikovat järjestää oman vastaanäyttelyn festivaalissa. Kyseset henkilöt olivat kansandemokratiaista paenneita henkilöitä. Lisäksi suojelupoliisilla oli tietoja, joiden mukaan Yhdysvalloista olisi tulossa ryhmä nuoria, jotka edustivat äärioikeistolaista nuorisoorganisaatiota. Koli totesi, että yleensä ulkomaalaisten nuorisoryhmien tulosta olisi ollut varmaa tietoa, mutta vielä toukokuun lopussa ei ollut tiedossa yksityiskohtaisempia tietoja.¹³⁰

Krekolan mukaan Suomessa oltiin huolestuneita etenkin ulkomaalaisista neuvostoliitonvastaisista järjestöistä. Näiden järjestöjen uskottiin vaikuttavan Suomen ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin. Suojelupoliisin päällikkö Armas Alhava oli toiminut kyseisen asian parissa loppuvuodesta 1961 alkaen ja ollut yhteydessä Länsi-Saksan kotimaantiedustelun päällikköön, joka ilmoitti välittäneensä Alhavan huolenaiheet neuvostoliitonvastaisille emigranttijärjestöille. Tämän tiedonvälityksen johdosta Alhavalta pyydettiin vastapalveluna tietoja koskien Helsingin nuorisofestivaalin häirintää.¹³¹

Suojelupoliisin tietojen mukaan Helsingin nuorisofestivaalia oli tukenut ja sen järjestelyihin oli osallistunut 1400 järjestöä. Nämä järjestöt olivat muun muassa poliittisia, ammatillisia ja kulttuurijärjestöjä. Järjestöt edustivat noin sataa miljoonaa jäsentä ympäri maailmaa. Ammatilliset järjestöt olivat suojelupoliisin mukaan olleet merkittävimpiä osallistujia festivaalivalmisteluissa. Valmisteluihin oli osallistunut 34 kansallista ammattijärjestöä ja tuhatkunta ammatillista liittoa.¹³² Suojelupoliisi odotti, että Helsingin nuorisofestivaaliin osallistuisi 12 000–15 000 henkilöä. Vieraita oli saapumassa lähes 120:stä valtiosta. Suomen festivaalivaltuuskunnan arvioitiin olleen noin kahdentuhannen osallistujan kokoinen. Arviot eri valtioiden valtuuskuntien henkilömääristä vaihtelivat muutamasta osallistujasta jopa tuhanteen. Suurin osa festivaalivieraista oli saapumassa Euroopan valtioista. Ulkomailta

¹³⁰ ”Festivaaleihin liittyviä kysymyksiä”, 29.5.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

¹³¹ Krekola 2012, 56.

¹³² ”28.7–6.8.1962 Helsingissä pidettävien Maailman nuorison ja ylioppilaiden VIII festivaalien valmisteluista”, 21.6.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

saapuvista valtuuskunnista Ranskan valtuuskunnan arvioitiin olevan suurin valtuuskunta tuhannella osallistujalla. Neuvostoliiton valtuuskuntaan arvioitiin kuuluvan seitsemänsataa henkilöä. Mielenkiintoisesti Länsi-Saksan valtuuskunnan arvioitiin olevan suurempi kuin Itä-Saksan festivaalivaltuuskunta. Pienimmät valtuuskunnat olivat vain muutaman henkilön kokoisia.¹³³

Festivaalin lähestyessä suojelupoliisi arvioi alustavasti festivaaliosallistujien saapumista Helsinkiin. Suurimman osan festivaalivieraista suojelupoliisi arvioi saapuvan junalla Neuvostoliitosta Vainikkalan kautta Helsinkiin. Junilla oli saapumassa arviolta noin 7000 henkilöä, jotka kuuluivat useiden maiden festivaalivaltuuskuntiin. Niin ikään Neuvostoliitosta oli saapumassa Vaalimaan kautta busseilla 1500 henkilöä. Reilun tuhannen festivaalivieraan arvioitiin saapuvan laivoilla Puolasta, Itä-Saksasta sekä Neuvostoliitosta. Laivojen käyttö oli ollut keino ratkaista Helsingin majoitustilojen puute, sillä valtuuskunnat myös majoittuivat käyttämillään laivoilla. Edellä mainittujen lisäksi myös lentokoneilla oli saapumassa festivaaliosallistujia. Suojelupoliisilla oli arvioidut tiedot eri kuljetustapojen lähtö- ja saapumisajoista. Ottaen huomioon, että tiedot olivat kesäkuulta, olivat suojelupoliisin tiedot vielä epävarmoja ja muutoksia aikatauluihin osattiin myös odottaa.¹³⁴

Vajaa kaksi viikkoa ennen nuorisofestivaalin alkua suojelupoliisi tiedotti pääministeriä, sisäministeriä ja ylipoliisipäällikköä kommunistien parissa havaitusta voimakkaasta propagandatyöstä. Myös huhuista nuorisofestivaalin kohtaamasta vastatoiminnasta oli ollut havaintoja kommunistien piireissä. Useissa festivaalikomiteoiden kokouksissa ympäri Suomea oli keskusteltu vastatoiminnan mahdollisuudesta. Suojelupoliisi kutsui puheita festivaalin vastatoiminnasta kommunistien propagandaksi, jonka seurauksena festivaalia järjestävissä piireissä oli havaittu entistä innokkaampaa suhtautumista järjestelytyöhön. Kommunistien parissa oli ympäri Suomea havaittu porvarillisten piirien lisääntyntä kiinnostusta nuorisofestivaalia kohtaan ja oli ollut havaittavissa festivaalien suhteen kasvanutta innostusta. Nuorisofestivaalia järjestäneen festivaalikeskuksen sihteeri Antti Heikkilän raportoitiin nostaneen festivaalijärjestäjien huomioon heidän oma käytöksensä festivaalivieraita kohtaan. Ulkomaalaisten festivaalivieraiden kanssa keskusteltaessa suomalaisten piti yrittää tuoda esiin muun muassa Suomen kansan vallitsevaa tahtotilaa kehittää Neuvostoliiton ja Suomen ystävyyttä ja, että Suomi on täysin vapaa ja itsenäinen

¹³³ ”28.7–6.8.1962 Helsingissä pidettävien Maailman nuorison ja ylioppilaiden VIII festivaalien valmisteluista”, 21.6.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

¹³⁴ ”Festivaalin osanottajien saapumis- ja lähtöajat”, 21.6.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

valtio, joka päättää itse omista asioistaan. Itse festivaalin järjestelyihin kohdistuneita tietoja suojelupoliisi oli saanut siitä, että nuorisofestivaalin aikana suunniteltua rauhanmarssia ei järjestetä, koska Kansainvälinen Festivaalikomitea oli sanonut, ettei kyseinen marssi olisi ollut festivaalihengen mukainen.¹³⁵

Pari päivää myöhemmin 16.7.1962 suojelupoliisi tiedotti jälleen pää- ja sisäministerille sekä ylipoliisipäällikölle ulkomaalaisten järjestöjen osallistumisesta nuorisofestivaaliin.

Nimeämättömän lähteen mukaan Ruotsissa asuvia virolaisia pakolaisia arvioitiin saapuvan Helsinkiin 10–15 kappaletta. Heidän arvioitiin ryhtyvän Neuvostoliiton ja kommunismin vastaiseen mielipidevaikuttamiseen. Arvion mukaan he pyrkivät vaikuttamaan erityisesti länsimaisen epäpolitisoituneen kirjallisuuden avulla, joka oli haluttua neuvostonuorison parissa. Myös toisen luotettavaksi kuvaillun lähteen mukaan virolaisia ylioppilaita olisi ollut saapumassa Virosta. Heidän tavoitteensa arvioitiin olleen erityisesti mielipidevaikuttaminen Afrikasta ja Aasiasta saapuviin festivaalivieraisiin. Kyseisistä valtioista tuleville aiottiin jakaa pientä englanninkielistä kirjasta, jossa käsiteltiin sitä, miten Neuvostoliitto harjoittaa poliittista ja taloudellista painostusta Suomea kohtaan. Ruotsissa asuvilta virolaisilta saadun tiedon mukaan Itä-Saksasta olisi saapumassa Helsinkiin noin kuusisataa festivaaliosallistujaa, mikä poikkesi virallisesta viidensadan osallistujan ilmoituksesta. Noin kymmenen prosenttia itäsaksalaisista arvioitiin loikkaavan länteen festivaalissa. Myös Yhdysvaltojen ja Länsi-Saksan osallistumista arvioitiin tapahtuvan, mutta sen oletettiin olevan maltillista. Raportin mukaan maltillisuus johtui siitä, että Yhdysvallat haluaisi välttää Neuvostoliiton ärsyttämisen maiden välisten aseistariisunaa koskevien neuvottelujen aikana.¹³⁶

Suojelupoliisin tarkastajien kokouksessa 26.7.1962 käytiin läpi suojelupoliisin tehtävät nuorisofestivaalissa. Suojelupoliisin tehtävänä oli festivaaliosallistujien ja festivaalia häiritsevien valvonta. Suojelupoliisi oli jakanut festivaaliosallistujien valvonnan kahteen eri kategoriaan: kokousvalvontaan ja liputuksen tarkkailuun. Nuorisofestivaali oli saanut luvan asettaa lippujaan vain rajatulle alueelle. Suojelupoliisin tehtävänä oli valvoa tapahtumien laillisuutta, erityisesti niitä lainkohtia, jotka kuuluivat suojelupoliisin toimialaan.

Nuorisofestivaalin häiritseminen oli myös jaettu kahteen kategoriaan: väkivaltaisuuksiin ja

¹³⁵ ”Nuorisofestivaaleista”, 13.7.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo. KA.

¹³⁶ ”Tietoja nuorisofestivaalista n:o 2”, 16.7.1962. 104 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

kirjalliseen vastapropagandaan. Suojelupoliisin etsivien tuli tuoda mahdolliset laittomuudet järjestyspoliisin tietoon.¹³⁷

Erityistä huomiota suojelupoliisi kiinnitti nuorisofestivaalissa jaettavaan kirjallisuuteen. Suojelupoliisin edustajien tuli kerätä kappale kaikesta festivaalilla jaettavasta kirjallisuudesta. Suojelupoliisin tehtävänä oli valvoa, että jaetussa kirjallisuudessa oli noudatettu painovapauslakia. Tämä piti toteuttaa tarkastamalla, että jaettavassa kirjallisuudessa oli merkintä kirjapainon nimestä, painoajasta ja painopaikasta. Suojelupoliisin edustajan tuli myös kysyä kirjallisuutta jakaneen nimeä, vaikka hänellä ei ollut velvollisuutta kertoa sitä, mikäli nämä painovapauslain edellyttämät tiedot löytyivät. Jos näitä tietoja ei ollut ja levittäjä osoittautui suomalaiseksi, hänet oli kutsuttava suojelupoliisin kuulusteluun. Mikäli levittäjä osoittautui ulkomaalaiseksi tai ei pystynyt todistamaan henkilöllisyyttään, hänet oli otettava kiinni ja kuljetettava suojelupoliisin haltuun. Myös kaikki Neuvostoliitossa vallankumoukseen pyrkineen Narodno Trudovoj Sojuz (NTS) järjestön julkaisut piti takavarikoida ja levittäjät ottaa kiinni.¹³⁸ Järjestöä oli aikaisemmin tukeneet Yhdysvaltojen tiedustelupalvelu CIA ja Iso-Britannian tiedustelupalvelu.¹³⁹

Suojelupoliisi asetti kuusi valvontaryhmää seuraamaan nuorisofestivaalia Helsingissä. Kaikissa paitsi yhdessä valvontaryhmässä oli neljä ylietsivää tai etsivää. Valvontaryhmät oli nimetty niiden johtajan sukunimen perusteella. Valvontaryhmiä olivat ryhmä T, ryhmä B, ryhmä Nu, ryhmä W, ryhmä Ne ja ryhmä H. Valvontaryhmien henkilöitä kannustettiin liikkumaan tapahtumissa pareittain. Tätä perusteltiin sillä, että he saattaisivat joutua puuttumaan joihinkin tapahtumiin, joten olisi parempi, että he eivät liikkuisi yksin. Valvontaryhmien lisäksi suojelupoliisi oli asettanut päivystysryhmän, jossa oli neljä henkilöä.¹⁴⁰ Päivystysryhmän oli tarkoitus päivystää ympärivuorokauden nuorisofestivaalin aikana.¹⁴¹

Pienenä virastona suojelupoliisi joutui venymään nuorisofestivaalin valvontaa suorittaessaan. Suojelupoliisin valvontaryhmät olivat koottu sekä suojelupoliisin Helsingin pääosaston että Helsingin ulkopuolisten tarkastuspiirien työntekijöistä. Allekirjoittamaton asiakirja sisältää muistiinpanoja valvontaryhmien kokoonpanoista ja Helsingin pääosaston ulkopuolelta

¹³⁷ Tarkastajien kokous 26.7.1962. 108 XXXV D5 1962, Supo, KA; Krekola 2012, 74.

¹³⁸ Tarkastajien kokous 26.7.1962. 108 XXXV D5, 1962, Supo, KA; Krekola 2012, 201.

¹³⁹ Wilford 2008, 42–44.

¹⁴⁰ ”Supon valvontaryhmät VIII festivaalin aikana 1962”, päiväämätön. 108 XXXV D5, 1962, Supo, KA.

¹⁴¹ ”Päivystysryhmä”, päiväämätön 108 XXXV D5, 1962, Supo, KA.

tulleista työntekijöistä. Suojelupoliisin asiakirjojen mukaan Helsingin ulkopuolisista tarkastuspiireistä oli nuorisofestivaalia varten käsketty neljä ylietsivää ja kuusi etsivää Helsinkiin. Kaikissa paitsi yhdessä valvontaryhmässä oli mukana Helsingin ulkopuolelta tulleita. Ryhmä T ja ryhmä Ne koostuivat lähes kokonaan pääosaston ulkopuolisista työntekijöistä. Ainoastaan ryhmä H koostui pelkästään pääosaston työntekijöistä. Lisäksi Helsinkiin oli tullut neljä tarkastajaa, jotka eivät olleet osallisina valvontaryhmissä.¹⁴²

3.3 CIA:n vaikutustoiminta sekä Rolando Cubelan ja Anatol Kaminkyn tapaukset

Helmikuun alkupäivinä 1962 Yhdysvaltojen ulkoministeriö ohjeisti Yhdysvaltojen diplomaattisia edustustoja Helsingin nuorisofestivaalista ja Yhdysvaltojen poliittisesta linjasta koskien festivaalia. Helsinki nähtiin Neuvostoliiton kannalta erinomaisena paikkana järjestää festivaali, sillä Suomi ei pystyisi Neuvostoliiton uhkaamana estämään festivaalin järjestämistä eikä Suomen hallitus kannata julkista festivaalin vastustusta. Diplomaatit saivat luvan tuoda esiin Yhdysvaltojen mielipiteen festivaalista ystävällismielisille valtioille. Nuorisofestivaalille ei haluttu antaa uutisarvoa, joten vaikutustoiminta festivaalia vastaan tuli suorittaa niin, ettei festivaalinvastainen toiminta lisäisi uutisotsikoita festivaalista. Vaikka Yhdysvallat eivät pystyneet estämään festivaaliin osallistumista, tuli diplomaattien yrittää kehystää festivaalin tarkoitusperät Neuvostoliiton propagandana. Yhdysvallat halusi myös kannustaa paikallisia ei-kommunistisia järjestöjä, joilla ei ollut läheisiä yhteyksiä länteen, osallistumaan festivaaliin. Yhdysvaltojen diplomaattisia edustustoja ohjeistettiin myös, että nuorisofestivaaliin osallistuminen ei ole itsestään peruste myöhemmin evätä henkilön viisumia Yhdysvaltoihin.¹⁴³

Yhdysvallat jatkoi Helsingin nuorisofestivaalin lähestyessä Suomen poliittista painostusta yhdessä Iso-Britannian kanssa. Noottikriisin ja Neuvostoliitosta tulleen poliittisen paineen alla Suomen ei ollut mahdollista estää nuorisofestivaalin järjestämistä. Tammikuussa 1962 Suomen ulkoministeriö sai brittiläisen diplomaatin kautta tiedon Iso-Britannian hallinnon mielipiteestä nuorisofestivaalien järjestämisestä Suomessa. Nuorisofestivaalin ei haluttu saavan yhtään julkista tukea Suomelta. Yhdysvallat oli yhteydessä suoraan ulkoministeri Ahti Karjalaiseen toukokuussa. Yhdysvaltojen suurlähettiläs naamioi huolensa nuorisofestivaalin

¹⁴² Päivystys- ja valvontaryhmät”, päiväämätön. 108 XXXV D5, 1962, Supo, KA.

¹⁴³ “Operational/ZRPENNY 8th World Youth Festival”, Book Dispatch No. 3110, 6.4.1962. 5197c260993294098d50d521, CIA` s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

järjestämisestä Suomessa sillä, että hän nosti esiin yhdysvaltalaisen festivaaliosallistujien turvallisuuden nuorisofestivaalilla.¹⁴⁴ Yhdysvaltojen suurlähettiläs oli myös udellut ulkoministeri Karjalaiselta tietoja mahdollisista nuorisofestivaalia häiritsemään saapuvista henkilöistä. Karjalaisen mukaan tähän viittaavia tietoja oli saatu, mutta ne eivät olleet koskeneet Yhdysvaltoja.¹⁴⁵ Herää kysymys, miksi Yhdysvaltojen suurlähettiläs oli kysellyt nuorisofestivaaleja häiritsemään saapuvista henkilöistä? Oliko suurlähettiläs kenties huolissaan Yhdysvaltojen festivaalihäirinnän paljastumisesta?

Yhdysvallat ja Iso-Britannia olivat vielä juuri ennen nuorisofestivaalia yhteydessä presidentti Urho Kekkoseen. Kekkoselle toimitettiin yli kolmekymmentä sivuinen raportti nuorisofestivaalin luonteesta ja sen järjestämiseen liittyneiden henkilöiden yhteyksistä kommunistisiin järjestöihin. Raportin oli laatinut CIA:n peiteorganisaatio Independent Research Service. Raportti oli merkattu luottamukselliseksi ja siihen oli kirjattu Dennis Shaulin yhteystiedot, joka oli ollut vastuussa IRS:n toiminnasta Helsingin nuorisofestivaalilla. Hänet valittiin vuonna 1963 yhdysvaltalaisen opiskelijajärjestö U.S. National Students Associationin puheenjohtajaksi. Myös kyseisellä järjestöllä oli CIA:n rahoitusta takanaan ja sitä oli käytetty useasti CIA:n kansainvälisissä operaatioissa.¹⁴⁶

Yhdysvallat alkoi suunnitella konkreettisesti keväällä 1962 vastatoimia Helsingin nuorisofestivaalia vastaan. CIA:n Helsingin nuorisofestivaalin vastatoiminnan peitenimeksi tuli operaatio-ZRPENNY. CIA arvioi, että Suomen poliittinen tilanne tulisi vaikeuttamaan merkittävästi nuorisofestivaalin julkista vastustamista Helsingissä. Vaikka lähes kaikki Suomen poliittiset puolueet eivät pitäneet nuorisofestivaalin järjestämistä Suomessa hyvänä asiana, hallitusvastuussa olleen Maalaisliiton myönnetytyspolitiikka suhteessa Neuvostoliittoon tulisi vaikuttamaan festivaalijärjestelyihin. CIA arvioi myös, että Suomen puolueettomuuspolitiikka tulisi edesauttamaan festivaalin järjestäjiä enemmän kuin festivaalin vastustajia.¹⁴⁷ Yhdysvallat oli hyvin epäileväinen Suomen ja Neuvostoliiton suhteesta. Presidentti Kekkosen ulkopoliittinen myönnetytyspolitiikka oli merkittävin tekijä Suomen viralliseen linjaukseen nuorisofestivaalista. Toisaalta Suomelle ei demokraattisena maana olisi ollut hirveän uskottavaa tai hyvää politiikkaa estää festivaalin järjestämistä Suomessa.

¹⁴⁴ Virta 2022, 381.

¹⁴⁵ "Suurlähettiläs Gufler:in ulkoasianministeri Karjalaisen luona 11.4.1962", 12.4.1962. 105 XXXV D5, 1961–1962, Supo, KA.

¹⁴⁶ Virta 2022, 382–383.

¹⁴⁷ "Operational/ZRPENNY 8th World Youth Festival", Book Dispatch No. 3110, 6.4.1962. 5197c260993294098d50d521, CIA's FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

Yhdysvaltojen linjaukset nuorisofestivaalista ja Suomen roolista niiden järjestämisessä olivat kaksijakoiset. Samalla se ymmärsi Suomen poliittisen tilanteen, mutta oli näreissään siitä, ettei Suomi sallinut julkista festivaalinvastaista toimintaa.

CIA:n nuorisofestivaalinvastaista toimintaa haluttiin suorittaa useilla eri keinoilla. CIA halusi vaikuttaa nuorisofestivaaliin negatiivisella propagandalla, jolla pyrittiin vähentämään festivaaliosallistujien määrää ja leimaamaan festivaaliin osallistuvat järjestöt. CIA ei kuitenkaan uskonut, että se pystyisi vaikuttamaan nuorisofestivaalin osallistujamäärään merkittävästi, joten sen mielestä Helsinkiin tuli lähettää länsimielisiä festivaaliosallistujia. CIA:n mielestä olisi parasta, mikäli tällaiset henkilöt lähtisivät osana kansallisia festivaalidelegaatiota. Tällöin CIA:n ei tarvitsisi kustantaa matkajärjestelyjä.¹⁴⁸

CIA arvioi, että vastatoiminnalle olisi tärkeää, että CIA:n ulkomaan- ja vastatiedustelun osastot onnistuisivat soluttautumaan nuorisofestivaalia järjestäviin järjestöihin. CIA halusi saada agentejaan soluttautumaan myös nuorisofestivaaliin lähteneisiin kansallisiin delegaatioihin. Myös muiden kuin kommunistien värväystä pidettiin mahdollisuutena. Kommunisteja CIA ei halunnut värvätä. Helsinkiin lähtevien agenttien tuli yrittää luoda kontakteja festivaalin aikana. Agenttien lähettämässä Helsingin nuorisofestivaaliin haluttiin suosia järjestelyjä, joissa agentti sattui olemaan jo valmiiksi Euroopassa. Tällöin CIA:n mukaan oli mahdollista saada kyseinen henkilö osaksi kansallista festivaalidelegaatiota. Kyseisen keinon arvioitiin olevan kuitenkin CIA:n kannalta taloudellisesti kallis ja aiheuttavan ongelmia kyseisten agenttien peitetarinoiden kanssa. Tällaisessa tilanteessa agentin osallistuminen festivaaliin tuli koordinoida CIA:n päämajan kanssa. Toiminta tuli myös suunnitella niin, ettei CIA:n Helsingin asemapaikan tarvitsisi avustaa nuorisofestivaalille lähetettäviä henkilöitä. Suomen poliittisesta tilanteesta ja CIA:n Helsingin asemapaikan toiminnallisesta rajallisuudesta johtuen CIA arvioi, ettei Helsingin asemapaikka pystyisi juurikaan avustamaan festivaalinvastaisessa toiminnassa.¹⁴⁹ Helsingin asemapaikan rajallisilla toimintamahdollisuuksilla viitattiin todennäköisesti asemapaikan henkilökunnan pieneen määrään ja Neuvostoliiton vaikutukseen Suomen sisäpolitiikassa. Suomen ei uskottu todennäköisesti pystyvän avustamaan mahdollisten loikkausten kanssa.

¹⁴⁸ "Operational/ZRPENNY 8th World Youth Festival", Book Dispatch No. 3110, 6.4.1962. 5197c260993294098d50d521, CIA's FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁴⁹ "Operational/ZRPENNY 8th World Youth Festival", Book Dispatch No. 3110, 6.4.1962. 5197c260993294098d50d521, CIA's FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

Suojelupoliisiin ja CIA:n yhteistoiminnan kannalta mielenkiintoinen yksityiskohta ilmenee CIA:n raportista koskien ZRPENNY-operaation valmistelua. CIA:lla oli hallussaan asiakirja vuodelta 1961, jossa arvioitiin nuorisofestivaalin osallistujamäärää. Tämän lisäksi CIA:lla oli listoja Helsingin nuorisofestivaalin järjestelyihin osallistuneista henkilöistä. Listat sisälsivät myös noin kolmenkymmenen suomalaisen nimet. Nimien lisäksi henkilöitä oli luokiteltu heidän festivaalijärjestelyihin osallistumisen laajuuden perusteella. Yksi luokittelu koski myös puoluetustaa, oliko henkilö esimerkiksi kommunistisen puolueen jäsen.¹⁵⁰ Rentola on jo aikaisemmin epäillyt, että suojelupoliisi olisi antanut CIA:lle tietoja nuorista SKP:n jäsenistä nuorisofestivaalin jälkeen.¹⁵¹ CIA:n asiakirjassa oleva nimiluettelo suomalaisista festivaalin järjestelyihin osallistuneista on lähes yhtenäinen suojelupoliisin tekemistä samantyyppisistä listauksista.¹⁵² Perusteltu arvio on, että CIA oli saanut suojelupoliisilta tietoja nuorisofestivaalin järjestelyihin osallistuneista henkilöistä ja heidän taustoistaan. On myös hyvin mahdollista, että suojelupoliisi oli antanut nuorisofestivaalin järjestelyistä myös muuta tietoa. CIA on kuitenkin voinut saada tällaista tietoa myös muualta kuin suojelupoliisilta, mutta suomalaisten puoluetustoja tuskin on ollut muualta saatavilla.

CIA:n Helsingin nuorisofestivaalin järjestelyihin tai järjestelykokouksiin osallistuneiden henkilöiden listoilta löytyy mielenkiintoisesti kansanedustajaksi vuonna 1966 nousseen *Ylioppilaslehden* toimittaja Arvo Salon nimi. Lisätietona hänen kohdallaan on kuitenkin merkitty, että hän oli osallistunut tarkkailijana.¹⁵³ Tämä piti myös paikkaansa, sillä Salo oli ollut ainoa riippumaton toimittaja Helsingin nuorisofestivaalin valmistavan komitean perustavassa kokouksessa helmikuussa 1961. Salolla oli ollut kokouksessa myös salakuuntelulaite, jonka hänelle olivat antaneet Pauli Burman ja Harri Holkeri. Salakuuntelu ei ollut kuitenkaan onnistunut.¹⁵⁴ Salon nimi onkin jätetty pois suojelupoliisin tekemästä listauksesta kokoukseen osallistuneista suomalaisista.¹⁵⁵ Hänen nimensä löytyy kuitenkin suojelupoliisin valmistelevan komitean elokuussa samaisena vuonna pitämän kokouksen

¹⁵⁰ “Operational/ZRPENNY 8th World Youth Festival”, Book Dispatch No. 3110, 6.4.1962. 5197c260993294098d50d521, CIA’s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁵¹ Rentola 1999, 120.

¹⁵² ”Kulttuuritalossa 20–22.2.1961 pidetyn maailman nuorison VIII festivaalien valmistavan komitean perustavan kokouksen osanottajat”, 27.2.1961. 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA; ”VIII Maailman nuorison ja ylioppilaiden rauhan ja ystävyyden festivaalit”, päiväämätön. 108 XXXV D5, Kansainvälisen valmistelevan komitean pysyvän toimikunnan kokous 1962, Supo, KA.

¹⁵³ “Operational/ZRPENNY 8th World Youth Festival”, Book Dispatch No. 3110, 6.4.1962. 5197c260993294098d50d521, CIA’s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁵⁴ Krekola 2012, 28.

¹⁵⁵ ”Kulttuuritalossa 20–22.2.1961 pidetyn maailman nuorison VIII festivaalien valmistavan komitean perustavan kokouksen osanottajat”, 104 XXXV D5, 1960–1968, Supo, KA.

osallistujalistasta.¹⁵⁶ Tämä osoittaa sen, että vaikka henkilön nimi löytyy CIA:n listauksista, se ei välttämättä tarkoita, että henkilö oli osallistunut nuorisofestivaalien järjestämiseen. Salon nimen löytyminen tarkkailijan lisätiedolla myös osoittaa, että CIA oli saanut lisätietoa valmistelukokouksiin osallistuneiden osallistumistarkoituksista.

CIA vaikuttaa olleen erityisen kiinnostunut kuubalaisista festivaaliosallistujista.¹⁵⁷ Tämä selittyy sillä, että Yhdysvallat koki uhkaavana kommunistisen Kuuban. Fidel Castro oli noussut vallankumouksen myötä Kuuban johtoon vuonna 1959. CIA oli alkanut suorittamaan erilaisia peiteoperaatiota Castron syrjäyttämiseksi. Kuuluisimpana yrityksenä oli Sikojenlahden epäonnistunut maihinnousu keväällä 1961. Yhdysvaltojen kuubanvastainen toiminta ei ajanut Castroa Neuvostoliiton syyliin, mutta Yhdysvaltojen toiminta vahvisti Kuuban ja Neuvostoliiton kumppanuutta.¹⁵⁸ Nuorisofestivaalissa Yhdysvallat toimi sekä Neuvostoliittoa että Kuubaa vastaan.

CIA:n kuubanvastaisen toiminnan valmisteluista on jäänyt asiakirjajälkiä. CIA:n Helsingin asemapaikalta kysyttiin kesäkuun puolivälissä lisätietoja loikkauksiin liittyvistä seikoista. CIA viestitti Helsingin asemapaikalle, että Kuuban nuorisofestivaaliin osallistuvassa valtuuskunnassa oli merkittävä henkilö, joka olisi ollut halukas loikkaamaan länteen. Helsingin asemapaikan päällikkö Frank Fribergiltä toivottiin arviota CIA:n toimintamahdollisuuksista avustaa loikkausta Helsingistä.¹⁵⁹ Fribergillä oli aikaisempaa kokemusta loikkauksen järjestämisestä. Joulukuun puolivälissä vuonna 1961 Fribergin kotiovelle oli yllättäen saapunut neuvostoliittolainen KGB:n tiedustelu-upseeri, joka pyysi Fribergiltä turvapaikkaa. Loikannut Anatoli Golitsyn ja hänen perheensä olivat alle kahdessa tunnissa lentokoneessa matkalla Tukholmaan, josta matka oli jatkunut kohti Yhdysvaltoja.¹⁶⁰ Loikkauksesta tuli yksi kylmän sodan kuuluisimmista, jolla oli myös merkitystä Suomelle. Ehkä merkittävin seuraus oli, että suojelupoliisi sai CIA:lta tietoonsa Golitsynin paljastamat KGB:n toimet Suomessa.¹⁶¹

¹⁵⁶ ”VIII Maailman nuorison ja ylioppilaiden rauhan ja ystävyys festivaalit”, päiväämätön. 108 XXXV D5, Kansainvälisen valmistelevan komitean pysyvän toimikunnan kokous 1962, Supo, KA.

¹⁵⁷ Katso esimerkiksi: ”Cable: View sensitivity Finnish government and police on ZRPENNY”, 19.6.1962. NARA 104-10215-10105, NARA; ”Cable: Prefer defection Hels during ZRPENNY. “Out of concern for subjects”, 20.6.1962. NARA 104-10215-10104, NARA; ”Cable: We now have names and birth dates 300 Cuban festival delegates”, 25.7.1962. NARA 104-10215-10077, NARA.

¹⁵⁸ Walton 2023, 291.

¹⁵⁹ ”Cable: Fyi fairly reliable wave source reports”, 15.6.1962. NARA 104-10215-10109, NARA.

¹⁶⁰ Mangold 1991, 71–73.

¹⁶¹ Rentola 2009a, 30.

CIA:n Helsingin asemapaikka huomautti mahdollisista ongelmista, jotka CIA:n tuli ottaa huomioon loikkauksissa Helsingin nuorisofestivaalissa. Helsingin asemapaikalla oltiin huolissaan Suomen hallinnon ja poliisin suhtautumisesta CIA:n operointiin festivaalissa. Helsingistä ilmoitettiin, että mielipidevaikuttaminen voi olla hankalaa Helsingissä, mutta sitä tulisi toteuttaa, mikäli sillä nähdään olevan hyötyä. Helsingin asemapaikka oli myös varuillaan loikkausten toteuttamisesta. Loikkaukset tulisi hoitaa mahdollisimman huomaamattomasti. Helsingin toimipaikka oli myös valmis hankkimaan loikkajalle väärennetyt matkustusasiakirjat, mikäli se olisi saanut lisätietoja loikkaajasta. Mahdollisessa loikkauksessa loikkaaja kehoitettiin ohjaamaan Norjaan, josta loikkaus olisi mahdollista suorittaa helpommin.¹⁶²

CIA ilmoitti Yhdysvalloista, että loikkaus tuli suorittaa Helsingissä, mikäli mahdollista. Loikkaus haluttiin myös ilmoittaa luotettavalle lehdistökontaktille, joka julkaisisi asiasta vasta, kun loikkaus Tukholmaan tai Kööpenhaminaan olisi jo tapahtunut. Loikkauksen jälkeen lehdistölle voisi antaa enemmän tietoa. CIA:n toiveena oli, että loikkauksella olisi vaikutusta Helsingin nuorisofestivaalin antamalle päätöslauselmalle. Yhdysvalloissa pohdittiin, että tulisiko tulevasta loikkauksesta keskustelusta henkilön kanssa, jonka peitenimi oli VACHAP/1.¹⁶³ Kyseessä on mahdollisesti ollut suojelupoliisin päällikkö Armas Alhava, sillä CIA:n koodinimi Suomeen liittyvissä asioissa oli alkanut VA-liitteellä ja CIA käytti CHAP-liitettä oman tiedusteluosastonsa johtohenkilön peitenimenä.¹⁶⁴ Hannu Rautkallio on aikaisemmin todennut, että CIA käytti Armas Alhavasta peitenimeä VALINK/1.¹⁶⁵ Tästä huolimatta, on hyvin mahdollista, että Alhavaan olisi voitu viitata eri peitenimillä. Tässä tapauksessa vaikuttaa siltä, että VACHAP/1 peite viittaa enemmänkin virkaan kuin henkilöön.

Helsingistä vastattiin edelleen, että se tarvitsi henkilötietoja mahdollisesta loikkarista. CIA:n Helsingin asema huomautti, ettei loikkari tarvitse Suomesta poistumiseen uusia asiakirjoja, koska hänellä on viisumi Suomeen, ja sillä pystyy matkustamaan myös muihin Pohjoismaihin. Turvallisuussyistä olisi kuitenkin parempi, mikäli loikkaus suoritettaisiin väärennetyillä asiakirjoilla. Helsingistä CIA ilmoitti myös, ettei sillä ole luotettuja lehdistösuhteita, mutta TPPAPMEAT peitteellä toimineella toimijalla on, ja niitä saattaisi olla

¹⁶² ”Cable: View sensitivity Finnish government and police on ZRPENNY”, 19.6.1962. NARA 104-10215-10105, NARA.

¹⁶³ “Cable: Prefer defection Hels during ZRPENNY. Out of concern for subjects”, 20.6.1962. NARA 104-10215-10104, NARA

¹⁶⁴ Cryptonyms and Terms in Declassified CIA Files, NARA.

¹⁶⁵ Rautkallio 2010, 47, 179.

mahdollista käyttää. Lisäksi VACHAP/1 käyttöä ei pidetty tarpeellisena, sillä hänen ei nähty tuovan lisäarvoa loikkauksen valmistelulle. CIA pystyisi hoitamaan esimerkiksi tarvittavat lentoliput itse.¹⁶⁶ CIA:n Helsingin asemapäällikkö Friberg oli usein lounastanut suojelupoliisin päällikkö Alhavan kanssa. Kun Friberg oli alkanut kertoa Alhavalle lisätietoja Golitsynin loikkauksesta, Alhava ei ollut halunnut tietää asiasta mitään.¹⁶⁷ Tämä vahvistaa, että VACHAP/1 olisi voinut ollut Alhava. Friberg ei uskonut, että Alhava olisi halunnut tietää CIA:n toiminnasta lisää, joten hänelle olisi ollut turhaa edes tuoda loikkauksen järjestelyjä tietoon. Alhavan kontaktit CIA:han ja haluttomuus tietää CIA:n toiminnasta Suomessa osoittaa, että vaikka Suomen ulkopolitiikkaa oli vahvasti puolueettomuuslinjalla ja Neuvostoliittoon tehtiin myönnytyksiä, niin suojelupoliisi oli kallellaan läntisiin virkaveljiin.

CIA:n värväyksen kohteena oli ollut kuubalainen Rolando Cubela Secades, josta käytettiin peitenimeä AMLASH/1.¹⁶⁸ Cubela oli ollut CIA:n tietojen mukaan korkea-arvoinen upseeri Fidel Castron vallankumouksellisessa armeijassa.¹⁶⁹ CIA:n Helsingin asemapaikan mukaan Cubela ei ollut saapunut ainakaan Neuvostoliitosta Helsinkiin 29.6.1962 mennessä. CIA oli saanut tiedot maahantulolistoista peitenimen VATRIP/1 omanneelta henkilöltä. Cubelan nimeä ei ollut myöskään Kuuban festivaalidelegaation joukossa. CIA aikoi kysyä asiasta hienovaraisesti vielä VALINK/6 peitteen alla olleelta suojelupoliisin virkamieheltä, jonka oli määrä palata lomalta 2.7.1962.¹⁷⁰ VATRIP/1 peitteen henkilöllisyyttä ei ole CIA:n asiakirjoissa avattu. Kyseessä on mahdollisesti suomalainen rajaviranomainen, sillä hänen kauttaan oli saatu lista rajan ylittäneistä henkilöistä.

CIA:n sisäisestä tiedonvaihdosta paljastuu lisää tiedonvaihtoa suojelupoliisin kanssa. Suojelupoliisi oli antanut CIA:lle listan Helsingin nuorisofestivaaliin saapuvista kuubalaisista, jotka olivat hakeneet viisumia Suomeen. Listalla oli ollut myös CIA:n kohteena ollut Rolando Cubela. CIA:n yhteyshenkilönä suojelupoliisissa oli ollut henkilö peitenimellä VALINK/9, jolle ei oltu kuitenkaan kerrottu CIA:n toimista. CIA arvioi, että hänelle voitaisiin kertoa CIA:n intresseistä liittyen kuubalaisiin festivaaliosallistujiin. Tiedonvaihdosta selviää myös,

¹⁶⁶ ”Cable: Please cable name and any additional personal details”, 21.6.1962. NARA 104-10215-10102, NARA.

¹⁶⁷ Rautkallio 1996, 26.

¹⁶⁸ ”Cable: Subj ref A now Amwhip one met as planned”, 7.17.1962. NARA 104-10215-10083, NARA.

¹⁶⁹ ”Cable: Subject is Rolando Cubela Secades”, 22.6.1962. NARA 104-10215-10101, NARA.

¹⁷⁰ ”Cable: Subj ref has not arrived Hels from Sov bloc”, 1.7.1962. NARA 104-10215-10093, NARA.

että suojelupoliisilla oli ollut yhteyshenkilö raja-aseamalla, jonka tehtävänä oli opastaa Kuubasta saapuneita festivaalivierailijoita.¹⁷¹

Cubelan loikkausta määrättiin hoitamaan CIA:n virkamies Richard Fallucci. Cubelan värväys oli Falluccin omien sanojensa mukaan yksi hänen tärkeimmistä tapauksista tuohon aikaan.¹⁷² Hän otti yhteyttä AMWHIP/1 peittenimen alla toimineeseen henkilöön heinäkuun puolessa välissä, jolloin he sopivat tapaamisesta New Yorkissa vielä samana päivänä. AMWHIP/1:nen oli kuubalainen Carlos Tepedino. Tapaamisen tarkoituksena oli saada Tepedino avustamaan CIA:ta Cubelan värväyksessä länteen. Fallucci käytti tapaamista myös keinona tutustua Tepedinoon. Tepedino suostui auttamaan Cubelan värväyksessä ja matkustamaan Helsinkiin ja tarvittaessa myös muualle. Tepedinolle maksettiin lennot ja majoitus, mutta muita kuluja ei korvattu. Tepedinolle oli tapaamisessa kerrottu Falluccin oikea henkilöllisyys ja puhelinnumero, jolla häneen olisi saanut yhteyden Yhdysvalloissa. Lisäksi Tepedinolle annettiin tiedot Helsingin Yhdysvaltojen suurlähetystöstä yhteydenottoa varten. Saavuttuaan Helsinkiin Tepedinon tuli soittaa suurlähetystöön ja kysyä William Thompsonia. Hänen tuli käyttää vain omaa etunimeään ottaessaan yhteyttä suurlähetystöön.¹⁷³

Falluccin ja Tepedinon tapaamisen jälkeen CIA sai käsityksen siitä, että Cubela olisi ollut kiinnostunut loikkaamaan länteen. Tepedinon mukaa Cubela oli aikeissa loikata länteen juuri Helsingin nuorisofestivaalissa. CIA pohti myös Cubelan käyttöä CIA:n tehtävissä. Cubelan arvioitiin olevan halukkaampi toimimaan Fidel Castroa vastaan, kuin asettautumaan Yhdysvaltoihin. Arvioitiin myös, ettei Cubela olisi halukas yhteistyöhön Kuubasta aikaisemmin loikanneiden kanssa. Suunnitelma Cubelan mahdollisesta käytöstä tuli olla valmiina ennen kuin CIA:n virkailija lähtisi Helsinkiin.¹⁷⁴

Havainto Cubelasta oli saatu 27.7.1962, kun Cubela ja CIA:n agentti UNRUMBLE/2, oikealta henkilöllisyydeltään kuubalainen Pedro Ruiz Quintero, olivat sattumalta tavanneet Tukholman lentokentällä. Cubela oli matkustamassa Helsinkiin tsekkiläisellä lentoyhtiöllä. CIA:n sähke oli kuitenkin lähetetty vasta 31.7.1962. On epäselvää, milloin tieto saavutti CIA:n toimijat Helsingissä. Cubela oli kertonut agentille, että hän johtaa Kuuban festivaalidelegaatiota. Cubela ei ollut kuitenkaan osallistunut nuorisofestivaalin

¹⁷¹ ”Cable: Visa list received”, 5.7.1962. NARA 104-10215-10090, NARA; ”Cable: We now have names and birth dates 300 Cuban festival delegates”, 25.7.1962. NARA 104-10215-10077, NARA.

¹⁷² ”Testimony re: Cuban operation”, 8.1.1975. NARA 157-10005-10258, NARA.

¹⁷³ ”Mfr, Amwhip/1 meetings New York, 13 and 14 July 1962”, 9.8.1962. NARA 104-10215-10209, NARA.

¹⁷⁴ ”Cable: Subj ref A now Amwhip one met as planned”, 7.17.1962. NARA 104-10215-10083, NARA.

avajaisparaatiin. CIA alkoi käyttää Quinteroaa saadakseen selville, missä Cubela majoittui Helsingissä.¹⁷⁵

CIA valmisteli myös AECASSOWARY/29 peittellä toimineen agentin lähettämistä Helsingin nuorisofestivaalille.¹⁷⁶ Kyseinen peitenimi kuului Puolassa vuonna 1925 syntyneelle Anatol Kaminskyille.¹⁷⁷ Kaminsky oli osallistunut 1960 vuoden syksystä alkaen REDSKIN-operaatioon, joka piti sisällensä CIA:n laillisin keinoin suorittamaa agenttien asettamista, värväystä ja kommunikointia Neuvostoliitosta.¹⁷⁸ Kaminskyn kuvailtiin olleen huolellinen operaatioiden suunnittelija, eikä hän tarvinnut jatkuvaa CIA:n virkailijan ohjausta tai valvontaa. Hänen raportoitiin olleen myös yhteistyökykyinen ja ymmärtäneen CIA:n operatiiviset toimintatavat ja niiden tarkoitukset. Raportoinnin arvioitiin olleen Kaminskyn heikkous, jota yritettiin kehittää.¹⁷⁹ Kaminsky oli myös valittu joulukuussa 1959 johtamaan CIA:n ukrainalaisten emigranttijärjestöjen tukemiseen liittynyttä operaatiota Euroopassa.¹⁸⁰

Kaminsky oli osana myös CIA:n AERODYNAMIC-operaatiota, jossa CIA tuki ukrainalaisia neuvostoliitonvastaisia emigranttijärjestöjä. Kaminskyn peitenimi AECASSOWARY/29 pohjautuu juuri AERODYNAMIC-operaatioon. CIA tuki rahallisesti eri ukrainalaisia järjestöjä, mutta Yhdysvaltojen tuki näille järjestöille haluttiin pitää salassa. Operaation luonne pohjautui psykologiseen sodankäyntiin, jolla haluttiin heikentää Neuvostoliiton sisäistä koheesiota ja näin luoda sisäisiä ongelmia Neuvostoliitolle. AERODYNAMIC-operaatioon kuuluneita henkilöitä oli osallistunut jo vuoden 1956 Melbournen ja vuoden 1960 Rooman olympialaisiin. Rooman olympialaisissa Kaminsky esiintyi toimittajana ja raportoi CIA:lle käymistään yli 15:sta keskustelusta neuvostoliittolaisen kanssa. Keskusteluista suurin osa oli käyty venäläisten tai ukrainalaisten kanssa.¹⁸¹ Kaminskyn osallistuminen Helsingin nuorisofestivaalille oli jatkoa jo vuosia kestäneelle CIA:n neuvostoliitonvastaiselle toiminnalle.

¹⁷⁵ “Cable: Unexpectedly met Amlash/1 Stoc airport”, 31.7.1962. NARA 104-10215-10076, NARA.

¹⁷⁶ “AQUATIC AERODYNAMIC REDSKIN”, 14.7.1962. 519a2b7a993294098d50ff3b, CIA`s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁷⁷ “REDTOP AETHEATER AERODYNAMIC operations, Aerodynamic visitors to expo `70”, 7.7.1970. 519a2b7d993294098d510489, CIA`s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁷⁸ Cryptonyms and Terms in Declassified CIA Files, NARA.

¹⁷⁹ “REDWOOD/REDSKIN/AERODYNAMIC, Performance of Aecassowary 29”, 16.2.1961. 519a2b7d993294098d510489, CIA`s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁸⁰ Duckworth ja Hunt 2017, 242.

¹⁸¹ Duckworth ja Hunt 2017, 236–237, 250.

Helsingin nuorisofestivaalia varten Kaminsky oli saanut tehtäväkseen etsiä yhdysvaltalaisia opiskelijoita, jotka olisivat halukkaita lähtemään Helsingin nuorisofestivaaliin osaksi hänen ryhmäänsä. Kaminsky oli etsinyt yhdysvaltalaisia valtio-opin opiskelijoita belgialaisessa Louvainin yliopistossa. CIA:n sähkössä löytyy kahden tällaisen henkilön tiedot. Molempien henkilöiden taustat olivat Itä-Euroopassa, mutta he asuivat vakituisesti Yhdysvalloissa.¹⁸² Kaminskyn mukana Helsingin nuorisofestivaalille lähti lopulta yhdentoista henkilön ryhmä suorittamaan yhteydenotto-operaatiota.¹⁸³

CIA halusi hankkia Kaminskyllä länsi-saksalaisen passin väärällä henkilöllisyydellä ennen hänen lähtöään Helsinkiin.¹⁸⁴ Kaminsky matkusti vielä ennen Helsinkiin lähtöään Länsi-Saksaan, jossa hänelle valmistettiin matkustusasiakirjoja.¹⁸⁵ 18.7.1962 CIA:n teknillisen osaston toimija tapasi Kaminskyn Frankfurtissa ja antoi tälle Länsi-Saksan passin.¹⁸⁶ CIA odotti Kaminskyn saapuvan Helsinkiin muutama päivä ennen nuorisofestivaalin alkua. Ennen Helsinkiin saapumistaan Kaminsky pysähtyi Tukholmaan, jossa Kaminskyn oli vielä määrä tavata CIA:n Tukholman asemapaikan virkailija. Kaminskyllä oli mukanaan arviolta noin kolme tuhatta dollaria, jotka olivat tarkoitettu hänen johtamansa ryhmän kuluja varten.¹⁸⁷

¹⁸² "REDWOOD AERODYNAMIC", 12.6.1962. 519a2b7a993294098d50ff29, CIA`s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁸³ "ZRPENNY AERODYNAMIC", 19.7.1962. 519a2b7a993294098d50ff22, CIA`s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁸⁴ "AQUATIC AERODYNAMIC REDSKIN", 14.7.1962. 519a2b7a993294098d50ff3b, CIA`s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁸⁵ "AQUATIC AERODYNAMIC REDSKIN", 17.7.1962. 519a2b7a993294098d50ff52, CIA`s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁸⁶ "AQUATIC AERODYNAMIC REDSKIN", 19.7.1962. 519a2b7a993294098d50ff2e, CIA`s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

¹⁸⁷ "ZRPENNY AERODYNAMIC", 19.7.1962. 519a2b7a993294098d50ff22, CIA`s FOIA Electroinical Reading Room, CIA. ; "Redskin Aerodynamic Rybat", 19.7.1962. CIA`s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

4 Nuorisofestivaali: mellakointia, diplomatiaa ja tarkkailua

4.1 Avajaispäivien mellakat ja diplomaattinen selkkaus

Helsingin nuorisofestivaalin aikaiset mellakoinnit ja häiriöt värittivät nuorisofestivaalin kulkua. Festivaalivastustusta oli osattu odottaa ja Helsingin järjestyspoliisi oli myös varautunut häiriöihin erikoisjärjestelyillä. Poliisin varautumisesta huolimatta jo festivaalin aattoiltana 27.7.1962 oli alkanut kattava festivaalihäirintä.¹⁸⁸ Pienempää festivaalihäirintää oli havaittu jo ennen festivaalin alkua, kun ylietsivä Torsten Westerberg raportoi festivaaliosallistujien ja paikallisen nuorison välisestä yhteenotosta 25.7.1962. Ylietsivän mukaan pieni joukko nuoria, kuvailun mukaan 15–16-vuotiaita, oli huudellut jotakin neuvostoliittolaisille festivaalivieraille heidän majoituspaikallaan. Ylietsivä Westerberg oli jutellut majoituspaikkana olleen koulun vahtimestarin kanssa, joka oli päätynt puuttumaan tilanteeseen. Vahtimestari oli tunnistanut nuorisoporukan koulun entisiksi oppilaiksi, mutta ei osannut nimetä heitä.¹⁸⁹

Suojelupoliisin valvontaryhmät alkoivat seurata nuorisofestivaalin tapahtumia lauantaina 28.7.1962. Valvontaryhmien raporttien perusteella itse festivaalitapahtumat olivat olleet rauhallisia eikä järjestyshäiriöitä juurikaan tapahtunut.¹⁹⁰ Pieniä selkkauksia kuitenkin sattui. Kaksi nuorta uhkailivat festivaalijärjestäjiä väkivallalla, kun heiltä oli evätty pääsy tapahtumaan.¹⁹¹ Festivaalitapahtumien ulkopuolella ristiriitoja ilmeni enemmän. Festivaalin järjestysmiehen ja uskonnollista kirjallisuutta puolalaisille levittäneiden välillä syttyi suunsoittoa. Suojelupoliisin mukaan järjestysmies oli käyttäytynyt tilanteessa aggressiivisesti. Samoin rautatieasemalla oli ollut välikohtaus, kun länsi-saksalaiset olivat repineet Itä-Saksan lippuun reiän ja alkoivat huutelemaan Itä-Saksan festivaalivaltuuskunnalle, mihin järjestysmiehet ja muutama kommunisti olivat puuttuneet. Tilanne rauhoittui järjestyspoliisin tultua paikalle. Ylietsivä Westerberg kuvaili jälleen, että järjestysmiehet olivat toimineet aggressiivisesti.¹⁹² Raportit festivaalin järjestysmiesten aggressiivisesta käytöksestä eivät olleet yksittäisiä vaan samanlaatuisia huomiota raportoitiin myös Turusta.¹⁹³

¹⁸⁸ Krekola 2012, 92–93.

¹⁸⁹ Ylietsivä Westerberg, 27.7.1962. 108 XXXV D5, 1962, Supo, KA.

¹⁹⁰ Ryhmä Neuvonen, 28.7.1963. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA; Ryhmä-Nu, 28.7.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

¹⁹¹ ”Yleisön joukossa tehtyjä havaintoja mielialoista, suhtautumisesta festivaaliin, poliisiin y.m”, päiväämätön. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

¹⁹² Ylietsivä Westerberg, 28.7.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

¹⁹³ Väinö Pääkkösen päiväämätön ilmoitus. 108 XXXV D5, 1962, Supo, KA.

Suojelupoliisin etsivä Vuori seurasi festivaalin ensimmäisen illan tapahtumia 28.7.1962 Helsingin ydinkeskustassa, jolloin järjestyshäiriöt pahenivat. Vuoren mukaan Vanhan Ylioppilastalon läheisyydessä festivaalilaisuudesta poistuneiden ja nuorisojoukon välillä sattui selkkaus, kun nuorisojoukko alkoi huutelemaan festivaaliosallistujille festivaalin- ja kommunisminvastaisia huutoja. Festivaaliosallistujat hajaantuivat eri suuntiin, ja nuorisojoukko jatkoi huuteluaan, joka vahvistui aina kun he huomasivat festivaalivieraita kuljettaneita busseja. Ainakin yhdestä bussista särjettiin myös ikkuna. Keskiyön jälkeen paikalle saapui etsivän mukaan viisi ratsupoliisia, jotka saivat väkijoukon poistumaan paikalta.¹⁹⁴ Krekola on tarkentanut tilannekuvaa lauantai-illan tapahtumista. Paikalla oli ollut pari tuhatta ihmistä, joista aktiivisia huutelijoita oli ollut parisataa. Festivaalinvastaiseen mellakointiin oli osallistunut neljä pientä erillistä joukkoa, joiden toimet innottivat myös paikalla olleen nuorison liittymään mukaan.¹⁹⁵

Mellakointi paheni nuorisofestivaalin avajaisiltana 29.7.1962. Festivaalikulkueeseen kuuluneita busseja kivitettiin ja pysähtyneitä autoja hakattiin noin tunnin kestäneen mellakoinnin aikana. Useita festivaalivieraita loukkaantui mellakoinnin johdosta neuvostoliittolaisten Sputnik-klubin edustalla, kun noin 700 mellakoitsijaa heitteli kiviä ja pulloja huutaen neuvostovastaisia huutoja. Paikalla olleet järjestyspoliisit kuvailivat mellakoinnin olleen sponttaania, mutta ulkomaalaisten toimittajien oli huomattu provosoivan mellakointiin osallistuneita.¹⁹⁶ Poliisi joutui lopulta puuttumaan tuhatpäiseksi kasvaneen mellakoivan nuorisojoukon toimintaan ratsupoliisin avulla, eikä pampun käytöltä vältytty. Krekola on arvioinut, että mellakointiin lauantai-iltana oli liittynyt paljon sellaisia ihmisiä, jotka eivät edes tienneet, minkä takia mellakointia tapahtui.¹⁹⁷

Nuorisofestivaalin avajaiskulkuetta sunnuntaina 29.7.1962 valvoi useat suojelupoliisin valvontaryhmät. Ryhmä B valvoi kulkuetta kulkueen Punanotkon kokoontumispaikalta aina Olympiastadionille saakka.¹⁹⁸ Ryhmä Ne valvoi kulkuetta Kauppatorilta alkaen. Kulkueen valvonnassa ryhmä Ne keskittyi Neuvostoliiton valtuuskunnan seuraamiseen.¹⁹⁹ Ryhmä Nu oli asettunut Erottajan ja Stockmannin välille ja alkanut seurata kulkuetta.²⁰⁰ Lisäksi kaksi muuta valvontaryhmää valvoi nuorisofestivaalin avajaistapahtumaan. Yksi valvontaryhmä oli

¹⁹⁴ M. Vuori, 28.7.1962. 108 XXXV D5, Selostukset järjestyshäiriöistä festivaalien aikana, Supo, KA.

¹⁹⁵ Krekola 2012, 93–94.

¹⁹⁶ Krekola 2012, 104–105, 108.

¹⁹⁷ Krekola 2012, 91–96.

¹⁹⁸ Ylietsivä Bjärqvist, 30.7.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

¹⁹⁹ Ryhmä Ne, 29.7.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁰⁰ Ryhmä Nu, 29.7.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

ollut varalla.²⁰¹ Huomionarvoista valvontaryhmien raporteissa on se, ettei niistä ilmene kuin pieniä järjestyshäiriöitä.

Nuorisofestivaalin avajaistapahtuman jälkeen avajaisiin osallistuneiden festivaalitoimikuntien bussit kulkivat Mannerheimintietä kohti festivaalivieraiden majoitustiloja. Suojelupoliisin valvontaryhmän tarkastajat saapuivat noin kello 23.00 Vanhan Ylioppilastalon lähistölle, jossa järjestyspoliisi oli jo poistamassa nuorisojoukkoa paikalta. Puoli tuntia myöhemmin saapuivat festivaalibussit, joita nuorisojoukko alkoi häiriköidä. Busseja kohti heitettiin suojelupoliisin tarkastajien mukaan pieniä kiviä ja yhden bussin ikkunoita rikottiin. Lopulta ratsupoliisit saapuivat paikalle ja alkoivat poistamaan nuorisojoukkoa paikalta. Useimmat poistuivat paikalta nopeasti, mutta poliisi joutui turvautumaan patukoihin. Ainakin yksi henkilö kuljetettiin tajuttomana paikalta. Suojelupoliisin mukaan tilanne vaikutti enemmän spontaanilta häiriköinniltä kuin organisoidulta toiminnalta. Tarkastajat huomasivat kuitenkin kaksi englantia puhuvaa henkilöä valokuvaamassa mellakointia.²⁰²

Maanantaina 30.7.1962 Helsingin keskustaan oli kerääntynyt tuhansia uteliaita seuraamaan poliisin ja nuorison välistä kahakointia. Paikalla ei ollut enää juurikaan nuorisofestivaaliin osallistuneita.²⁰³ Maanantai-illan mellakointia Vanhan Ylioppilastalon, Mannerheimintien ja rautieaseman alueella olivat olleet valvomassa ylietsivä Westerberg ja etsivä Anttila. He olivat lähteneet paikalle suojelupoliisin päivystykseen tulleiden tietojen perusteella. He arvioivat alueella olleen noin 5000 henkilö, kun he olivat saapuneet paikalle. Nuoriso oli provosoitunut joka kerta, kun neuvostoliitolainen auto ajoi heidän ohi. Westerberg ja Anttila ottivat kiinni yhden humalaisen, joka oli agitoinut nuorisojoukkoa. Hänet oli viety läheiseen poliisiautoon ja siitä Helsingin rikospoliisiosastolle. Muuta johdettua toimintaa suojelupoliisi ei ollut havainnut. Suojelupoliisin mukaan järjestyshäiriöitä olivat aiheuttaneet pienet poikaporukat. Nuorisojoukot olivat hajaantuneet hetkellisesti, kun poliisi oli käyttänyt runsaasti kaasupanoksia ja pamppuja, mutta kaasun väljettyä väkijoukko oli palannut takaisin. Lopulta puolen yön jälkeen väki alkoi hajaantua lopullisesti ja kello 01.00 jälkeen tilanne oli alkanut normalisoitua. Suojelupoliisin mukaan poliisi ei ollut yrittänyt estää väkijoukon kokoontumista eikä antanut varoituksia kaasun käytöstä, joten kaasupanosten käyttö oli tullut yllätyksenä.²⁰⁴

²⁰¹ ”Festivaalien ulkoilmatilaisuuksien valvonta Helsingissä”, päivämätön. 108 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

²⁰² Havainnot, 29.7.1962. 108 XXXV D5, Selostukset järjestyshäiriöistä festivaalien aikana, Supo, KA.

²⁰³ Krekola 2012, 114–115.

²⁰⁴ Ryhmä Westerberg, 31.7.62. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

Illan mellakoinnista huolimatta festivaalitapahtumat olivat suojelupoliisin raporttien mukaan olleet maanantaina 30.7. pääasiassa rauhallisia. Seurasaareen määrätty ryhmä Ne raportoi, että paikalla oli ollut noin 500 festivaaliosallistujaa. Järjestyspoliisi oli häätänyt paikalta häiriötä aiheuttaneen poikaporukan, mutta muita järjestyshäiriöitä ei ollut havaittu.²⁰⁵ Samankaltainen tilanne oli ollut myös Kulttuuritalolla, jossa oli illalla ollut ongelmia 20–30 henkilön poikaporukan kanssa. Etsivä Nummela oli ollut yhteydessä järjestyspoliisiin tilanteen rauhoittamiseksi.²⁰⁶

Nuorisofestivaalin alkupäivien järjestyshäiriöt aiheuttivat lopulta myös diplomaattisen selkkauksen Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Neuvostoliiton Suomen suurlähettiläs Zaharov huomautti ulkoministeri Merikoskelle järjestyshäiriöistä. Merikoski oli vastannut Zaharoville tekevänsä kaikkensa nuorisofestivaalin järjestyshäiriöiden taltuttamiseksi. Pääministeri Karjalaisen sihteeri Jouko Loikkanen oli myös ollut huolissaan festivaalivieraiden loukkaantumisista ja pohti kuinka monta kertaa presidentti Kekkonen onnistuu vielä selvittämään asiat Neuvostoliiton suhteen. CIA:n mukaan Kekkonen kiirehti mellakointiin osallistuneiden pidätyksiä.²⁰⁷

Suojelupoliisin päällikkö Armas Alhava joutui selittämään pääministeri Karjalaiselle nuorisofestivaalin alkupäivien tapahtumia ja suojelupoliisin varautumista nuorisofestivaaliin. Alhava kertoi, että suojelupoliisi oli määrännyt maakunnista suojelupoliisin henkilökuntaa Helsinkiin nuorisofestivaalin valvonnan vuoksi. Suojelupoliisin henkilökunnan väitettiin olleen läsnä suurimmissa festivaalitapahtumissa ja suojelupoliisi oli ollut yhteyksissä käyttämiinsä tiedottajiin. Mellakoinnin ilmetyä 28.7. suojelupoliisi oli Alhavan mukaan pyytänyt poliisia tiedustelemaan kiinniotetuilta, oliko toimintaa organisoitu jonkun tahon toimesta. Mitään järjestäytyneeseen toimintaan viittavaa ei ollut löytynyt. Alhavan arvio mellakoinnin syyksi oli se, että lauantaina oli ollut rukouspäivän aatto ja sitä oli seurannut rukoussunnuntai, jonka takia keskustassa oli paljon nuorisoa liikkeellä. Mellakoinnin kiihtyminen vielä avajaisiltana johtui Alhavan mukaan siitä, että nuoriso oli kiinnostuksesta edellispäivän tapahtumiin lähtenyt paikanpäälle.²⁰⁸

²⁰⁵ ”Ryhmä Ne:n toiminta”, 30.7.62. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁰⁶ ”Ryhmä-Nu”, 30.7.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁰⁷ Krekola 2012, 110–111.

²⁰⁸ ”Suojelupoliisin toimenpiteet Helsingin festivaalien varalta.” 31.7.1962. 108 XXXV D5, Selostukset järjestyshäiriöistä festivaalien aikana, Supo, KA.

Pääministeri Karjalaiselle kerrottiin myös, että mellakointiin osallistuneet nuorisojoukot koostuivat suojelupoliisin tietojen mukaan pienistä 3-10 henkilön poikajoukoista. Kyseiset kaveriporukat koostuivat usein samassa kaupunginosassa asuvista, jotka olivat itsenäisesti liikkeellä, eikä niillä ollut johtajia. Mellakoinnin syynä oli ollut enemmänkin poliisin vastustaminen ja testaaminen kuin festivaalin poliittinen vastustus. Ne vähäiset henkilöt, jotka suojelupoliisin mukaan vaikuttivat hetkellisesti johtavan mellakointia, olivat olleet enemmänkin yllättämässä mellakointiin kuin johtamassa sitä. Suojelupoliisin päällikkö Alhavan mukaan tämä vahvisti arviota siitä, että mellakointi oli ollut sponttaania festivaalin aiheuttamasta poikkeuksellisesta tilanteesta johtuvaa, eikä johdettua toimintaa.²⁰⁹

4.2 Mellakoitsijoiden kuulustelut, Supon valvontaryhmien toiminta ja ulkomaalaisten tarkkailu

Festivaalin alkupäivien mellakointi työllisti suojelupoliisia kuulustelujen muodossa. Suojelupoliisi halusi selvittää, oliko nuorisofestivaalin häiriköinti organisoitua toimintaa. Suojelupoliisi kuulusteli ja puhutti useita nuorisofestivaalin häiritsemisestä epäiltyjen alaikäisten vanhempia. Mielenkiintoisesti myös joidenkin täysi-ikäisten nuorten vanhemmat joutuivat puhutuksiin. Kuulustelut ja puhutukset seurasivat samaa kaavaa. Raporteissa tuotiin esiin vanhempien tausta ja ammatti. Myös ammattiyhdistykseen kuuluminen kirjattiin ylös. Tämän jälkeen keskustelu oli siirtynyt epäillyn taustaan. Suojelupoliisia kiinnosti erityisesti epäiltyjen järjestötausta ja kaveripiiri. Lisäksi perheen poliittinen toiminta ja mielipide Helsingin nuorisofestivaalista nousi usein esille. Harvat olivat kannattaneet nuorisofestivaalia, mutta häiriköintiä ei ollut siitä huolimatta hyväksytty. Suurin osa epäillyistä kiisti häiriköineensä festivaalia ja syytti muita tapahtuneista.²¹⁰

Suojelupoliisi kuulusteli myös ulkomaalaisia festivaaliosallistujia. Suojelupoliisin ylietsivä Alpo Neuvonen kuulusteli kanadalaista Gerard Daechseliä, jonka poliisi oli ottanut kiinni Katajanokalla 27.7.1962. Daechsel oli aiheuttanut lievää häiriötä jakamalla Neuvostoliiton valtuuskunnan saapumista odottaneille *Against All Bombs* -nimistä lehtistä. Kuulustelussa hän oli kertonut festivaaliosallistumisensa motiiviksi ydinasevastaisen kirjallisuuden jakamisen.

²⁰⁹ ”Suojelupoliisin toimenpiteet Helsingin festivaalien varalta”, 31.7.1962. 108 XXXV D5, Selostukset järjestyshäiriöistä festivaalien aikana, Supo, KA.

²¹⁰ Katso muun muassa: ”Ilmoitus SP n:o 7192”, 5.8.1962. 108 XXXV D5, Festivaalin häiritsemiseen syyllistyneiden poikien vanhempien puhuttelut, 2/1962, Supo, KA; ”Ilmoitus SP n:o 6793”, 31.7.1962. 08 XXXV D5, Festivaalin häiritsemiseen syyllistyneiden poikien vanhempien puhuttelut, 2/1962, Supo, KA; Puhuttelu 1.8.1962, etsivä Reijo Nummela. 108 XXXV D5, Festivaalin häiritsemiseen syyllistyneiden poikien vanhempien puhuttelut, 1/1962, Supo, KA.

Mihinkään järjestöön hän ei kertomansa mukaan ollut kuulunut. Daechsel poistettiin Suomesta muutaman päivän kuluttua sisäministeriön ulkomaalaistoimiston toimesta, kun hän oli jälleen aiheuttanut häiriötä jakaessaan ydinasevastaista materiaalia.²¹¹ Suomessa oltiin erittäin herkkiä poistamaan maasta henkilö, joka oli jakanut kirjallisuutta, jossa kritisoitiin Neuvostoliittoa.

Festivaalin avajaiskulkueen saavuttua Hesperianpuiston kohdalle suojelupoliisin etsivä oli kuullut kovan pamauksen pensaikosta, jolloin hän oli kiiruhtanut paikalle. Hän löysi pusikosta kasan Narondo Trudovoj Sojuz:in (NTS) noin postimerkin kokoisia lentolehtisiä. Poliisi oli huomannu paikalla olleen pariskunnan, jotka olivat jättäneet poliisille käyntikortinsa.²¹² Suojelupoliisi kuulusteli kahta Sveitsin kansalaista, joiden epäiltiin levittäneen NTS:n lentolehtisiä nuorisofestivaalin avajaistapahtuman aikana. Kumpikaan ei ollut myöntänyt olleensa tekemisissä NTS:n lehtisten kanssa, vaan olivat olleet sattumalta paikalla. He eivät olleet edes kuulleet raportoitua räjähdystä. Molemmat olivat lähdössä parin päivän kuluttua takaisin kotiin.²¹³

Suojelupoliisi halusi kuulustella kahta kuubalaista, jotka olivat järjestäneet mielenilmauksen Eduskuntatalolla nuorisofestivaalin avajaisissa. Heidät oli kuitenkin päästetty vapaaksi ennen kuin suojelupoliisi oli ilmoittanut halustaan kuulustella heitä. Suojelupoliisi tavoitti heidät kuitenkin seuraavana päivänä, kun rikospoliisi oli ottanut heidät kiinni illalla 1.8.1962, kun Yhdysvalloissa asuneet kuubalaiset opiskelijat Enrique Antonio Felix Belyora ja John Koch olivat kolaroineet poliisiauton kanssa. Kuulustelussa he kertoivat olleensa jäseniä kuubalaisten pakolaisten ylioppilaskerhossa. He olivat väittäneet kuulleensa Helsingin nuorisofestivaalista vain kaksi viikkoa ennen festivaalin alkua ja päättäneet lähteä festivaalille suorittamaan castronvastaista valistustyötä. Matkan rahoitus oli heidän mukaan järjestetty lainaamalla rahaa ja maksamalla matka osamaksulla. Matkalipput olivat maksaneet heidän mukaansa 1200 dollaria. Belyora kertoi, että hänelle oli jäänyt hänen viimeinen 400 dollarin palkka käyttövaraksi. Kochilla oli ollut rahaa 150 dollarin. Matkaa varten tarvittavat viisumit oli heidän mukaansa järjestänyt heidän ylioppilasjärjestönsä. Beyloran viisumi oli myönnetty

²¹¹ ”Kanadan kansalaisen Gerard Daechselin puhuttelu.” 107 XXXV D5, Festivaalin vastustamiseen liittyvä materiaali ja sen johdosta suoritettut puhuttelut ja kuulustelut, 1962, Supo, KA.

²¹² ”Ryhmä B”, 30.7.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, 1962, Supo, KA; NTS: lentolehtisiä. 107 XXXV D5, Festivaalin vastustamiseen liittyvä materiaali ja sen johdosta suoritettut puhuttelut ja kuulustelut, 1962, Supo, KA.

²¹³ Selostus Sveitsin kansalaisten kuulustelusta, 31.7.1962. 107 XXXV D5, Festivaalin vastustamiseen liittyvä materiaali ja sen johdosta suoritettut puhuttelut ja kuulustelut, 1962, Supo, KA.

20.7.1962 Suomen New Yorkin pääkonsulaatissa.²¹⁴ Beyloran ja Kochin matkustus Suomeen herättää kysymyksiä. Molemmat olivat kertomuksensa mukaan parin viikon varoitusajalla päättäneet lähteä Helsingin nuorisofestivaalille. He olivat ottaneet lainaa matkaa varten ja molemmille oli jäänyt rahaa jäljelle vain vähän. Myös matkustusta varten vaaditut viisumit oli hankkinut joku muu kuin he itse.

Beylora oli kertonut suojelupoliisin kuulustelussa, että hänellä oli ollut mukanaan Kuuban ylioppilaiden vallankumouksellinen johto -nimisen järjestön painattamia kirjasia. Kyseinen järjestö oli nimeltään Directorio Revolucionario Estudiantil (DRE). DRE:n kirjassissa oli käsitelty Kuuban olosuhteita ja kuubalaisten ylioppilaiden diktaattorien vastaista toimintaa. Kyseisiä kirjasia oli jaettu Helsingissä länsimaisille toimittajille, vaikka Beyloran mukaan tarkoituksena oli jakaa niitä lähinnä ei-kommunistisille festivaalivieraille. Alunperin Koch ja Beylora olivat aikoneet vieraila Kuuban virallisen delegaation majapaikalla ja kirjoittaa seiiniin DRE, mutta he muuttivat mieltään huomattessaan, että suomalainen nuoriso vastusti festivaalia. Tämän jälkeen he päättivät toimia avoimemmin ja järjestivät mielenilmauksen. He olivat myös valokuvanneet Kuuban delegaation majapaikkaa ja haastatelleet Kuuban delegaation jäseniä. Beyloran ja Kochin hallusta oli löytynyt kiinnioton yhteydessä luvattomat espanjalaisvalmisteiset pistoolit. Molempien tarinat pistoolien hallussapidosta olivat yhtenevät. He olivat saaneet pistoolit Yhdysvalloissa kuubalaiselta pakolaisjärjestöltä. He eivät olleet kertomansa mukaan tienneet, että Suomessa aseenkantoon tarvittiin lupa. Pistoolien kohtaloa ei kuulustelupöytäkirjassa mainita, mutta on mahdollista, että he saivat pistoolit mukaansa, sillä niiden mahdollisesta takavarikoinnista ei ole mainintaa. Suojelupoliisi oli takavarikoinut kuubalaisten mielenilmauksessa käyttämän banderollin.²¹⁵

Directorio Revolucionario Estudiantil oli Kuubassa vuonna 1960 perustettu kommunisminvastainen järjestö. CIA kiinnostui castronvastaisesta järjestöstä ja halusi tukea DRE:tä Kuuban sisäisessä mielipidevaikuttamisessa. CIA antoi DRE:n jäsenille myös sotilaallista koulutusta ennen vuoden 1961 epäonnistunutta Sikojenlahden maihinnousua. DRE:n johtajia teloitettiin, vangittiin ja useat DRE:n jäsenet pakenivat Kuubasta maihinnousuyrityksen jälkeen ja järjestön toiminta jatkui Kuuban ulkopuolella. CIA tuki taloudellisesti DRE:tä vuodesta 1961 vuoteen 1966. Taloudellisen tuen avulla DRE pystyi

²¹⁴ ”Kuubalaisten festivaalinvastainen mielenosoitus, 2.8.1962.” 108 XXXV D5, Festivaalin häiritsemiseen syyllistyneiden poikien vanhempien puhuttelut, 1/1962, Supo, KA.

²¹⁵ ”Kuubalaisten festivaalinvastainen mielenosoitus, 2.8.1962.” 108 XXXV D5, Festivaalin häiritsemiseen syyllistyneiden poikien vanhempien puhuttelut, 1/1962, Supo, KA.

kattamaan matkustuskuluja, julkaisemaan julkaisuja ja perustamaan pieniä edustustoja ympäri Latinalaista Amerikkaa. Vuoden 1962 kesällä edustustoja oli 17 eri valtiossa. DRE:n sotilaallisesta toiminnasta tuli ongelma CIA:lle, joka halusi DRE:n tekevän vain mielipidevaikuttamista. CIA ei pystynyt hallitsemaan DRE:tä ja järjestöjen välisen suhteen on kuvailtu olleen vaikea.²¹⁶

CIA:n asiakirjojen perusteella suojelupoliisi oli antanut kuubalaisten kuulustelupöytäkirjan CIA:lle. Yhdysvaltalaisen asiakirjojen mukaan kuulustelupöytäkirjan oli antanut CIA:n Helsingin asemapäällikölle VALINK/4:ksi kutsuttu suojelupoliisin työntekijä.

Kuulustelupöytäkirjan toimittaneen VALINK/4 kerrottiin olleen myös kuulustelun suorittanut henkilö. Pöytäkirjaa toimittaessaan hän oli kertonut, että osia kuulustelusta oli vääristelty ja ainoa kopio kuulustelupöytäkirjasta on suojelupoliisin arkistoissa. Pöytäkirjan vääristelyn syyksi CIA epäili, että suojelupoliisi halusi peitellä suhtautumistaan nuorisofestivaaliin ja festivaalin kohtaamiin vastatoimiin.²¹⁷ Vertaamalla CIA:n asiakirjaa suojelupoliisin asiakirjoihin selviää, että kuubalaisten kuulustelijana oli toiminut suojelupoliisin tarkastaja Kalevi Järvinen.²¹⁸

Suojelupoliisin ja CIA:n asiakirjoja vertaamalla selviää, että Järvinen luovutti kuulustelupöytäkirjan CIA:lle ja hänestä käytettiin peitenimeä VALINK/4. Merkittävämpi löytö on kuitenkin se, että suojelupoliisi vääristeli omia asiakirjojaan. Asiakirjojen sisällön vääristelystä nousee ensimmäiseksi kysymys, mitä tietoa vääristeltiin? Jäikö raportista puuttumaan jotain? Tämän jälkeen pitää pohtia, oliko tämä vain yksittäinen tapaus vai onko suojelupoliisi vääristellyt myös muita raportteja? Asiasta nousee myös muita kysymyksiä esiin. Miksi kuubalaisten kuulustelupöytäkirja luovutettiin CIA:lle? Oliko yhdysvaltalaiset pyytäneet sitä vai toimiko Järvinen oma-aloitteisesti? Vai oliko pöytäkirjan luovutuksen takana joku toinen suojelupoliisin työntekijä?

4.3 Valvontaryhmien toiminta

Helsingissä suojelupoliisin valvontaryhmät olivat suojelupoliisin oman suunnitelman mukaisesti läsnä lähes jokaisessa festivaalitapahtumassa. Suojelupoliisilla oli ollut tiedossa nuorisofestivaalin tapahtumat, kellonajat ja tapahtumapaikat. Useimmiten tapahtumia oli

²¹⁶ Chase 2021, 650–654.

²¹⁷ ”Dispatch: Interrogation of Cuban refugees”, 15.8.1962. NARA 104-10218-10006, NARA.

²¹⁸ ”Kuubalaisten festivaalinvastainen mielenosoitus, 2.8.1962.” 108 XXXV D5, Festivaalin häiritsemiseen syyllistyneiden poikien vanhempien puhuttelut, 1/1962, Supo, KA.

seurannut samassa paikassa yksi valvontaryhmä, mutta isoilla tapahtumapaikoilla, kuten Kaisaniemessä, valvontaryhmiä oli seuraamassa kaksi tai jopa kolme. Nuorisofestivaalin päätöstapahtumaa Kaivopuistossa oli ollut seuraamassa viisi valvontaryhmää. Lähes kokonaan valvomatta jäivät taidenäyttelyt ja klassisen musiikin konsertit.²¹⁹ Valvontaryhmien tuli tehdä heti ilmoitus järjestyshäiriöistä ja tapahtumien kulusta niiden päätyttyä. Ilmoitukset piti tehdä virka-aikana toimistopäällikkö Anselmi Mäkelälle tai tarkastaja Arvi Kolille. Virka-ajan päätyttyä ilmoitukset piti tehdä päivystäjälle.²²⁰ Suojelupoliisin valvontaryhmien läsnäolo kaikissa etukäteen suunnitelluissa tapahtumissa on ollut mahdotonta, mikäli valvontaryhmät ovat toteuttaneet kehotusta pareittain liikkumisesta. Todennäköisesti tapahtumissa ei oltu koko tapahtuman kesto, vaan suojelupoliisi kierteli festivaalitapahtumissa.

Nuorisofestivaalin aikana suojelupoliisin valvontaryhmät seurasivat tapahtumia ja etsivät tekivät ilmoituksia suojelupoliisin tilannepäivystykseen. Kokonaisuudessaan suojelupoliisi oli valvonut noin neljää sataa festivaalitapahtumaa. Suojelupoliisi kuunteli myös poliisiradiota. Valvontaryhmät pystyivät myös antamaan tarkentavaa tietoa poliisiradiosta kuulluista tapahtumista. Poliisin ilmoituksesta arabien ja libanonilaisten välisestä tappelusta etsivä Salmi osasi kertoa, että oli tapahtunut vain ”pari läpsäystä”. Helsinkiin tuli myös ilmoituksia nuorisofestivaalin tapahtumista Helsingin ulkopuolelta.²²¹ Suojelupoliisin päivystys ei ollut pelkästään kirjaamassa tapahtumia ylös. Päivystys toimi myös linkkinä valvontaryhmien välillä.²²² Päivystykseen tulleen tiedon mukaan 1.8.1962 Ylioppilastalon ympäristöön oli alkanut kerääntyä ihmisiä. Eräs henkilö oli ilmoituksen mukaan kuullut erään ihmisjoukon puhuneen siitä, miten he aikoivat antaa poliisille vastarintaa. Päivystysraportin mukaan ryhmä W oli lähtenyt paikanpäälle seuraamaan tilannetta.²²³

Valvontaryhmien ulkopuolella olleet neljä suojelupoliisin tarkastajaa oli määrätty valvomaan Kulttuuritalolla, Kansainvälisellä ylioppilasklubilla, Kansainvälisellä klubilla ja Teknillisellä ammattikoululla järjestettyjä keskustelutilaisuuksia läpi nuorisofestivaalin. Mikäli mitään erikoista ei havaittu, riitti tarkastajien ilmoitus päivystäjälle. Muuten tarkastajien tuli

²¹⁹ ”Festivaalitalaisuuksien valvonta Helsingissä”, päiväämätön. 108 XXXV D5 1962, Supo, KA; Tarkastajien kokous 26.7.1962. 108 XXXV D5, 1962, Supo, KA.

²²⁰ Tarkastajien kokous 26.7.1962. 108 XXXV D5, 1962, Supo, KA.

²²¹ ”Poliisiradiosta”, 31.7.1962. 108 XXXV D5 2/1962, Supo, KA; ”Päivystys”, 31.7.1962. 108 XXXV D5 2/1962, Supo, KA; ”Suojelupoliisin vuosikertomus 1962”. 61 XXII H1, 1962, Supo, KA.

²²² Tarkastajien kokous 26.7.1962. 108 XXXV D5, 1962, Supo, KA.

²²³ ”Päivystys klo. 15.00–22.00”, 1.8.1962. 108 XXXV D5, 2/1962; Supo, KA

raportoida Arvi Kolille, Anselmi Mäkelälle tai Henry Stenlundille.²²⁴ Suojelupoliisin tarkastajien ja valvontaryhmien tehtävien laajuuteen nähden valvontaraportteja on arkistoitu suhteellisen vähän. Tämä osittain kertoo siitä, ettei suojelupoliisin valvontaryhmät kohdanneet erityisen paljon huomiota herättäviä tapahtumia. On myös hyvin mahdollista, että raportoitavat asiat välitettiin suullisesti, eikä niistä jäänyt arkistoihin mitään.

Yksi harvoja raportteja suojelupoliisin yksittäisistä kohtaamisista nuorisofestivaalilla on etsivä Selänteen raportti. Etsivä Pentti Selänne raportoi 1.8.1962, että hänen ollessaan valvontatehtävissä Linnanmäellä häntä lähestyi humalassa ollut henkilö, joka pyysi häntä lähtemään mukaansa. Etsivää lähestynyt henkilö oli lähdössä ”metelöimään” Vanhalle Ylioppilastalolle. Raportissa ilmenee kyseisen henkilön tunnusmerkkejä ja muita tietoja hänestä, kuten hänen opiskelutaustansa. Myös hänen kanssaan ollutta miestä kuvaillaan, vaikka hän ei ollut osallistunut keskusteluun. Etsivä Selänne on ilmeisesti pyrkinyt selvittämään, onko kyseessä ollut järjestettyä vastatoimintaa nuorisofestivaalia kohtaan, mutta merkkejä tällaisesta ei ollut.²²⁵

Suojelupoliisin nuorisofestivaalin tapahtumia seuraamassa olleet työntekijät olivat päässeet seuraamaan myös tilaisuuksia, joihin tarvittiin kutsu sisäänpääsyä varten. Eräässä tapauksessa suojelupoliisin työntekijä arvioi, että hänet oltiin tunnistettu poliisimieheksi ovella, eikä häneltä pyydetty kutsukorttia. Kun häneltä oli myöhemmin kysytty sisäänpääsyyn vaadittuja asiakirjoja hän oli näyttänyt kauluksensa sisäpuolella ollutta virkavallan merkkiä.²²⁶ Toisessa tapauksessa järjestysmiehet olivat kysyneet, oliko suojelupoliisin henkilö poliisimestari Urjan lähettämänä tilaisuudessa. Hän oli päässyt tapahtumaan sisälle sanottuaan olevansa toisesta poliisitalosta.²²⁷ Aina sisäänpääsyä ei ollut myönnetty.²²⁸

Festivaalitapahtumiin sisäänpääsyn lisäksi suojelupoliisilla oli myös toinen ongelma. Kaikki suojelupoliisin työntekijät eivät olleet kielitaitoisia. Nuorisofestivaalin kansainvälisestä luonteesta johtuen usein tapahtumissa käytettiin muita kieliä kuin suomea, eikä kaikissa tapahtumissa ollut kielenkääntäjiä paikalla. Tarkastaja Ukko Jäntti oli ollut valvomassa

²²⁴ Tarkastajien aikataulu, päiväämätön. 108 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

²²⁵ Etsivä Selänne, 1.8.1962. 108 XXXV D5, 2/1962, Supo, KA.

²²⁶ ”Asia: Opetuksen demokratisoimisen periaatteet ja sen soveltaminen aikakautemme tarpeisiin”, päiväämätön. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²²⁷ ”Tiistai 31.7.1962 klo 9–13 ja 15–18”, 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²²⁸ Ryhmä B, 1.8.1962, 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

seminaaria opetuksen demokratisoimisesta, josta hän ei ollut ymmärtänyt kuin yhden puheenvuoron, joten loput seminaarista jäi sisällöllisesti pimentoon.²²⁹

Nuorisofestivaalin tapahtumia paikanpäällä seuranneet valvontaryhmien jäsenet kävivät keskusteluja festivaalivieraiden kanssa. Tarkastaja Järvinen oli keskustellut festivaalivieraan kanssa Suurtorilla kosmonautti Juri Gagarinin vastaanottotilaisuudessa. Eräs henkilö oli aloittanut Järvisen kanssa keskustelun ja tuonut esiin, että mikäli he olisivat olleet vastuussa festivaalijärjestyksestä, poliisin ei olisi tarvinnut puuttua järjestyshäiriöihin. Kyseinen henkilö oli myös maininnut, että italialaisissa, kuubalaisissa ja tsekkiläisissä festivaaliosallistujissa oli henkilöitä, jotka oli valittu delegaatioihin juuri Wienin vuoden 1958 nuorisofestivaalissa ilmenneiden välikohtausten takia. Järvinen epäili, että mies saattoi olla venäläinen, sillä tämä puhui liian täydellistä suomen kieltä.²³⁰ Suojelupoliisin mukaan myös Neuvostoliiton festivaalivaltuuskunnassa vaikutti olevan useita sujuvaa suomen kieltä puhuvia henkilöitä.²³¹ Se, mitä Järvisen kanssa keskustellut todella tarkoitti, on jäänyt epämääräiseksi. On mahdollista, että festivaalidelegaatiot olivat myös valmistautuneet festivaalinhäirintää sisällyttämällä delegaatioihinsa omia järjestysmiehiään. Festivaalilla ei ollut kuitenkaan havaittu juurikaan festivaalivieraiden ja mellakoitsijoiden välistä kahakointia. Väitteet delegaatioiden omien järjestysmiesten määristä saattoivat olla enemmän mahtailua kuin totta.

Suojelupoliisi tarkasti myös nuorisofestivaalia vastustaneiden järjestämiä vastafestivaalitapahtumia. Ylietsivä Alpo Neuvonen oli käynyt tarkastamassa hollantilaisen aluksen, jossa oli pidetty kansainvälistä ylioppilaskahvilaa. Aluksella hän oli puhutellut kahvilan englantilaista johtajaa ja hollantilaista apulaisjohtajaa. Aluksen oli vuokrannut World Alliance For Student Cooperation -niminen järjestö. Keskusteluiden perusteella järjestön tavoitteena oli järjestää erilaisia keskustelutilaisuuksia. Järjestön jakamassa englannikielisissä lehtisissä oli kuitenkin mainittu poliittinen ja uskonnollinen käännytystyö. Aluksella olleessa kahvilassa jaettiin myös *Helsinki Student News* -nimistä uutislehteä. Ylietsivä Neuvosen mukaan kahvilan toiminnan tarkoituksena vaikutti olleen vastapropagandan jakaminen.²³²

²²⁹ ”Asia: Opetuksen demokratisoimisen periaatteet ja sen soveltaminen aikakautemme tarpeisiin”, päiväamätön. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²³⁰ Tarkastaja Kalevi Järvinen, 4.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²³¹ Ylietsivä Tasanen, 6.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²³² Ylietsivä Alpo Neuvosen tarkastus ms. Matildella 1.8.1962. 108 XXXV D5, Festivaalin vastustamiseen liittyvä materiaali ja sen johdosta suoritettut puhuttelut ja kuulustelut, Supo, KA.

Häiriötapauksissa suojelupoliisin valvontaryhmien jäsenet joutuivat puuttumaan tilanteisiin. Ulkomaalaisten festivaalivieraiden ja järjestysmiesten välisessä välikohtauksessa suojelupoliisin etsivät olivat kyselleet kirjallisuutta jakaneiden ulkomaalaisten tarkoituksia ja joutuneet kertomaan järjestysmiesten kysellessä olevansa poliiseja. Etsivät eivät olleet kuitenkaan kertoneet olevansa suojelupoliisista. Australialaiset festivaalivieraat olivat jakaneet trotskilaista kirjallisuutta, jossa ei suojelupoliisin mukaan ollut painotietoja.²³³ Trotskilainen ideologia kumpusi Lev Trotskin ja Karl Marxin ideologisesta käsityksestä, että kommunismin tuli olla globaalia eikä vain valtion sisäistä. Trotskilaisuus täten haastoi Neuvostoliitossa valloillaan olleen kommunismin määritelmän.²³⁴ Tämä neuvostoliitonvastainen kirjallisuuden jakaminen oli ärsyttänyt festivaalijärjestäjiä. Järjestysmiehet olivat halunneet, että kirjallisuutta jakaneet henkilöt pidätettäisiin, mutta tähän etsivät olivat todenneet, ettei heidän ohjeistuksensa mukaan tähän ole tarvetta. SKDL:n kansanedustaja Virtanen oli halunnut myös tietää etsivien esimiehen nimen ja ilmoitti, että tapauksesta tullaan kirjoittamaan vielä demokraattilehdissä.²³⁵ Trotskilaista kirjallisuutta oli jaettu samana päivänä myös toisaalla, mikä oli myös johtanut järjestysmiesten tilanteeseen puuttumiseen. Tuolloin lehtisiä olivat jakaneet Englannin ja Ceylonin valtuuskuntiin kuuluneet festivaalivieraat.²³⁶

Suojelupoliisi oli listannut Helsingin nuorisofestivaalin aikana tapahtuneet järjestyshäiriöt. Suurin osa järjestyshäiriöistä oli ollut laadultaan vähäisiä. Asiakirjojen mukaan pääosin nuoret miehet aiheuttivat häirintää festivaalin kulkua vastaan. Huutelua, uhkailua, tavaroiden heittämistä väkijoukkoon ja ajoneuvoja kohti. Useissa tapauksissa järjestyshäiriö kirjattiin nimenomaan kommunisminvastaisesta huutelusta. Lukuisista järjestyshäiriöistä huolimatta väkivaltaisuuDET olivat jääneet vähäisiksi. Suojelupoliisin listausta tarkastellessa erityisenä huomiona voidaan nostaa se, että useimmissa tapauksissa on kirjattu myös tekijöiden vanhempien tiedot. Lisäksi näyttää siltä, että osassa tapauksista häiriöitä aiheuttaneiden vanhemmat ovat olleet suojelupoliisin henkilökortistossa.²³⁷ Suojelupoliisia näyttää kiinnostaneen häiriötekijöiden tietojen lisäksi myös heidän vanhempiensa ja puolisoitten tiedot.

²³³ Ylietsivä Tasanen, 4.8.1962. XXXV D5 Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²³⁴ Kassimeris ja Price 2021, 357.

²³⁵ Ylietsivä Tasanen, 4.8.1962. XXXV D5 Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²³⁶ Ryhmä Neuvonen, 4.8.1962. XXXV Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²³⁷ Luettelo järjestyshäiriöistä, päiväämätön, 104 XXXV D5, Luettelo järjestyshäiriöistä 1962, Supo, KA.

Pohjosen mukaan kaikkia diplomaatteja, myös Neuvostoliiton diplomaatteja, valvottiin Suomessa kaiken aikaa.²³⁸ Tätä väitettä tukee suojelupoliisin toiminta nuorisofestivaalilla. Valvontaryhmä tunnisti Helsingin ydinkeskustassa Neuvostoliiton suurlähettiläs Zaharovin ja lähetystöneuvos Filippovin ja valvontaryhmä alkoi seuraamaan heitä. Varjostus päättyi, kun Zaharov ja Filippov noin puolen tunnin kuluttua suuntasivat kohti Neuvostoliiton suurlähetystöä.²³⁹ Myös suojelupoliisin etsivä Erkki Anttila oli valvontatehtävältään lähtiessä Helsingin Työväenopistolta huomannut hänelle tutulta näyttäneen henkilön menneen pimeään ja tiheään puistikkoon. Anttilan mielenkiinto heräsi ja hän lähti seuraamaan tätä henkilöä. Etsivän seuraama henkilö osoittautui Neuvostoliiton 1. lähetystösihteeri Juri Voroniniksi. Anttila käveli Voroninin ohitse ja pyrki palaamaan vielä uudestaan paikalle, mutta Voronin oli jo tällöin poistunut paikalta.²⁴⁰ Voronin oli tunnettu KGB:n poliittisen tiedustelun henkilö ja toimi KGB:n residenttinä Helsingissä 1960-luvun alussa.²⁴¹ Myös festivaalitapahtumiin osallistuneiden diplomaattien läsnäolo huomioitiin valvontaryhmien raporteissa.²⁴² Suojelupoliisin työntekijät osasivat tunnistaa Neuvostoliiton diplomaatteja ja selvästi heillä oli jonkinlainen käsky myös tarkkailla heitä, mikäli heitä havaitaan.

Samansuuntaista tarkkailua suojelupoliisi teki myös länsimaita kohtaan. Suojelupoliisi oli epäillyt, että kahdella yhdysvaltalaisella vierailijalla olisi ollut tarkoituksenaan nuorisofestivaalien häirintä Helsingissä ollessaan. Kirjailijat Herbert Romerstein ja Charles Wiley²⁴³ olivat asuneet hotelli Klaus Kurjessa. Romerstein oli viettänyt hotellissa vain yhden yön, jonka jälkeen hän oli suojelupoliisin tietojen mukaan siirtynyt majoittumaan muualle. Suojelupoliisin ilmoituksessa mainitaan, että Romerstein oli keskustellut tuttavallisesti hotellin aulassa Paul Sunin kanssa, joka oli Pan America World Airwaysin Suomen-osaston johtaja. Wiley oli puolestaan majoittunut Klaus Kurjessa ja myös hotelli Vaakunassa. Wiley ei ollut tietojen mukaan liikkunut paljon, mutta hänen luonaan oli käynyt naispuolinen vieras. Wiley oli tuonut ilmi, että hän oli ollut pahoillaan siitä, että häntä oli aikaisemmin kehoitettu poistumaan Neuvostoliitosta. Arvi Kolin mukaan mitään epäilyttävää ei ollut kuitenkaan

²³⁸ Pohjonen 1999, 92.

²³⁹ Ryhmä Westerberg:n selostustus tapahtumista, 5.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁴⁰ Havaintoselostus, 3.8.1962, 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁴¹ Rentola 1997, 486; Rentola 2009, 37.

²⁴² Ylietsivä Tasanen, 3.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁴³ Suojelupoliisin asiakirjassa virheellisesti Sharles Wiley.

ilmennyt.²⁴⁴ Asiakirjan perusteella suojelupoliisi vaikuttaa saaneen Romersteinin ja Wileyn liikkeistä ja toiminnasta koskevia tietoja hotellin henkilökunnalta. Tietoa siitä, miksi kyseisiä henkilöitä tarkkailtiin, ei asiakirjoissa mainita, joten on mahdollista, että Romersteinin keskustelut Paul Sunin kanssa olivat aiheuttaneet epäilyksiä.

Paul Suni oli suojelupoliisille tuttu jo 1950-luvun lopulta. Vuonna 1958 Suni oli yrittänyt houkutella aikaisemmin mainittua neuvostoliittolaista lähetystösihteeri Juri Voroniniä loikkaamaan Yhdysvaltoihin. Voronin kuului myös KGB:n henkilökuntaan Suomessa, jonka tehtävänä Suomessa oli poliittinen tiedustelu. Kimmo Rentolan mukaan Paul Suni oli tiedustelumies, joka teki töitä Yhdysvalloille. Tästä suurvaltojen välisestä tiedustelumiesten välikohtauksesta syntyneeseen selkkaukseen joutui puuttumaan myös presidentti Kekkonen. Sunille oli annettu varoitus tapahtuneesta ja Voronin oli kutsuttu jo takaisin Neuvostoliittoon ennen tutkimusten alkua.²⁴⁵ On hyvin mahdollista, että Sunin toimintaa Suomessa oli tarkkailtu jossain määrin, mikä johti myös nuorisofestivaalin aikana heränneisiin epäilyihin mahdollisesta häirinnästä.

Tietojen hankinnassa suojelupoliisilla oli apunaan tietolähteitä nuorisofestivaaliin osallistuneiden kotimaisten valtuuskuntien sisällä. Etelä-Karjalan festivaalivaltuuskunnan majointipaikassa pidettiin joka aamu tiedotustilaisuus, johon osallistui useiden valtuuskuntien johtajia ja helsinkiläisiä kommunisteja. Tiedotustilaisuudessa oli tuotu esiin, että mellakoinnin taustalla olivat olleet kokoomus ja SDP. Lisäksi suojelupoliisia oli moitittu kykenemättömyydestä selvittää mellakoinnin johtajia. Tulevista tilaisuuksista tiedotustilaisuudessa mainittiin 1.8. järjestetty ”Nuorten Kansakuntien Juhla”, johon odotettiin häiriöitä. Lisäksi oli huhua, että helsinkiläiset aikoivat järjestää jonkinlaista mielenilmausta mellakointia vastaan, mutta ei ollut tietoa mielenilmauksen järjestäjistä. Suojelupoliisi sai myös tiedon, että noin kaksikymmentä pohjalaista festivaaliosallistujaa oli joutunut tappeluun lättähattujen kanssa Kallion kirkon luona.²⁴⁶

Tietolähteen mukaan festivaalin edetessä oli osallistujien innokkuus festivaalia kohtaan laantunut. Vieraat eivät enää yhtä innokkaasti käyttäneet nuorisofestivaalin tunnuksia ja festivaalitilaisuuksiin osallistuminen oli vähentynyt. Varsinkin nuoret miehet olivat alkaneet

²⁴⁴ Charles Wiley majoittui hotelli Klaus Kurjessa 25.7.–4.8.1962 välisen ajan ja hänellä oli myös huone hotelli Vaakunassa 26.7.–27.7.1961. Otsikoimaton ilmoitus, 4.8.1962. 107 XXXV D5, Supo, KA. Myös Virta 2022, 385.

²⁴⁵ Rentola 1997, 486–487.

²⁴⁶ ”Akseli Väkan kertomaa”, 1.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA

viettä enemmän aikaa ravintoloissa ja majoitustiloissa alkoholia juoden. Festivaalivieraiden keskuudessa alkoi myös levitä huhua mahdollisista rähinöistä festivaalin lopputilaisuudessa, minkä takia osallistujia oli lähtenyt kotiin festivaalista.²⁴⁷ Suojelupoliisi oli saanut Akseli Väkäksi kutsutulta henkilöltä tarkat listaukset suomalaisten valtuuskuntien osallistujamääristä, joiden mukaan 3.8. mennessä oli festivaalilta lähtenyt 77 osallistujaa kotiin. Festivaalijärjestäjät pyrkivät ilmoituksen mukaan saamaan lisää osallistujia ainakin Turusta, Tampereelta ja Imatralta. Lisäosallistujien haalimisen tarkoituksena oli saada festivaalin lopetusjuhlaan mahdollisimman paljon osallistujia.²⁴⁸

Toinen henkilö, jolta suojelupoliisi sai tietoja valtuuskuntien sisältä, oli jo luvuissa 2.2 ja 3.1 mainittu Olavi Anttonen. Anttonen oli ilmoittanut, että Pohjois-Savon valtuuskuntaan kuuluneita naisia oli häiriköinyt joukko lättähattuja. Anttonen mukaan myös festivaaliosallistujien välillä oli ollut selkkauksia.²⁴⁹ Anttonelta saatujen tietojen mukaan Pohjois-Savon festivaalivaltuuskunta oli saapunut Helsinkiin 28.7.1962 ja valtuuskunnan johtaja oli kiuruveteläinen kommunisti Pentti Piippo. Valtuuskunnalle oli painotettu pidättäytymistä osallistumisesta sanaharkkoihin tai väkivaltaisuuksiin, joihin festivaalin vastustajat saattoivat heitä yllyttää. Festivaalivieraita kehoitettiin kulkemaan kaupungilla ryhmissä. Majapaikassa oli ollut keskustelua mellakoinnin taltuttamisesta ja siihen vaadittavista keinoista. Anttonen oli kuullut myös huhua, että Kuuban valtuuskunnan käyttämän auton katolle olisi yritetty kiinnittää kuubanvastaista julistetta, mutta teko olisi keskeytetty väkivalloin.²⁵⁰

Suojelupoliisi oli saanut ilmoituksen ”Muuriksi” kutsutulta henkilöltä, että hänellä oli tietoa festivaaliosallistujien bussin ikkunoita rikkoneesta henkilöstä. ”Muuri” halusi ilmoittaa asiasta poliisille, mutta ilman, että hänen henkilöllisyytensä paljastuisi. Kyseinen henkilö pelkäsi joutuvansa väkivallan uhriksi, mikäli hänen nimensä tulee esiin. Suojelupoliisin tarkastaja Arvi Kolin mukaan tapaus tuli käsitellä niin, ettei ”Muurin” yhteys suojelupoliisiin tule esille.²⁵¹ Suojelupoliisi sai myös ilmoituksia useiden eri nuorisofestivaalin majoituspaikkoina toimineiden koulujen vahtimestareilta. Nämä ilmoitukset käsittelevät

²⁴⁷ ”Akseli Väkan kertomaa”, 3.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁴⁸ ”Akseli Väkan kertomaa”, 4.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁴⁹ ”Olavi Anttonen festivaalokokemuksia”, 2.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁵⁰ ”Olavi Anttonen festivaalokokemuksia”, 1.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁵¹ Arvi Koli, 31.7.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

majapaikoilla tapahtuneita häiriötapauksia. Usein kyseessä oli nuorison aiheuttamaa huutelua tai ilkivaltaa.²⁵²

Suojelupoliisi kuuli huhuja, että mellakointi jatkuisi taas lauantaina 4.8.1962, mutta siihen saakka olisi rauhallista. Tietojen mukaan mellakointi oli ollut sponttaania, mutta sen järjestämisestä oli kuitenkin jonkin verran sovittu etukäteen.²⁵³ Lauantaina 4.8. ei ollut kuitenkaan havaittu suurempia järjestyshäiriöitä, vaikka kaupungilla oli ollut väkeä runsaasti ja myös humalassa olleita oli ollut paljon.²⁵⁴ Suojelupoliisi saanut tietoonsa huhuja myös mahdollisesta mielenosoituksesta Kaivopuistossa. Suojelupoliisi oli lähettänyt auton ja useita henkilöitä partioimaan majoituspaikkojen läheisyyteen. Lopulta loppupäivän aikana ei ollut havaittu mitään erikoista ja suojelupoliisin mukaan festivaalilaisuudet olivat edenneet rauhallisesti.²⁵⁵ Poliisiradiosta saadun tiedon mukaan kello 23.00 jälkeen oli ollut kuitenkin useita häiriöitä majoituskoulujen läheisyydessä.²⁵⁶

Nuorisofestivaali päättyi maanantaina 6.8.1962 ja Helsingissä järjestettiin päättäjäiskulkue, joka päättyi Kaivopuistoon, jossa oli ollut suurjuhla rauhan ja ystävyyden, aseistariisunnan ja rauhanomaisen rinnakkaiselon puolesta – atomiaseita vastaan. Kulkueet olivat lähteneet Hakaniemen ja Hietalahden toreilta ja yhdistyneet Kauppatorilla.²⁵⁷ Suojelupoliisin valvontaryhmät olivat valvoneet päättäjäiskulkueen kulkua. Ryhmä-Nu valvoi juhlakulkuetta Hietalahdentorilta Kauppatorille.²⁵⁸ Ryhmä-Ne seurasi kulkuetta Hakaniementorilta.²⁵⁹ Ryhmä W raportoi, että päättäjäiskulkueeseen oli yrittänyt liittyä noin 70 henkilön atomisodanvastustajien ryhmä. Festivaalijärjestäjät eivät halunneet heitä kulkueeseen, ja poliisi oli estänyt heidän liittymisensä kulkueen perälle. Mielenilmauksena tapauksesta atomisodanvastustajat olivat jääneet Hakaniementorille pariaksi tunniksi.²⁶⁰ Päättökulkueen päälle oli tiputettu länsimielisiä propagandalentolehtisiä hotelli Palacen terassilta. Tapauksesta

²⁵² Etsivä Jääskeläinen, päiväämätön. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA; Vahtimestarit Nissinen ja Lehtinen, päiväämätön. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA; Ylietsivä Torsten Westerberg, 27.7.1962. 108 XXXV D5, 1/1962, Supo, KA.

²⁵³ ”Havaintoja”, 2.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁵⁴ ”Ryhmä Westerberg, selostus tapahtumista 4.8.62 klo 19.00–5.8.62 klo 02.00.” 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA; Ryhmä B 4.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁵⁵ ”Päivystyskertomus lauantaina 4 päivänä elokuuta 1962 klo 13.00–22.00.” 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁵⁶ ”Poliisiradio 4.8.1962”. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁵⁷ Krekola 2012, 142–143.

²⁵⁸ ”Ryhmä-Nu,” 6.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁵⁹ ”Ryhmä Neuvonen”, 6.8.1962. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁶⁰ ”Ryhmä Westerberg, selostus tapahtumista 6.8.62–7.8.62 klo 03.00.” 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

suojelupoliisi oli saanut lisätietoja hotellirakennuksen sähkömieheltä, joka oli nähnyt kahden miehen menevän rakennuksen kattoterassille. Muuten festivaalin päätöskulkue oli suojelupoliisin havaintojen mukaan edennyt rauhallisesti.²⁶¹

Päättäjäismarssin jälkeen festivaalikansa oli kokoontunut Kaivopuistoon, jossa etsivä Leif Fast oli löytänyt revittyjä englanninkielisiä lehtiä ja hän otti kolme lehteä mukaansa. Etsivän mukaan ottamat lehtiset olivat *News Features*, *East Europe* ja *Children Of Mao Tse Tung*. Kaksi ensimmäistä olivat Yhdysvalloissa painettuja julkaisuja, jotka käsittelivät muun muassa nuorisofestivaalin taustalla olleita järjestöjä, Suomen ja Neuvostoliiton suhteita ja kommunististen eurooppalaisten valtioiden ongelmia. *Children Of Mao Tse Tung* -lehtinen käsitteli kommunistisen Kiinan koulu- ja nuorisokasvatusjärjestelmän ideologista tehokkuutta.²⁶² Todennäköisesti festivaalijärjestäjät olivat repineet neuvostoliitonvastaiset lehtiset.

Neuvostoliitonvastainen kirjallisuus nousi esiin myös etsivä Kaukiselle. Valvoessaan festivaalin lopettajaisjuhlaa suojelupoliisin etsivä Matti Kaukinen törmäsi sattumalta tilanteeseen, jossa festivaalijärjestäjät yrittivät saada lehtisiä jakaneen miehen kiinni. Järjestysmiehet saivat kyseisen henkilön kiinni ja veivät hänet poliisiautolle. Järjestysmiehet olisivat halunneet myös mukaan poliisiautoon varmistaakseen, ettei poliisi päästä henkilöä heti vapaaksi, mutta tätä poliisi ei ollut sallinut.²⁶³ Suojelupoliisin kuulustelussa tuli ilmi, että lehtisiä jakanutta Yrjö Saulamo oli lähestynyt hänelle tuntematon englantia ja ruotsia puhunut henkilö. Kyseinen henkilö oli kuulunut CIA:n tukemaan Scandinavian Youth Service (SYS) -nimiseen järjestöön. Suojelupoliisi ei ollut tietoinen yhdysvaltalaisen roolista järjestön taustalla. Saulamo lähestynyt henkilö oli kysynyt, haluaisiko hän jakaa kommunisminvastaisia lehtisiä. Saulamo oli suostunut ja hän oli saanut viisi pakettia, joiden sisällöstä hänellä ei ollut tarkempaa tietoa. Hän ehti lopulta antamaan vain yhden paketin festivaaliosallistujille. Suojelupoliisi sai haltuunsa oletettavasti paketissa olleen espanjankielisen *Informe Especial* -nimisen lehtisen. Saulamo oli pudottanut loput paketit, kun järjestysmiehet alkoivat jahtaamaan häntä, eikä hänellä ollut tietoa siitä, mitä muille paketeille oli tapahtunut.²⁶⁴ Suojelupoliisin arkistosta löytyy kappale *Informe Especial* -

²⁶¹ ”Päivystys 6.8. klo 15.00–22.00”. 107 XXXV D5, Supon valvontaryhmien päivittäiset raportit, Supo, KA.

²⁶² Etsivä Fast, 7.8.1962. 107 XXXV D5, Festivaalin vastustamiseen liittyvä materiaali ja sen johdosta suoritettut puhuttelut ja kuulustelut, 1962, Supo, KA.

²⁶³ Etsivä Kaukinen, 8.8.1962. 107 XXXV D5, Festivaalin vastustamiseen liittyvä materiaali ja sen johdosta suoritettut puhuttelut ja kuulustelut, 1962, Supo, KA.

²⁶⁴ Etsivä Fast, 7.8.1962. 107 XXXV D5, Festivaalin vastustamiseen liittyvä materiaali ja sen johdosta suoritettut puhuttelut ja kuulustelut, 1962, Supo, KA: Krekola 2012, 202.

lehtisestä, jossa käsitellään muun muassa KGB:n suorittamaa terroria ja Neuvostoliiton vaikutusvaltaa Suomeen. Huomionarvoista *Informe Especial* -lehtisessä on se, että se oli painettu Yhdysvalloissa ja yksi lehtisen toimittajista oli ollut jo aiemmin mainittu *News Features*.²⁶⁵ Kun tämän lisäksi ottaa huomioon sen, että Saulamalle propagandamateriaalia antanut henkilö oli toiminut CIA:n tukemalle SYS:lle, on hyvin todennäköistä, että CIA oli *Informe Especial* -lehtisen taustalla.

4.4 Cubela ja Kaminsky: toinen näytös

Aikaisempi tutkimus on perehtinyt jo syvällisesti Helsingin nuorisofestivaalin aikaiseen mielipidevaikuttamiseen, joten tässä tutkielmassa asiaa käsitellään lyhyesti. Yhdysvallat oli panostanut Helsingin suurlähetystöstä käsin nuorisofestivaalin vastaiseen toimintaan, joka oli tarkoituksenmukaista ja toiminta oli hyvin rahoitettua.²⁶⁶ Yhdysvaltalaiset järjestivät vastafestivaalin, jonka tarkoituksena oli tarjota länsimielistä kulttuuritarjontaa festivaaliosallistujille. Erityisesti vastafestivaalilla pyrittiin vaikuttamaan neuvostomaista ja entisistä siirtomaista Helsinkiin saapuneisiin festivaaliosallistujiin. Vastafestivaalin järjestäjänä oli yhdysvaltalainen järjestö Independent Research Service (IRS). IRS oli järjestänyt samanlaista toimintaa myös aikaisemmin Wienin nuorisofestivaalilla ja järjestöä rahoitti CIA. Yhdysvaltalaiset vastafestivaalitapahtumat järjestettiin Helsingin keskustassa ja vastafestivaalissa jaettiin tuhansittain propagandakirjallisuutta. Nuorisofestivaalin aikana julkaistiin myös IRS:n ja Scandinavian Youth Servicen (SYS) toimittamaa eri kielillä julkaistua *Helsinki Youth News* -nimistä lehteä. *Helsinki Youth News*:iä painettiin päivittäin 20 000 kappaletta. Yhdysvaltalaiset vastasivat julkaisun sisällöstä, ja julkaisun toimituspäällikkö työskenteli myös CIA:lle. Krekolan mukaan *Helsinki Youth News* oli yhdysvaltalaisten merkittävin panostus Helsingin nuorisofestivaalissa.²⁶⁷

Massapropagandan lisäksi yhdysvaltalaisilla oli myös kohdennettua toimintaa Helsingissä. CIA alkoi organisoida Ronaldo Cubelan tapaamista heinäkuun viimeisinä päivinä. CIA:n agenttina toiminut Carlos Tepedino, peitenimeltä AMWHIP/1, saapui Helsinkiin 30.7.1962 ja otti yhteyttä Yhdysvaltojen Helsingin suurlähetystöön. Fallucci oli saapunut Helsinkiin muutama päivä aikaisemmin ja ottanut yhteyttä CIA:n Helsingin asemapaikan päällikköön Frank Fribergiin. CIA:n virkailija Fallucci otti Tepedinoon yhteyttä, ja he tapasivat hotelli

²⁶⁵ *Informe Especial*. 108 XXXV D5, Festivaalin vastustamiseen liittyvä materiaali ja sen johdosta suoritettut puhuttelut ja kuulustelut, 1962, Supo, KA.

²⁶⁶ Virta 2022, 384.

²⁶⁷ Krekola 2012, 187–195.

Vaakunassa.²⁶⁸ Falluccin oli halunnut pitää Tepedinon kiireisenä, joten he menivät päivälliselle helsinkiläiseen ravintolaan ja palasivat vielä hotelli Vaakunan baariin. Tapaamisen aikana he olivat keskustelleet Cubelan tapaamisesta ja Tepedinon roolista värväyksessä. Hänen tuli seurata tarkasti CIA:n ohjeistusta, minkä hän myös ymmärsi. Fallucci oli arvioinut, että Tepedino ihaili Cubelaa, minkä takia Tepedinoa piti seurata ja ohjeistaa tarkasti. Tepedinon käyttö ei ollut ideaalisin vaihtoehto Cubelan lähestymiseen johtuen Tepedinon suhtautumisesta Cubelaan.²⁶⁹

Heinäkuun viimeisenä päivänä CIA ryhtyi selvittämään Cubelan olinpaikkaa. CIA yritti käyttää myös toista agenttiaan hyväksi löytääkseen Cubelan. Agentti UNRUMBLE/2 ei kuitenkaan osannut kertoa, missä Cubela oli. CIA tapasi uudestaan Tepedinon kanssa CIA:n käyttämässä hotelli Kämpissä, josta he siirtyivät jälleen päivälliselle. Tepedinon kuvailtiin olleen hyvin jännittynyt, kun Cubelaa ei ollut löytynyt. Päivällisen jälkeen he lähtivät eri yökerhoille etsimään Cubelaa. Tepedinon mukaan Cubela viihtyi yökerhoissa, mutta CIA ei olettanut löytävänsä näin Cubelaa, vaan yökerhokierrokselle lähdettiin enemmänkin miellyttääkseen Tepedinoa. Cubelaa ei löytynyt ja etsintöjä päätettiin jatkaa seuraavana päivänä.²⁷⁰

1.8.1962 Cubelaan saatiin lopulta yhteys. CIA oli alkanut Tepedinon avulla soittamaan eri helsinkiläisiin hotelleihin ja lopulta Cubela löytyi hotelli Tornista. Cubela oli ollut hotelli Tornin huoneessa numero 201, jonka puhelimeen oli vastannut Kuuban uusi diplomaattinen edustaja Suomessa. Cubelan oli ollut suihkussa, joten Tepedino jätti viestin, että hän soittaa takaisin. CIA ohjeisti Tepedinoa olettamaan, että keskustelua kuunnellaan. Tepedino soitti uudestaan huoneeseen numero 201, jolloin Cubela vastasi puhelimeen. Tepedino unohti välittömästi saamansa ohjeistukset ja aloitti rivakan keskustelun espanjaksi. Cubela suostui saapumaan Tepedinon hotellihuoneeseen hotelli Vaakunaan. CIA:lla oli käynyt tuuri. Cubela oli ollut kyseisessä hotellihuoneessa vain käymässä suihkussa, sillä hän asui yhä Kuuban delegaation yhteismajoituksessa.²⁷¹ CIA joutui käyttämään jopa epätoivoisia keinoja saadakseen kontaktin Cubelaan. Eri hotelleihin soittelu yrityksenä löytää tietty henkilö oli

²⁶⁸ "Memo: Summary of contacts with AMWHIP/1 and AMLASH/1", 9.1.1962. NARA 104-10215-10210, NARA; "Cable: (Iden) eta Hels 26 July", 20.7.1962. NARA 104-10215-10080, NARA.

²⁶⁹ "Memo: Summary of contacts with AMWHIP/1 and AMLASH/1", 9.1.1962. NARA 104-10215-10210, NARA.

²⁷⁰ "Handwritten notes re Cuban medical student in Paris", päiväämätön. NARA 104-10079-10015, NARA; "Memo: Summary of contacts with AMWHIP/1 and AMLASH/1", 9.1.1962. NARA 104-10215-10210, NARA.

²⁷¹ "Memo: Summary of contacts with AMWHIP/1 and AMLASH/1", 9.1.1962. NARA 104-10215-10210, NARA.

aikavievää ja mahdollisesti turhaa. CIA:lle kuitenkin oli käynyt onnenkantamoinen ja he soittivat juuri oikeaan aikaan hotelli Torniin. Todennäköisesti Cubela olisi ajan kanssa löytynyt, mutta nyt CIA onnistui luomaan vaihikka kontaktin Cubelaan.

Tepedino tapasi Cubelan hotelli Vaakunassa ja he olivat keskustelleet noin seitsemän tunnin ajan. Tapaamisen päätyttyä Tepedino otti sovitusti yhteyttä CIA:han. Tepedinon mukaan hän oli saanut suostuteltua Cubelan tapaamaan CIA:n edustajat. Tätä varten Tepedino oli sopinut tapaamisen vielä samalle päivälle.²⁷² CIA olisi halunnut enemmän aikaa valmistautua tapaamista varten. CIA varasi kabinettihuoneen ravintola White Ladystä, jota CIA:n Helsingin asemapaikka oli suositellut tapaamispaikaksi. CIA:n edustajat²⁷³ olivat saapuneet ravintolaan ensin ja Tepedino ja Cubela saapuivat ravintolaan yhdessä. Tepedinon ehdottamaa tutustumiskeskustelua ei ehditty käymään, kun Cubela oli aloittanut heti puhumaan omasta asemastaan Kuubassa. Cubela oli raportin mukaan vaikuttanut kiihtyneeltä ja stressaantuneelta, mutta samalla hän oli tuonut asiansa esiin rauhallisesti. Cubela ei ollut aikonut palata enää takaisin Kuubaan, mutta keskusteltuaan Tepedinon kanssa, hän oli tullut siihen tulokseen, että hän voisi saada aikaiseksi enemmän palaamalla takaisin Kuubaan.²⁷⁴

Konkreettinen asia, joka CIA:n ja Cubelan tapaamisessa oli noussut esiin, oli Cubelan halukkuus osallistua johonkin suureen toimenpiteeseen. Fallucci arvioi, että Cubela olisi ollut kykenevä väkivaltaiseen toimintaan.²⁷⁵ Hän ei halunnut riskeerata henkeään minkään pienen asian takia. Cubelalla oli suunnitelmia sabotoida öljyjalostamo Kuubassa, jolla hän uskoi olevan suuri vaikutus Kuuban sisäisen tasapainon järkyttämiseksi. Cubela myös ilmoitti halukkuutensa salamurhata Neuvostoliiton Kuuban suurlähettiläs ja tarvittaessa myös Fidel Castro. Cubelan mukaan Kuubassa olisi helpompi suorittaa vallankaappaus, mikäli Fidel Castro olisi kuollut. Hän ei uskonut, että Raul Castro tai Che Guevara saisivat tarpeeksi kannatusta oppositiota vastaan. CIA oli pääasiassa kuunnellut Cubelan tavoitteita ja pyrkimyksiä, mutta oli sanonut, ettei Neuvostoliiton suurlähettilään salamurhalla olisi haluttua vaikutusta. CIA ei ollut lupautunut mihinkään, mutta oli tuonut Cubelalle esiin, hänen kaavailemansa suuret toimet vaativat paljon suunnittelua ja koordinointia

²⁷² Cubelan ja CIA:n tapaaminen on virheellisesti aikaisemmassa tutkimuksessa esitetty tapahtuneen vasta vuonna 1963. Katso Weiner 2007, 208 ja Rislakki 2023, 55.

²⁷³ CIA:n asiakirjassa on kirjoitettu CIA:n edustajista monikossa, mutta nimeltä ei mainita kuin Fallucci. "Memo: Summary of contacts with AMWHIP/1 and AMLASH/1", 9.1.1962. NARA 104-10215-10210, NARA..

²⁷⁴ "Memo: Summary of contacts with AMWHIP/1 and AMLASH/1", 9.1.1962. NARA 104-10215-10210, NARA.

²⁷⁵ "AM-LASH file material", 15.8.1975. NARA 157-10008-10211, NARA.

onnistuaan. CIA ei ollut valmis samanlaisella aikataululla osallistumaan Cubelan haluamiin toimintoihin. CIA yritti selvästi hillitä Cubelan innokkuutta.

Useita tunteja kestänyt tapaaminen päättyi puolen yön jälkeen 2.8.1962. Cubela, Tepedino ja Fallucci lähtivät ravintolasta yhteisellä taksilla. Cubela ja Tepedino jatkoivat iltaa helsinkiläisessä yökerhossa ja Fallucci meni hotellilleen. Fallucci arvioi, että tapaaminen oli pysynyt salassa, eikä mitään turvallisuusuhkia ollut noussut ilmi. Varmuuden vuoksi he eivät enää tavanneet julkisella paikalla uudestaan. Uusi tapaminen pidettiin Tepedinon hotellihuoneessa iltapäivällä 2.8.1962. Tuolloin Cubela vahvisti halunsa osallistua toimiin Fidel Castron hallintoa vastaan. Tässä tapaamisessa sovittiin uusien tapaamisten järjestäminen Tukholmassa ja Pariisissa. Tepedinon arvioitiin olevan parasta lähteä Helsingistä melko pian, sillä hän oli törmännyt useisiin hänet tunteviin ihmisiin Helsingissä. Tepedino lähti Helsingistä 5.8.1962 ja Cubela jäi Helsinkiin nuorisofestivaalin loppuun saakka, jotta hänen poistumisensa ei herättäisi epäilyksiä. CIA ja Cubela sopivat päivittäisestä tapaamispaikasta, mikäli olisi tullut pakottava tarve tapaamiselle. Elokuun seitsemäntenä päivänä sekä CIA:n Fallucci ja Cubela lensivät sattumalta samalla lennolla Tukholmaan.²⁷⁶

CIA oli myös kiinnostunut muista mahdollisista kuubalaisista, jotka olisivat halukkaita loikkaamaan länteen. Fallucci mukaan kuubalaisten värväysmahdollisuudet olivat olleet huonoja, sillä he olivat nuoria ja ideologisesti Castron kannattajia. CIA:n agentit Tepedino ja Quintero olivat myös tarkastelleet listaa Kuuban delegaation osallistujista, mutta heidän mielestään delegaatiossa ei ollut mahdollisia kohteita värväykselle.²⁷⁷ Ainoana mahdollisena vaihtoehtona CIA oli pitänyt Jose Venegasia, joka oli Kansainvälisen ylioppilasliitto IUS:n jäsen Prahassa. Tepedino ja Cubela eivät kuitenkaan halunneet olla tekemisissä Venegasin kanssa. Tepedino oli vakuuttunut, että Venegas osaisi yhdistää hänen läsnäolonsa Cubelan loikkaamiseen. Cubela taas ei halunnut jakaa oikeita ajatuksiaan Venegasille, mikäli Cubela oli vielä palaamassa Kuubaan. Tepedino ja Cubela molemmat uskoivat, että yhteydenotto Venegasiin vaarantaisi Cubelan paluun Kuubaan.²⁷⁸

Luvussa 4.2 mainitut poliisin pidättämät ja suojelupoliisin kuulustelemat Kuuban kansalaiset olivat yhdysvaltalaisien asiakirjojen mukaan Directorio Revolutionario Estudiantil (DRE) -

²⁷⁶ "Memo: Summary of contacts with AMWHIP/1 and AMLASH/1", 9.1.1962. NARA 104-10215-10210, NARA.

²⁷⁷ "Cable: AMWHIP/1 first contacted AMLASH/1 morning 1 Aug", 1.8.1962. NARA 104-10215-10075, NARA

²⁷⁸ "Memo: Summary of contacts with AMWHIP/1 and AMLASH/1", 9.1.1962. NARA 104-10215-10210, NARA.

nimisen järjestön jäseniä. DRE oli CIA:n lähettämä järjestö nuorisofestivaaliin, jonka tehtävänä oli suorittaa Kuuban hallinnonvastaista toimintaa. Järjestön tavoitteina oli minimoida Kuuban delegaation vaikutus festivaalissa ja etsiä kuubalaisia, jotka olisivat halukkaita loikkaamaan länteen. CIA:n raportin mukaan kaksikko pidätettiin poliisiin toimesta kahdesti ja jälkimmäisen kerran jälkeen heitä raportin mukaan kehoitettiin poistumaan Suomesta pikimmiten. CIA:n Helsingin asemapaikan mukaan järjestön toiminnalla oli ollut vaikutusta nuorisofestivaalissa.²⁷⁹ Tarkemmin DRE:n toiminnan vaikuttavuutta ei eritellä.

DRE:n toiminnasta löytyy myös sen oma raportti, joka kuvailee tapahtumia nuorisofestivaalissa. Raportissa käydään läpi päivittäiset tapahtumat festivaalin aikana. 29.7.1962 DRE aloitti Helsingissä valmistelut festivaalihäirintää varten. Kaksi järjestön jäsentä valmisti valkoiseen lakanaan tehdyn ”Freedom for the 15000 young prisoners for Cuba” banderollin. Loput jäsenistä etsivät mahdollisimman hyvää paikkaa järjestää mielenilmaus. Illalla ryhmä liikkui autolla ja he yrittivät päästä suoraan Kuuban festivaalidelegaation eteen. Tässä he eivät kuitenkaan onnistuneet, joten he olivat ajaneet autonsa Eduskuntatalon eteen, jolloin kaksi jäsentä nousi auton katolle banderollin kanssa. Loput jäsenet lähtivät kohti Kuuban delegaatiota. Lopulta autolle jääneet jäsenet pidätettiin, mutta muut pääsivät pakenemaan virkavaltaa. DRE:n raportin mukaan järjestyspoliisi oli seurannut sen jäseniä hetkellisesti.²⁸⁰

Seuraavan päivän aamuna DRE oli järjestänyt lehdistötilaisuuden, jossa selvitettiin järjestön aiheuttaman tapahtuman motiiveja. Raportin mukaan kaikki länsimaisten sanomalehtien edustajat olivat paikalla, kuten myös edustajia suomalaisesta lehdistöstä. Tilaisuuteen osallistuneille jaettiin DRE:n painamaa lehtistä. DRE:n jäsenet tapasivat myös muita nuorisofestivaaliin osallistuneita ja yrittivät saada virallisia kulkulupia festivaalijärjestäjiltä. Näitä se ei kuitenkaan onnistunut saamaan. DRE:llä oli vaikeuksia päästä osallistumaan virallisiin tilaisuuksiin ilman kulkulupia. Yhteen tilaisuuteen DRE oli päässyt sisään, kun sveitsiläinen mies oli antanut heille kulkulupia. DRE:n mukaan kyseinen mies oli tämän jälkeen kaapattu ja kuulusteltu venäläisten toimesta.²⁸¹

DRE oli jatkanut yrityksiään päästä keskustelemaan festivaalitapahtumissa ja festivaaliosallistujien kanssa siihen saakka, kunnes he saivat tietää, että poliisi etsii heitä.

²⁷⁹ “Anti-Castro Cuban activities at the eight world youth festival”, 28.8.1962. NARA 104-10171-10043, NARA.

²⁸⁰ “AMSPELL progress report for August 1969”, 14.9.1962. NARA 104-10171-10041, NARA.

²⁸¹ “AMSPELL progress report for August 1969”, 14.9.1962. NARA 104-10171-10041, NARA.

1.8.1962 iltana kaksi DRE:n jäsentä pidätettiin. Poliisikuulusteluissa jäseniltä oli pyritty selvittämään, mikä taho rahoittaa heidän toimintaansa ja minkälaisia henkilöitä he olivat Helsingissä tavanneet. Poliisi oli päästänyt heidät vapaaksi, kun he olivat luvanneet poistua heti maasta. He lähtivät Tukholmaan 2.8.1962 ja loput DRE:n jäsenistöstä lähti Suomesta seuraavana päivänä.²⁸² DRE:n raportissa ei ole mainintaa, että pidätettyinä olleet jäsenet olivat olleet myös suojelupoliisin kuulustelussa.

Ukrainalaisiin keskittynyt agentti Kaminsky raportoi CIA:lle Helsingin nuorisofestivaalin aikana tapahtuneista kontakteista festivaalivieraiden kanssa. ”Little Martha” oli keskustellut bulgarialaisen, iranilaisen ja ruotsalaisen festivaaliosallistujan kanssa. Näille kaikille oli annettu lehtinen nimeltä *Myth and Reality*. ”Leo” oli keskustellut slovakialaisen festivaalivieraan kanssa. Kaikki keskustelut olivat käsitelleet jollain tasolla kommunismia ja Yhdysvaltoja. Esimerkiksi iranilainen festivaalivieras oli ollut tyytymätön Yhdysvaltoihin, koska Yhdysvallat oli tukenut Iranin šaahia.²⁸³ Jo tästä pienestä yksisivuisesta raportista ilmenee, että Kaminsky oli ollut esihenkilö, jolle ”Little Martha” ja ”Leo” raportoivat. Lisäksi CIA selvästi pyrki vaikuttamaan nuorisofestivaaliosallistujiin jakamalla heille kirjallisuutta.

Vahvistus agentti Kaminskyn roolista ilmenee myöhemmässä raportissa, jossa hänen kerrotaan olleen vastuussa yhteydenotto-operaatiosta Helsingin nuorisofestivaalilla. Hänen tehtävänä oli ohjata joukkoa, joka kontaktoi festivaaliosallistujia.²⁸⁴ Tähän joukkoon kuului ainakin kahdeksan eri henkilöä. Kaminskyn raportista löytyy todennäköisesti peitenimien alla olleet henkilöt: Martha, Little Martha, Sonia, Zed, H, Roman, Leo ja Demi. Erinäköisiä keskusteluja raportoitiin lähes neljäkymmenen festivaaliosallistujan kanssa, joista lähes kaikki olivat olleet Neuvostoliitosta. Suuri osa heistä oli ollut ukrainalaisia.²⁸⁵

Keskusteluja oli käyty muun muassa lukuisten neuvostoliittolaisten taitelijoiden kanssa. Keskusteluihin osallistuneen Zedin mukaan keskusteluista ei ollut noussut esiin juuri mitään mielenkiintoista. Tosin eräs ajatustenvaihto neuvostoliittolaisen taiteilijan ja ulkopuolisen yhdysvaltalaisen nuoren välillä oli aiheuttanut hetkellistä kohua. Raportin mukaan muut

²⁸² “AMSPELL progress report for August 1969”, 14.9.1962. NARA 104-10171-10041, NARA.

²⁸³ “REDWOOD AERODYNAMIC, AECASSOWARY/29 Reports on ZRPENNY”, 11.9.1962. 519a2b7a993294098d50fee1, CIA’s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

²⁸⁴ REDWOOD/AERODYNAMIC, Report on AECASSOWARY/29”, 12.12.1962. 519a2b7a993294098d50fef3, CIA’s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

²⁸⁵ “REDWOOD AERODYNAMIC, AECASSOWARY/29 Reports on ZRPENNY”, 11.9.1962. 519a2b7a993294098d50fee1, CIA’s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

paikalla olleet neuvostoliittolaiset olivat olleet ärsyyntyneitä juuri taiteilijan kommentteihin. Tilanne oli lopulta rauennut ja keskustelun suunta oli vaihtunut toisaalle.²⁸⁶

Useat keskustelut festivaaliosallistujien kanssa olivat sisältäneet poliittisia aiheita ja Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen sisäisiä asioita. Kaikki eivät olleet halunneet keskustella politiikasta. Osa henkilöistä haastoi Yhdysvaltoja ja kapitalistista järjestelmää ja pysyttäytyi Neuvostoliiton virallisissa kannanotoissa. Yhdysvaltalaiset olivat pyrkineet myös haastamaan tarinoita Neuvostoliitosta, mikä ei kuitenkaan tuonut tulosta ja keskustelukumppanit pysyttäytyivät alkuperäisissä kannoissaan. Joskus he pyrkivät vaihtamaan keskustelun suuntaa muihin aiheisiin.²⁸⁷ Vaikuttaa siltä, että keskusteluja pyrittiin käymään nimenomaan poliittisista aiheista ja haastamaan kommunistista ideologiaa.

Erään nuorisofestivaalin osallistujan kanssa oli käyty useita keskusteluja, mikä oli poikkeuksellista. ”Demi” oli keskustellut ainakin neljänä päivänä Moskovassa asuneen ukrainalaisen insinöörin Mykola Dnistrenkon kanssa useasti festivaalin aikana. Heidän useat keskustelut sisälsivät aiheita Neuvostoliitosta, Yhdysvalloista ja Ukrainasta. Dnistrenko oli erityisen kiinnostunut Yhdysvaltojen yliopistojärjestelmästä. ”Demi” puolestaan yritti tuoda esiin Neuvostoliiton ajamaa venäläistämistä Ukrainassa. Dnistrenkon vastaus neuvostoaiheisiin keskusteluihin oli ollut aina, ettei hän joko tiennyt asiasta tarpeeksi tai asiat olivat jo paremmin. Neuvostoliiton teollis-taloudellisesta tilanteesta Dnistrenko oli ollut toiveikas ja uskoi, että Neuvostoliitto saavuttaisi Yhdysvallat taloudellisesti vielä jossain vaiheessa. Hän oli kertonut paljon Neuvostoliiton kolhooseista ja oli ollut sitä mieltä, että kollektivisointi oli tarpeellista huolimatta sen puutteista. Viimeisellä tapaamisellaan ”Demi” oli antanut Dnistrenkolle kirjallisuutta, joka käsitteli Neuvostoliiton toimia Ukrainassa 1930-luvulla.²⁸⁸

Kokonaisuudessaan CIA:lle raportoitiin festivaaliosallistujien kanssa käydyistä keskusteluista perusteellisesti. Raporteissa ilmenee hyvinkin yksityiskohtaisia tietoja. Iso osa käydyistä keskusteluista eivät olleet merkittäviä. CIA:n toimesta keskusteluja käyneet ovat selvästi olleet ohjeistettu selvittämään kontaktiensa taustoja yksityiskohtaisesti. Ulkonäköön liittyvät raportoinnit osoittavat, että keskusteluja käyneitä oli ohjeistettu huomioimaan ja muistamaan

²⁸⁶ “REDWOOD AERODYNAMIC, AECASSOWARY/29 Reports on ZRPENNY”, 11.9.1962. 519a2b7a993294098d50fee1, CIA’s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

²⁸⁷ “REDWOOD AERODYNAMIC, AECASSOWARY/29 Reports on ZRPENNY”, 11.9.1962. 519a2b7a993294098d50fee1, CIA’s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

²⁸⁸ “REDWOOD AERODYNAMIC, AECASSOWARY/29 Reports on ZRPENNY”, 11.9.1962. 519a2b7a993294098d50fee1, CIA’s FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

yksityiskohtia keskustelukumppaneistaan. Todennäköisesti kyseessä ei ollut kuitenkaan värväysmahdollisuuksien etsimistä, sillä tähän ei viittaa mikään käydyistä keskusteluista. Todennäköisemmin oli kyseessä nimenomaan mielipidevaikuttaminen Yhdysvaltojen toimesta. Keskustelujen roolia mielipidevaikuttamisena vahvistaa se, että agentti Kaminsky oli osana AERODYNAMIC-operaatiota, jonka tehtävänä oli lisätä Ukrainassa nationalismia ja toisinajattelihoita heikentääkseen Neuvostoliittoa.²⁸⁹ Lisäksi Kaminskyn johtaman festivaaliin osallistuneen joukon kulut merkattiin AERODYNAMIC-operaation kuluiksi.²⁹⁰

Vaikka edellä mainittujen nuorisofestivaalivieraiden kanssa käydyt keskustelut eivät vaikuttaneet loikkareiden etsimiseltä, CIA kohtasi myös henkilöitä, jotka olivat halukkaita loikkaamaan länteen. CIA:n Helsingin asemapaikka kysyi Yhdysvalloista Irina Yermakovan taustojen tutkintaa. Yermakova oli esittänyt olevansa valmis loikkaamaan keskustelussa Igor Zubenkon kanssa. CIA arvioi, että Yermakova oli mahdollisesti rakastunut Zubenkoon. CIA:n agetti Kaminsky oli arvioinut, että Yermakova oli vaikuttanut hysteriseltä ja kamppaili mahdollisen loikkaamisen ja perheensä jättämisen kanssa. Zubenkoa oli ohjeistettu olemaan kannustamatta loikkaukseen, mutta hänen tulisi olla valmis avustamaan loikkauksessa. Mahdollinen loikkaus tuli suorittaa Länsi-Saksan suurlähetystön ja Ruotsin kautta. CIA arvioi, että Yermakovan operaationaalinen arvo oli vähäinen ja hän saattaisi myöhemmin vielä alkaa katua loikkausta.²⁹¹

Suojelupoliisin käytetyistä asiakirjoista ei ole tullut ilmi, että se olisi ollut tietoinen CIA:n toiminnasta Suomessa nuorisofestivaalin aikana. Yhdysvaltalaisista asiakirjoista on kuitenkin käynyt ilmi, että suojelupoliisi oli ilmoittanut CIA:lle kolmensadan viisumia hakeneen kuubalaisen henkilötiedot.²⁹² Mikäli suojelupoliisi olisi tiennyt CIA:n toiminnasta tarkemmin, on syytä olettaa, ettei tiedon haluttu leviävän. Suomen ja Neuvostoliiton välisille suhteille ja Suomen puolueettomuuteen pyrkimiselle olisi ollut hyvin haitallista tiedot siitä, että

²⁸⁹ Cryptonyms and Terms in Declassified CIA Files, NARA; "REDWOOD/AERODYNAMIC, Report on AECASSOWARY/29", 12.12.1962. 519a2b7a993294098d50fef3, CIA's FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

²⁹⁰ "REDWOOD AERODYNAMIC ZRPENNY", 30.7.1962. 519a2b7a993294098d50ff51, CIA's FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

²⁹¹ "RYBAT REDWOOD ZRPENNY AECENTIME AERODYNAMIC", 3.8.1962.

519a2b7a993294098d50ff30, CIA's FOIA Electroinical Reading Room, CIA; "AT REDWOOD ZRPENNY AECENTIME AERODYNAMIC", 3.8.1962. 519a2b7a993294098d50ff27, CIA's FOIA Electroinical Reading Room, CIA.

²⁹² "Cable: We now have names and birth dates 300 Cuban festival delegates", 25.7.1962. NARA 104-10215-10077, NARA.

Suomessa juonitaan Fidel Castron ja Neuvostoliiton diplomaatin salamurhia. Todennäköisintä on, ettei suojelupoliisi ollut tietoinen CIA:n toiminnan yksityiskohdista tarkemmin.

4.5 Jälkihöyryt

Suojelupoliisi seurasi festivaaliosallistujien poistumista Suomesta ja erityisesti liikennettä Suomesta Neuvostoliittoon. Vainikkalan raja-aseman kautta kulkeneen junaliikenteen arvioitiin suojelupoliisin mukaan sujuneen ilman välikohtauksia ja rauhallisissa tunnelmissa. Vainikkalan raja-asemalle oli saapunut festivaalitoimikunnan lähettämä Taisto Johteinen, joka toimi eräänlaisena valvojana. Johteinen oli myös tuonut rajaviranomaisille ilmi, että myös passittomien olisi päästävä ylittämään Suomen ja Neuvostoliiton raja. Raportin mukaan Johteinen vaikutti olevan huolissaan mahdollisista loikkareista. Johteisen kuvailtiin olevan myös erittäin hermostunut, kun kuusi Algerian valtuuskuntaan kuulunutta festivaaliosallistujaa oli puuttunut valtuuskunnan vahvuudesta Suomen ja Neuvostoliiton rajalla. Johteinen myöhemmin selitti, että kyseiset henkilöt olisivat käyttäneet Vaalimaan raja-asemaa, mutta suojelupoliisin mukaan oli ilmeistä, että he olivat kadonneet omasta halustaan, eivätkä he olisi palaamassa Algeriaan.²⁹³

Myös Vaalimaalla rajanylitykset Neuvostoliittoon olivat sujuneet rauhallisesti. Myös Vaalimaalla festivaalivaltuuskuntien liikennettä valvomaan oli saapunut ulkopuolisia valvojia. Suojelupoliisin mukaan kolme ”venäläistä” miestä oli tullut Helsingistä Vaalimaalle 7.–9.8.1962 välisenä aikana palaten jokaisen päivän jälkeen takaisin Helsinkiin. Valvojien raportoitiin pääasiassa häätäneen festivaaliin osallistuneita matkustajia pois raja-aseman baarista. Henkilöt eivät puhuneet suojelupoliisin mukaan suomea ja heidän tulkkina oli toiminut Voitto Leskinen, josta arvioitiin olevan myös henkilökortti suojelupoliisin Lappeenrannan tarkastuspiirissä.²⁹⁴

Elokuun kuukausikatsauksessa suojelupoliisi käsitteli Helsingin nuorisofestivaalin tapahtumia kokonaisuudessaan. Kuukausikatsauksessa kerrottiin, että nuorisofestivaalit kohtasivat vastustusta niin kotimaisten kuin ulkomaalaisten järjestöjen toimesta, mutta kotimainen festivaalivastustus oli laantunut enemmänkin passiiviseksi vastustamiseksi, eikä suunnitelmia laittomuuksista ollut noussut esiin. Yhdeksi syyksi vastustuksen laantumista arvioitiin olleen hallitusvaihdos huhtikuussa 1962. Festivaalivastustuksen laantuessa suojelupoliisi oli

²⁹³ ”Festivaalivaltuuskuntien paluukuljetukset Vainikkalassa”, 10.8.1962. 104 XXXV D5, 3/1962, Supo, KA.

²⁹⁴ ”Festivaalivaltuuskuntien paluukuljetukset Vaalimaalle”, 11.8.1962. 104 XXXV D5, 3/1962, Supo, KA.

kuitenkin jatkanut festivaalia vastustavien järjestöjen tarkkailua. Ulkomaisista järjestöistä suojelupoliisilla oli ollut tietoa, mutta länsimaiset valtiot muun muassa Yhdysvallat ja Iso-Britannia olivat kehottaneet kommunisminvastaisia järjestöjä maltillisuuteen.²⁹⁵ Vaikka Yhdysvallat ja Iso-Britannia olivat omien sanojensa mukaan kehottaneet kommunisminvastaisia järjestöjä maltillisuuteen, suojelupoliisin mukaan ulkomaiset järjestöt olivat suorittaneet nuorisofestivaalin- ja kommunisminvastaista propagandaa Helsingin nuorisofestivaalin aikana. Suojelupoliisi ja Helsingin poliisilaitos olivat keränneet festivaalin aikana yhteensä 87 erilaista lehtistä ja kirjaa, joita oli jaettu festivaalin aikana. Jaetusta materiaalista lähes puolet oli ollut festivaalinvastaista, kun vain 25 kappaletta nuorisofestivaalin itse jakamaa lehtistä.²⁹⁶

Nuorisofestivaalin alkupäivien mellakoissa ei ollut suojelupoliisin mukaan mitään viitteitä siitä, että mellakoinnin takana olisi ollut kotimainen tai ulkomainen järjestö. Järjestyshäiriöiden arvioitiin olleen tulosta nuorisofestivaalin aiheuttamista olosuhteista ja mellakointiin osallistuneista henkilöistä itsestään. Mellakoinnin osoitettiin johtuneen siitä, että nuorisofestivaalia järjestivät SKDL ja maailman kansandemokraattiset nuorisojärjestöt. Suojelupoliisin mukaan suomalainen nuoriso oli hyvin tietoinen nuorisofestivaalia järjestäneistä tahoista, eikä festivaalia pidetty Suomen kansan omana juhlanä. Järjestyshäiriöistä syytettiin myös värillisten festivaalivieraiden estotonta käyttäytymistä ja festivaalivieraiden pukeutumista. Myös nuorisoa oli ollut poikkeuksellisen paljon liikkeellä rukouspäivän johdosta.²⁹⁷ Suojelupoliisi syytti siis mellakoinnista siihen osallistuneita henkilöitä, mutta sysäsi lopullisen vastuun nuorisofestivaalille, joka oli tapahtumana luonut edellytykset järjestyshäiriöille.

Suojelupoliisi oli lopulta saanut kerättyä tietoja nuorisofestivaalia vastustaneista järjestöistä ja niiden toiminnassa Helsingissä. Elokuun kuukausikatsauksessa ja tarkastaja Arvi Kolin raportissa arvioitiin, että nuorisofestivaalin aikana Helsingissä oli toiminut useita festivaalia vastustaneita järjestöjä, ja näistä ulkomaalaisista festivaalinvastaisista järjestöistä merkittävin oli ollut yhdysvaltalainen Independent Research Service (IRS). Järjestön johtajaksi Helsingissä nimettiin Suomessa asuva yhdysvaltalainen opiskelija William Shaul. Suojelupoliisin raportin mukaan IRS:n toiminnassa oli 160 henkilöä, joista sata kuului Yhdysvaltojen viralliseen festivaalivaltuuskuntaan. Loput kuusikymmentä henkilöä oli jaettu

²⁹⁵ ”Kuukausikatsaus elokuulta 1962”. 43 XXII D2, Kuukausikatsaukset, 1962, Supo, KA.

²⁹⁶ ”Kuukausikatsaus elokuulta 1962”. 43 XXII D2, Kuukausikatsaukset, 1962, Supo, KA.

²⁹⁷ ”Kuukausikatsaus elokuulta 1962”. 43 XXII D2, Kuukausikatsaukset, 1962, Supo, KA.

noin viiden henkilön ryhmiin ja ryhmien tehtävän oli kierrellä kaupungilla ja festivaalitapahtumissa. Ryhmien tavoitteena oli luoda yhteyksiä nuorisofestivaaliin saapuneisiin, erityisesti ”alikehittyneistä” valtioista saapuneisiin. Tavoitteena IRS:n toiminnalla oli ollut tuoda esiin festivaalin todellinen luonne ja jakaa kommunisminvastaista kirjallisuutta. Vastatoiminnassaan IRS:n jäsenten tuli välttää häiriötoimintaa. IRS:n yhteydessä toimi myös ”Program For Young American Culture” järjestö, joka oli järjestänyt tapahtumia nuorisofestivaalin aikana.²⁹⁸ Virta on tuonut tutkimuksessaan esiin Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian yhteistoimintaa Helsingin nuorisofestivaalin aikana. Hänen mukaansa britit olivat luvanneet auttaa CIA:ta, mikäli yhdysvaltalaiset ajautuisivat Helsingissä ongelmiin.²⁹⁹

Toinen suojelupoliisin raportoima ulkomaalainen järjestö, joka toimi nuorisofestivaalia vastaan oli World Alliance For Student Co-Operation. Kyseinen järjestö oli englantilainen järjestö, joka oli vuokrannut Helsingissä ankkuroidun hollantilaisen aluksen Matilden, jossa järjestö piti kahvilaa. Alus oli kiinnittänyt suojelupoliisin huomion ja suojelupoliisi kävi tarkistuskäynnillä aluksella. Laivalla oli järjestetty keskustelutilaisuuksia ja jaettu Länsi-Euroopan valtioita ja aatteita esittävää kirjallisuutta erityisesti Afrikasta ja Aasiasta saapuneille festivaalivieraille.³⁰⁰ Vaikka Joni Krekolan mukaan suora näyttö puuttuu, on syytä epäillä, että World Alliance for Student Co-operationin toiminta Helsingissä oli ollut CIA:n rahoittamaa vastapropagandaa. Krekolan mukaan järjestön käyttämä poikkeuksellisen suuri rahamäärä nuorisofestivaalilla osoittaa, että sillä oli takanaan yhdysvaltalaisen rahoitusta.³⁰¹ Suojelupoliisin ei ainakaan raporttiansa perusteella ollut tietoinen, että järjestön taustalla olisi ollut valtiollista toimintaa.

Suojelupoliisi nosti kuukausikatsauksessa esiin myös Directorio Revolucinario Estudiantil (DRE) järjestön toiminnan. Suojelupoliisin mukaan Floridassa toimiva kuubalaisten ylioppilaiden vallankumouksellinen järjestö oli lähettänyt Helsinkiin kahdeksan henkilön delegaation. He olivat jakaneet nuorisofestivaalilla lentolehtisiä, joissa kerrottiin järjestön toiminnasta. DRE oli myös järjestänyt lehdistötilaisuuden. Suojelupoliisin mukaan kaksi DRE:n jäsentä seisoivat auton katolla Eduskuntatalon edustalla nuorisofestivaalin avajaistilaisuudessa ja he pitivät esillä valkoista kangasta, jossa oli lukeut ”15 000 nuorta

²⁹⁸ ”Kuukausikatsaus elokuulta 1962”. 43 XXII D2, Kuukausikatsaukset, 1962, Supo; ”IRS:n toimintaa festivaalin aikana”, 19.9.1962. 104 XXXV D5, 3/1962, Supo, KA.

²⁹⁹ Virta 2022, 384.

³⁰⁰ ”Kuukausikatsaus elokuulta 1962”. 43 XXII D2, Kuukausikatsaukset, 1962, Supo, KA.

³⁰¹ Krekola 2012, 200–201.

vapaaksi Kuuban vankiloista”.³⁰² Aikaisemmin luvussa 4.2 tarkasteltiin suojelupoliisin suorittamaa kuubalaisten kuulustelua, eikä kuulustelupöytäkirjassa ole mainintaa siitä, että henkilöt olisivat olleet DRE järjestön jäseniä. Myöskään sen muista jäsenistä ei ollut mainittu. Nousee kysymys, että mistä suojelupoliisi oli saanut tiedon DRE:n delegaatiosta ja jäsenistä. On mahdollista, että suojelupoliisi oli saanut tietoja DRE:n toiminnasta Helsingissä, kun se kuulusteli DRE:n jäseniä. On myös mahdollista, että suojelupoliisi sai tietoja CIA:lta, kun suojelupoliisi luovutti kuulustelupöytäkirjan CIA:lle. Suojelupoliisin asiakirjoissa ei ole ilmennyt, että suojelupoliisi olisi tiennyt, että CIA oli tukenut DRE:n toimintaa nuorisofestivaalilla.

Suojelupoliisi sai myös tietoja Helsingin nuorisofestivaalin järjestäjien jälkipyykistä. Kotkasta oli saatu tietoa, että Kansainvälinen Festivaalitoimikunta oli festivaalin jälkeen pitänyt kokouksen ja käynyt festivaalitapahtumia läpi. Kokouksessa oli ollut yleinen käsitys siitä, ettei nuorisofestivaalilla ollut haluttua poliittista vaikutusta. Festivaalitapahtumien yleisömäärä oli ollut pettymys ja festivaalidelegaatioiden kuri ja poliittinen valistus oli ollut heikkoa. Festivaalijärjestäjät eivät olleet myöskään osanneet varautua festivaalivastustuksen olevan sen kaltaista, ettei viranomaiset voineet siihen puuttua. Yhteenvetona kokouksessa oli todettu, ettei nuorisofestivaalia kannata järjestää enää ”vapaissa porvarillisissa maissa”. Lisäksi suojelupoliisi sai tietoja, että Suomen festivaaleja järjestäneellä toimikunnalla oli maksuvaikeuksia ja toimikunta oli huolissaan, miten se saa maksettua jäljellä olevat laskut.³⁰³

Syksyllä 1962 nuorisofestivaalin jo päätyttyä suojelupoliisi sai lisää tietoja Helsingin nuorisofestivaalin tapahtumista ja järjestelyistä. Suojelupoliisin Kuopion tarkastuspiirin saaman tiedon mukaan Varkauden festivaalitoimikunta piti lokakuun alussa lopettamiskokouksen, jossa oli tuotu esiin, että toimikunnan tilinpäätös oli reilu kahdeksan tuhatta markkaa ylijäämäinen, josta tuhat markkaa annettiin palkkioksi Mauno Koljoselle. Loput ylijääneistä rahoista oli annettu Varkauden Työn Nuorille. Varkauden festivaalitoimikunnan ainoan ei-kommunistiseksi jäseneksi luokitellun Mauno Koljosen arvioitiin liikkuvan poliittisesti kohti kommunismia, vaikka sosiaalidemokraatit olivat yrittäneet pitää hänestä kiinni.³⁰⁴

³⁰² ”Kuukausikatsaus elokuulta 1962”. 43 XXII D2, Kuukausikatsaukset, 1962, Supo, KA

³⁰³ ”Kansainvälisen Festivaalitoimikunnan Helsingissä pitämä kokos”, 29.8.1962. 106 XXXV D5, 1962–1963, Supo, KA.

³⁰⁴ ”Festivaalitoimintaa Varkaudessa”, 11.10.1962. 104 XXXV D5, 3/1962, Supo, KA.

Itse festivaalivalmisteluihin liittyviä tietoja tuli esiin myös syksyllä 1962. Suojelupoliisin saamien tietojen mukaan syyskuun 1961 ja toukokuun 1962 välisenä aikana Prahassa ja Leningradissa oli järjestetty kielikursseja nuorisofestivaalin suomalaisille tulkeille. Leningradissa oli järjestetty englannin ja ranskan kielen kurssit. Prahassa oli taas järjestetty espanjan kielikurssi. Suojelupoliisilla ei ollut tarkkaa tietoa suomalaisten osallistujien määrästä, mutta arvion mukaan Leningradissa oli noin kaksikymmentä suomalaista ja Prahassa muutama suomalainen kielikursseilla. Palkkaa suomalaiset olivat saaneet 180 ruplaa kuukaudessa.³⁰⁵

Suojelupoliisiin tietoon tuli myös, että SKP oli perustanut järjestysmiehiä varten osaston, jonka tehtävänä oli festivaalitilaisuuksien, tapahtumapaikkojen ja majoituspaikkojen valvonta. Järjestysmiesten tuli myös estää mahdolliset häirintäyritykset. Järjestysmiesten osaston kehittäjänä ja johtajana oli ollut isännöitsijä Viljo Sironen, jolla oli ollut käytettävissään noin kolmensadan aktiivisen kansandemokraatin joukko. Nuorisofestivaalissa oli myös tilapäisiä järjestysmiehiä, jotka toimivat osa-aikaisesti järjestysmiestehtävissä. Suojelupoliisin tietojen mukaan järjestysmiehet oli jaettu kolmeen suurempaan ryhmään, joista kolmea suurinta ryhmää olivat Viljo Sirosen, Uuno Kuutin ja Uuno Lehtosen komentoissa. Suuret ryhmät oli vielä jaettu pienempiin osastoihin, joilla oli omat johtajansa. Järjestysmiessryhmät kommunikoivat keskenään neuvostoliittolaisilta saaduilla radiopuhelimilla. Radiopuhelinten hankinnasta oli vastannut Uuno Lehtonen.³⁰⁶

Nuorisofestivaalin järjestäminen Suomessa lisäsi suojelupoliisin työtaakka vuonna 1962. Suojelupoliisiin antamat lausunnot liittyen ulkomaalaisten maahantuloasioihin kasvoivat vuoteen 1961 verrattuna lähes 15-kertaisesti. Vuonna 1961 suojelupoliisi antoi lausuntoja 957 kappaletta ja vuonna 1962 14302 kappaletta, joista 11140 liittyi festivaaliosallistujien maahantuloon.³⁰⁷ Suojelupoliisi teki myös uusia henkilökortituksia poikkeuksellisen paljon vuonna 1962. Vuonna 1962 tehtiin 76 uutta henkilömappia poliittisiin syihin vedoten. Mikäli lukuun lisätään vielä vuoden 1961 poliittiset mapitukset (43), on suojelupoliisin tekemien poliittisten kortitusten kasvu merkittävä. Vaikka uusien henkilökorttien määrä ei yllä 1950-luvun huippuvuosien lukuihin, eroaa vuodet 1961 ja 1962 selvästi 1950-luvun loppuvuosista

³⁰⁵ ”Kursseja Helsingin festivaalin tulkeille”, 15.11.1962. 104 XXXV D5, 3/1962, Supo, KA.

³⁰⁶ ”Tietoja festivaalin aikaisesta järjestysmiestoiminnasta”, 3.10.1962. 104 XXXV D5, 3/1962, Supo, KA.

³⁰⁷ ”Suojelupoliisin vuosikertomus v.1962”. 61 XXII H1, 1962, Supo, KA.

ja 1960-luvusta. Kimmo Rentola on todennut, että piikki johtui todennäköisesti Helsingin nuorisofestivaalista.³⁰⁸

CIA:n jatkoi värväämässä Ronaldo Cubelan arvioimista Pariisissa elokuun puolivälissä.³⁰⁹ Lopulta marraskuussa 1963 CIA oli antanut Cubelalle kuulakärkikynän, johon oli asetettu myrkkyä, jolla hän olisi voinut salamurhata Fidel Castron. Hänelle myös tarjottiin kaikki mitä hän olisi halunnut salamurhan suorittamiseksi, myös rahallisesti. Salamurha jäi lopulta suorittamatta ja Cubela vangittiin Kuubassa vuonna 1966. Hänen CIA yhteyksistään ei Castron käskystä Kuubassa puhuttu ja Cubelan on myös epäilty olleen kaksoisagentti.³¹⁰ Mikäli hän olisi ollut kaksoisagentti, miksi Cubela olisi vangittu. Ja toisaalta olisi voinut kuvitella agentin soluttautumisen olleen myös propagandavoitto Kuuballe.

³⁰⁸ Rentola 1999, 135, 143.

³⁰⁹ ”KEYWAY PRUMEN AMLASH”, 17.8.1962. NARA 104-10295-10144, NARA.

³¹⁰ Walton 2023, 294.

5 Johtopäätökset

Suojelupoliisi oli vasemmalle varuillaan ja oikealle osittain sokea. Tämä kuvaa suojelupoliisin toimintaa 1960-luvun alussa. Tämän tutkielman tarkoituksena oli selvittää suojelupoliisin ja Central Intelligence Agency:n toimintaa liittyen Helsingin vuoden 1962 nuorisofestivaaliin. Tutkielmassa on selvitetty suojelupoliisin tiedonhankintaa festivaalin järjestelyistä ja nuorisofestivaalin valvontaa. Yhdysvaltalaisen osalta on tarkasteltu CIA:n toimintaa nuorisofestivaalissa ja tiedonvaihtoa suojelupoliisin kanssa.

Suojelupoliisi seurasi Helsingin nuorisofestivaalin järjestelyjä tarkasti heti, kun tieto festivaalin tuomisesta Suomeen tuli julkiseksi. On vaikea määritellä, tiesikö suojelupoliisi festivaalin tuomisesta Helsinkiin aikaisemmin kuin asiakirjat osoittavat. Koska festivaalista raportointi oli käytännössä alkanut syksyllä 1960, on syytä olettaa, ettei suojelupoliisi tiennyt asiasta ennen ja SKP oli pystynyt pitämään asian salassa. Lopulta suojelupoliisilla oli paljon tietoja nuorisofestivaalin valmisteluista ja järjestelyjä tehneistä toimijoista.

Suojelupoliisi sai tietoja nuorisofestivaalin järjestelyistä useita eri lähteitä pitkin. Suojelupoliisin tietoverkko oli ollut kattava. Tässä tutkielmassa on osoitettu, että suojelupoliisilla oli tietolähteitä festivaalijärjestäjien joukossa ja suojelupoliisi sai tietoja, joita se ei olisi voinut muualta saada. Tietolähteiden verkosto oli myös alueellisesti kattava ja suojelupoliisi sai tietoja ympäri Suomea. Suojelupoliisin 1950-luvulla rakentama tiedottajien verkosto SKP:n piirissä oli toiminnassa myös 1960-luvun alussa. Festivaalijärjestäjien joukossa olleiden tietolähteiden lisäksi suojelupoliisi sai tietoja avoimista lähteistä kuten sanomalehdistä. Festivaalijärjestäjien lisäksi suojelupoliisi sai tietoja festivaalia vastustaneista piireistä. Nuorisofestivaalin aikana suojelupoliisi sai tietoja myös vahtimestareilta ja muilta henkilöiltä, jotka olivat nähneet jotain epäilyttävää. Ulkomailta suojelupoliisi sai tietoa tiedottajien ja oman henkilökunnan kautta. Suojelupoliisi oli saanut tietoja myös läntisiltä turvallisuus- ja tiedustelupalveluilta nuorisofestivaalinvastaisesta toiminnasta.

Vaikka suojelupoliisilla oli kattavat tietoverkot, osa saaduista tiedoista saavutti suojelupoliisin myöhään. Kun tiedustelulla pyritään ennakoimaan ja saamaan tietoja ajoissa, suojelupoliisi sai välillä tietoja useiden kuukausien viiveellä. Tämä ei ole suojelupoliisin kannalta imartelevaa, mutta täysin ymmärrettävää. Pienellä organisaatiolla oli rajalliset mahdollisuudet hankkia tietoa, ja suojelupoliisin tiedonsaanti oli tiedottajien ja sanomalehtien varassa.

Eri tietä kerättyjen tietojen perusteella suojelupoliisi oli kiinnostunut kaikesta nuorisofestivaaliin liittyvästä. Erityisesti festivaalia järjestäneet tahot kiinnostivat suojelupoliisia, kun kotimaiset festivaalivastustajat jäivät vähemmälle huomiolle. Festivaalijärjestelyissä suojelupoliisia kiinnosti järjestäytynyt toiminta. Suojelupoliisilla oli tiedossa festivaalijärjestelyitä varten perustetut yritykset, yhdistykset ja alueelliset toimikunnat. Tällaiseen toimintaan osallistuneet henkilöt olivat myös kiinnostuksen kohteena. Useimmat suojelupoliisin raportit sisälsivät toimintaan osallistuneiden henkilöiden henkilötietoja ja tiedot puoluetaustasta. Suojelupoliisin uudet henkilömapitukset vuosina 1961 ja 1962 kasvoivat aikaisempiin vuosiin verrattuna.

1960-luvulla suojelupoliisi oli vielä pieni virasto, joten suojelupoliisi joutui organisaationa venymään valvoessaan nuorisofestivaalia. Suojelupoliisi joutui määräämään maakuntien tarkastuspiirien työntekijöitä Helsinkiin suorittamaan festivaalivalvontaa. Suojelupoliisi valvoi useita satoja festivaalitapahtumia. Suojelupoliisilla oli hyvät tiedot festivaalitapahtumien kulusta, missä auttoi yhteistyö järjestyspoliisin kanssa.

Suojelupoliisin raportoinnista ei noussut juurikaan esiin, että nuorisofestivaalia olisi pidetty turvallisuusuhkana. Festivaalivalmisteluiden tarkka valvonta oli seurausta siitä, että suojelupoliisissa oltiin huolissaan enemmän kommunisminuhasta kuin itse festivaalin aiheuttamasta turvallisuusuhasta. Nuorisofestivaalin alkupäivien laaja mellakointi herättää kuitenkin kysymyksen, oliko suojelupoliisi epäonnistunut festivaalia edeltäneessä tiedustelussa. Suojelupoliisi keskittyi enemmän festivaalin valmisteluiden valvontaan ja jätti festivaalivastustuksen valvonnan vähemmälle. Jälkiviisaana voi tietenkin väittää, että suojelupoliisi epäonnistui, kun se ei ollut saanut tietoja mahdollisesta mellakoinnista. Kuten tutkimus on osoittanut, mellakointi oli ollut enemmänkin sponttaania paikallisen nuorison aiheuttamaa häiriötä, ja on vaikea osoittaa, miten suojelupoliisi olisi voinut estää mellakointia. Suojelupoliisi valvoi järjestäytyneitä festivaalivastustajia, mutta yhteiskunnallisen ilmapiirin tulkitsemisessa se oli epäonnistunut.

Tässä tutkielmassa tuotiin esiin yhdysvaltalaisen aikaisemmin pimennossa olleita toimia Helsingin nuorisofestivaalilla. Jo aikaisemmin tiedossa olleen länsivaltioiden suorittaman diplomaattisen painostuksen ja mielipidevaikuttamisen lisäksi CIA:lla oli myös muuta toimintaa Helsingissä. CIA:n toimi jo aikaisemmin tutkitun mielipidevaikuttamisen lisäksi ainakin kolmella eri tavalla. CIA lähetti Helsinkiin henkilöitä Neuvostoliiton vastaisiin toimiin. Erityisesti ukrainalaisiin festivaalivieraisiin oli kohdistunut CIA:n toimesta

kontaktointia, jolla oli yritetty vaikuttaa ukrainalaisten mielipiteisiin Neuvostoliitosta. CIA yritti luoda Neuvostoliitolle sisäisiä nationalismista kumpuavia ongelmia. Toinen tapa, jolla CIA toimi nuorisofestivaalilla, oli kuubanvastainen toiminta. Kuubanvastaiseen toimintaan liittyi myös kolmas CIA:n toiminta eli Rolando Cubelan värvääminen Helsingissä.

Suojelupoliisilla ja CIA:lla oli ollut tiedonvaihtoa. CIA:n asiakirjat osoittavat, että se sai suojelupoliisilta tietoja kuubalaisista festivaaliosallistujista ja heidän saapumisestaan Suomeen. CIA sai suojelupoliisilta myös kuubalaisten kuulustelupöytäkirjan.

Yhdysvaltalaiset asiakirjat osoittavat, että CIA:lla oli ollut useita kontakteja suojelupoliisissa ja myös muissa suomalaisissa viranomaisissa. Asiakirjoista ei kuitenkaan ilmene epävirallisia keskusteluja, joita esimerkiksi suojelupoliisin päällikkö Armas Alhava oli käynyt CIA:n Helsingin asemapäällikkö Frank Fribergin kanssa. Onkin perusteltua olettaa, että tiedonvaihtoa oli enemmän kuin asiakirjoista ilmenee.

Suojelupoliisin ja CIA:n välinen tiedonvaihto nostaa esiin kysymyksen siitä, paljonko CIA kertoi toiminnastaan suojelupoliisille. Kun suojelupoliisin päällikkö Alhava oli jo ilmoittanut CIA:n Helsingin asemapäällikkö Fribergille, ettei hän halua tietää Golitsynin loikkauksesta mitään, osoittaa se, ettei suojelupoliisi välttämättä halunnutkaan tietää kaikkea. On todennäköistä, ettei suojelupoliisille kerrottu CIA:n lähettämistä agenteista mitään. Asiakirjojen mukaan suojelupoliisi ei ollut yhdistänyt läntistä vastafestivaalitoimintaa CIA:han, vaikka useissa tapauksissa vastafestivaalitoimintaa järjestäneet järjestöt olivat CIA:n tukemia.

Lopuksi nostan vielä esiin aiheita jatkotutkimuksia varten. CIA:n asiakirjojen mukaan suojelupoliisi oli vääristellyt kuulustelupöytäkirjaa. Tämä herättää kysymyksiä, joihin tutkimuksen tulisi jatkossa paneutua. Oliko kyseisen asiakirjan vääristely vain poikkeus vai oliko tämä yleistä toimintaa. Miksi tarkastaja Järvinen vääristeli pöytäkirjaa? Oliko hän saanut ohjeet tehdä näin vai toimiko hän oma-aloitteisesti? Suojelupoliisin sisäiset toimintatavat 1960-luvun alussa ansaitsevat vielä jatkotutkimusta. Lisäksi nuorisofestivaalista aiheutunutta diplomaattista painostusta olisi hyvä tarkastella tarkemmin. Kuinka laajaa painostus oli ja mitkä valtiot osallistuivat painostukseen? Myös muiden viranomaisten toimintaa ja suhtautumista nuorisofestivaaliin tulisi tarkastella. Mikä oli esimerkiksi sisäministeriön tai rikospoliisin suhtautuminen festivaalia kohtaan.

Lähteet

Arkistolähteet

CIA's Freedom of Information Act Electronic Reading Room, (FOIA),
<www.cia.gov/readingroom/>.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Suojelupoliisin arkisto (Supo)

43 XXII D2

46 XXII E2

54 XXII E3

61 XXII H1

104 XXXV D5

105 XXXV D5

106 XXXV D5

107 XXXV D5

108 XXXV D5

National Archives and Records Administration (NARA), Washington

The President John F. Kennedy Assassination Records Collection

Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, Pertti. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino, 2011.

Chase, Michelle. "Confronting the Youngest Revolution: Cuban Anti-Communists and the Global Politics of Youth in the Early 1960s." *Journal of Latin American Studies*, 4/2021, 643-666.
<<https://doi.org/10.1017/S0022216X2100050X>>.

Danielsbacka, Mirikka, Hannikainen, Matti O. ja Tuomas Tepora. "Teoriaton historia" *Menneisyyden rakentajat: teorian historiantutkimuksessa*, toim. Matti O. Hannikainen, Mirikka Danielsbacka ja Tuomas Tepora. Helsinki: Gaudeamus, 2018, 9–19.

- Del Pero, Mario.” *The role of covert operations in US cold war foreign policy*”. *Secret Intelligence in the Twentieth Century*, toim. Heike Bungert, Jan G. Heitmann ja Michael Wala. Lontoo: Frank Cass, 2003.
- Duckworth, Austin, and Thomas M. Hunt.. “Espionage in the Eternal City: The CIA, Ukrainian Émigrés, and the 1960 Rome Olympic Games.” *Journal of Intelligence History*, 2/2019, 233–52. <<https://doi.org/10.1080/16161262.2019.1592959>>.
- Fields, Marek. *Defending Democracy in Cold War Finland : British and American Propaganda and Cultural Diplomacy in Finland, 1944-1970*. Leiden: Brill, 2020.
- Gill, Peter, “Theories of Intelligence”.*The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, toim.Loch Johnson. New York; Oxford University Press, 2010
- Hulnick, Arthur. “What’s Wrong with the Intelligence Cycle.” *Intelligence and National Security*, 6/2006, 959–979. <<https://doi.org/10.1080/02684520601046291>>.
- Jussila, Osmo, Seppo Hentilä, ja Jukka Nevakivi. *Suomen poliittinen historia 1809-2009*. (6. painos). Helsinki: WSOY Oppimateriaalit, 2009.
- Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2000.
- Kassimeris, George ja Oliver Price. 2021. “‘A New and Disturbing Form of Subversion’: Militant Tendency, MI5 and the Threat of Trotskyism in Britain, 1937-1987” *Contemporary British History*, 3/2021, 355–79.<<https://doi.org/10.1080/13619462.2021.1994391>>.
- Koivunen, Pia. *Performing Peace and Friendship: The World Youth Festivals and Soviet Cultural Diplomacy*. 1st ed. München ; De Gruyter Oldenbourg, 2022.
- Krekola, Joni. *Maailma kylässä 1962: Helsingin nuorisofestivaali*. Helsinki: Like, 2012.
- Krekola, Joni, and Simo Mikkonen. “Backlash of the Free World: The US Presence at the World Youth Festival in Helsinki, 1962.” *Scandinavian Journal of History*, 2/2011, 230–55. <<https://doi.org/10.1080/03468755.2011.565566>>.
- Luukkonen, Mari. *Rautaesiripun varjossa : Supo idän ja lännen jännitekentässä 1978–1990*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 2022.

Mainio, Aleks. ”Korkea peli.” *Ennen ja nyt*, 1/2024, 22–41.

<https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.137077>.

Mangold, Tom. *Cold Warrior: James Jesus Angleton: The CIA's Master Spy Hunter*. New York: Simon & Schuster, 1991.

Okkonen, Ville. ”Kaavailut kansakoulunopettajainkoulutuksen sisäänoton poliittisista rajauksista ja vasemmistolaisten opettajien valvonta 1950- ja 1960-lukujen taitteessa.” *Historiallinen Aikakausikirja*, 2/2023, 189–199.

Okkonen, Ville ja Tiina Lintunen. *Valpon Valvomat: Eduskuntaryhmä Kuutosten Tapaus*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2023.

Pohjonen, Juha. ”Suojelupoliisi – sisäisen turvallisuuden takaaja”. *Isänmaan puolesta: Suojelupoliisi 50 vuotta*. toim. Matti Simola ja Tuulia Sirvio. Jyväskylä: Gummerus, 1999.

Prunckun, Hank. *Counterintelligence theory and practice*. 2nd ed. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2019.

Prunckun, Hank. *Scientific methods of inquiry for intelligence analysis*. 2nd ed. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2015.

Rautkallio, Hannu. *Laboratorio Suomi: Kekkonen ja KGB 1944-62*. Helsinki: WSOY, 1996.

Rautkallio, Hannu. *Alistumisen vuodet 1954-1961: suomettuminen vai lännettyminen?* Kirkkonummi: Paasilinna, 2010.

Rentola, Kimmo. *Niin kylmää että polttaa: kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947-1958*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 1997

Rentola, Kimmo. ”Supo, kommunistit ja KGB”. *Isänmaan puolesta: Suojelupoliisi 50 vuotta*. toim. Matti Simola ja Tuulia Sirvio. Jyväskylä: Gummerus, 1999.

Rentola, Kimmo. ”Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991”. *Ratakatu 12: Suojelupoliisi 1949–2009*. toim. Matti Simola. Helsinki: WSOY, 2009a.

- Rentola, Kimmo. ”Tiedustelun historian ongelmia”. *Tieteessä tapahtuu*, 7/2009b, 3–6.
- Salminen, Pertti. *Puolueettomuuden nimeen : sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961-1966*. Helsinki: Suomen mies, 1995.
- Simola, Matti. ”Suojelupoliisin organisaatio ja johto”. *Isänmaan puolesta: Suojelupoliisi 50 vuotta*. toim. Matti Simola ja Tuulia Sirvio. Jyväskylä: Gummerus, 1999.
- Soimetsä, Ville, Essi Jouhki, Liisa Lalu, Kimmo Rentola, Ville Okkonen, Aapo Roselius. *Vimmaa ja voimaa: Suomen Teiniliitto ja yhteiskunta 1939–1983*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos, 2023.
- Vares, Vesa. “The Western Powers and Finland during the Cold War: What Was ‘Finlandization’?” *Arhivele Totalitarismului*, 3-4/2011, 147–163.
- Vares, Vesa. *Kaksi askelta edellä: Kokoomuksen nuorten liiton historia 1928-96*. Helsinki: Kokoomuksen nuorten liitto, 1999.
- Vesikansa, Jarkko. *Salainen sisällissota: työnantajien ja porvarien taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 2004.
- Virta, Mikko. *Operaatio Kekkonen: lännen agentit Tamminiemen sisäpiirissä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 2022.
- Walton, Calder. *Spies: The Epic Intelligence War Between East and West*. Lontoo: Little, Brown Book Group, 2023.
- Warner, Michael. Sources and methods for the study of intelligence: *Handbook of Intelligence Studies*. toim. Loch K. Johnson. Lontoo: Routledge, 2007.
- Weiner, Tim. *Legacy of Ashes: The History of the CIA*. New York: Doubleday, 2007.
- Wilford, Hugh. *The Mighty Wurlitzer: How the CIA Played America*. Cambridge: Harvard University Press, 2008.
- Zegart, Amy. *Spies, lies, and algorithms the history and future of American intelligence*. Princeton: Princeton University Press, 2022

Muu kirjallisuus

Rislakki, Jukka. *Tiedustelu Ja Vakoilu: Opit, Operaatiot, Agentit*. Jyväskylä: Docendo, 2024.

Vesikansa, Jyrki. ”Mikä oli Vapauden Akateeminen Liitto.” *Vapauden valli : näkökulmia Vapauden akateemisen liiton vaiheisiin 1950-68*. toim. Seppo Myllyniemi ja Jyrki Vesikansa. Helsinki: Vapauden akateeminen liitto, 2011

Verkkosivut

Mary Ferrell Foundation, 2024 <<https://www.maryferrell.org/>>

Suojelupoliisi, 2024. <<https://supo.fi/>>.